

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

2018 TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİM
PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS
KİTAPLARINDAKİ TÜRK HALK EDEBİYATI
METİNLERİNİN İNCELENMESİ

Sevim GÜDER
2501150786

Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Zehra HAMARAT
İSTANBUL 2019

ÖZ

2018 TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİM PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ TÜRK HALK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

SEVİM GÜDER

Türk millî eğitiminin temel ilkelerinden “eşitlik ve genellik” ilkesine göre eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimin eşitlik ve genellik ilkesi gereği ders kitapları, ülkedeki eğitim kurumları aracılığıyla bütün öğrencilere ulaştırılmaktadır. Teknolojik imkânların eğitime katkısı her ne kadar yadsınamaz olsa da ders kitaplarının eğitimdeki temel kaynaklar arasındaki yerini korumakta olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kültürün yeni nesillere aktarılmasında bu kitapların içeriğinin önemi ortaya çıkmaktadır. 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı kapsamında Türk Dili ve Edebiyatı dersinin öğretimi edebiyat tarihi merkezli olmaktan çıkmış, metin türleri merkeze alınacak şekilde yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış olan ders kitaplarında Türk halk edebiyatı metinlerine ne şekilde yer verildiği, bu metinlerin türünün özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı, metni anlama ve çözümleme bölümündeki soruların konunun öğrenilmesine katkısı olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk halk edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, öğretim programı, ders kitapları, metin

ABSTRACT

ANALYSIS OF TURKISH FOLK LITERATURE TEXTS IN TEXTBOOKS PREPARED ACCORDING TO 2018 TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE CURRICULUM

SEVİM GÜDER

According to the principle of “equality and generality” of the basic principles of Turkish national education, educational institutions are open to everyone regardless of language, religion, race, gender, disability. In accordance with the equality and generality principles of education, textbooks are delivered to all students through educational institutions in the country. The contribution of technological means to education is undeniable. However, taking into account the fact that books maintain their place among being the main sources of education, one can realize the importance of the content of these books in the transfer of culture to the new generations. The teaching of the Turkish language and literature course within the scope of the 2018 Turkish language and literature curriculum is no longer centered on literature history. It is now text type-centered. In this study, in the textbooks prepared according to the 2018 Turkish language and literature curriculum, the ways in which Turkish folk literature texts are included, whether the characteristics of these texts are reflected or not, and whether there is a contribution of the questions in the text comprehension and analysis section to the learning of the subject were evaluated.

Keywords: Turkish folk literature, Turkish language and literature, curriculum, textbooks, text

ÖN SÖZ

Türk halk edebiyatı çalışmalarının genel olarak, lisans ve lisansüstü eğitim gören öğrencilere yönelik olduğu ve bu çalışmaların Türkiye geneline kıyasla dar bir çevrede tartışıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda; Türk millî eğitiminin “eşitlik ve genellik” ilkesi gereği ülkedeki eğitim kurumları aracılığıyla bütün öğrencilere ulaştırılan ders kitaplarının, kültürün yeni nesillere aktarılmasındaki rolü ortaya çıkmaktadır. 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan ders kitaplarında, Türk Dili ve Edebiyatı dersinin öğretiminde metin türleri merkeze alınmıştır. Bu öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinleriyle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Görülen bu eksiklik üzerine, bu çalışmada ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı metinleri incelenmiştir. Ders kitapları taranarak tespit edilen Türk halk edebiyatı metinleri sınıflandırılmıştır. Tespit edilen metin türleri hakkında literatür taraması yapılarak genel bilgiler verildikten sonra kitaplarda yer alan metinlerden örnekler verilmiş ve bu metinlerle ilgili değerlendirmeler sunulmuştur.

Literatür taraması için ilgili eserler, Tekirdağ Çorlu İlçe Halk Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nden faydalanılarak ve satın almak suretiyle temin edilmiştir. Konumuzla ilgili bazı makalelerden de faydalanılmıştır.

Çalışmalarım süresince karşılaştığım problemlerin çözümünde yolumu aydınlatan, bilgisi, tecrübesi, ilgisi ve her daim güler yüzüyle yanımda olup çalışmalarımı titizlikle takip eden saygıdeğer danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Zehra Hamarat’a, yüksek lisans eğitimim süresince bilgisi ve tecrübelerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz’e, manevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme, Tekirdağ Çorlu Mehmet Rüştü Uzel Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesi idarecilerine ve öğretmen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İstanbul-2019

Sevim Güder

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ÖN SÖZ.....	v
TABLolar	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÖĞRETİM TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI

1.1. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı	8
1.1.1.Öğretim Programının Özel Amaçları	8
1.1.2. Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Yapısı.....	9
1.1.3. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri	13
1.2.Ders Kitapları	15
1.2.1. Dokuzuncu.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Sonuç Yayınları).....	15
1.2.2. Dokuzuncu Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)	18
1.2.3. Onuncu Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları).....	20
1.2.4. On Birinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Ekoyay Yayınları)	23
1.2.5. On Birinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları).....	26
1.2.6. On İkinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Dersdestek Yayınları) 28	
1.2.7. On İkinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)	30

İKİNCİ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ANONİM HALK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. Anonim Halk Edebiyatı.....	33
2.1.1. Nazma Dayalı Ürünler.....	33
2.1.1.1. Koşuk.....	33
2.1.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşuk Metinleri Örnekleri.....	34
2.1.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşuk Metinlerinin Değerlendirilmesi..	36
2.1.1.2. Sagu	37
2.1.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Sagu Metinleri Örnekleri	38

2.1.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Sagu Metinlerinin Değerlendirilmesi	39
2.1.1.3. Mâni	40
2.1.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Mâni Metinleri Örnekleri.....	42
2.1.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Mâni Metinlerinin Değerlendirilmesi	44
2.1.1.4. Türkü.....	46
2.1.1.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinleri Örnekleri	48
2.1.1.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinlerinin Değerlendirilmesi ..	49
2.1.1.5. Tekerleme	51
2.1.1.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerleme Örnekleri	54
2.1.1.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerlemelerin Değerlendirilmesi	56
2.1.2. Manzum-Mensur Ürünler	56
2.1.2.1. Bilmece	56
2.1.2.1. 1.Ders Kitaplarında Yer Alan Bilmece Örnekleri.....	57
2.1.2.1.2.Ders Kitaplarında Yer Alan Bilmecelerin Değerlendirilmesi.....	58
2.1.2.2. Atasözü	59
2.1.2.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözü Örnekleri.....	60
2.1.2.2.2.Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözlerinin Değerlendirilmesi.....	62
2.1.2.3. Deyim.....	62
2.1.2.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Deyim Örnekleri	64
2.1.2.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Deyimlerin Değerlendirilmesi	76
2.1.2.4. Alkış-Kargış	76
2.1.2.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Alkış-Kargış Örnekleri	78
2.1.2.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Alkış-Kargışların Değerlendirilmesi	79
2.1.3. Nesre Dayalı Ürünler.....	79
2.1.3.1. Destan	79
2.1.3.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinleri Örnekleri	81
2.1.3.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinlerinin Değerlendirilmesi .	85
2.1.3.2.Efsane.....	87
2.1.3.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Efsane Metinleri Örnekleri	89
2.1.3.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Efsane Metinlerinin Değerlendirilmesi .	91
2.1.3.3. Masal.....	92
2.1.3.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Masal Metinleri Örnekleri	94
2.1.3.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Masal Metinlerinin Değerlendirilmesi ..	98
2.1.3.4. Halk Hikâyeleri.....	101

2.1.3.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Hikâyesi Metinleri Örnekleri	103
2.1.3.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Hikâyesi Metinlerinin Değerlendirilmesi.....	106
2.1.3.5. Dede Korkut Hikâyeleri.....	108
2.1.3.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Dede Korkut Hikâyeleri Metinleri Örnekleri	109
2.1.3.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Dede Korkut Hikâyelerinin Değerlendirilmesi.....	114
2.1.4. Halk Tiyatrosu	116
2.1.4.1. Karagöz	116
2.1.4.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Karagöz Metinleri Örnekleri.....	119
2.1.4.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Karagöz Metinlerinin Değerlendirilmesi	125
2.1.4.2. Orta Oyunu	126
2.1.4.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Orta Oyunu Metinleri Örnekleri	128
2.1.4.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Orta Oyunu Metinlerinin Değerlendirilmesi.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DİNÎ-TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı	136
3.1.1. Hikmet	138
3.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Hikmet Metinleri Örnekleri	139
3.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Hikmet Metinlerinin Değerlendirilmesi .	140
3.1.2. İlâhi	140
3.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan İlâhi Metinleri Örnekleri.....	142
3.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan İlâhi Metinlerinin Değerlendirilmesi	144
3.1.3. Nefes.....	145
3.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Nefes Metinleri Örnekleri.....	146
3.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Nefes Metinlerinin Değerlendirilmesi	148

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ÂŞIK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Âşık Tarzı Şiir Geleneği.....	150
4.1.1. Semai	152
4.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Semai Metinleri Örnekleri	153

4.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Semai Metinlerinin Değerlendirilmesi ...	155
4.1.2. Varsağı.....	156
4.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Varsağı Metinleri Örnekleri.....	157
4.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Varsağı Metinlerinin Değerlendirilmesi.	157
4.1.3. Destan	158
4.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinleri Örnekleri	160
4.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinlerinin Değerlendirilmesi ...	162
4.1.4.1. Koşma	163
4.1.4.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşma Metinleri Örnekleri.....	164
4.1.4.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşma Metinlerinin Değerlendirilmesi	166
4.1.4.2. Güzelleme	170
4.1.4.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Güzelleme Metinleri Örnekleri.....	172
4.1.4.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Güzelleme Metinlerinin Değerlendirilmesi	173
4.1.4.3. Taşlama	174
4.1.4.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Taşlama Metinleri Örnekleri.....	176
4.1.4.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Taşlama Metinlerinin Değerlendirilmesi	178
4.1.4.4. Koçaklama	179
4.1.4.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koçaklama Metinleri Örnekleri.....	180
4.1.4.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koçaklama Metinlerinin Değerlendirilmesi.....	180
4.1.5. Türkü	181
4.1.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinleri Örnekleri	182
4.1.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinlerinin Değerlendirilmesi ...	183
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	186
KAYNAKÇA	194

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği, s.27	34
Şekil 2: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği, s.82	35
Şekil 3: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği, s.24	35
Şekil 4: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Sagu örneği, s.21... ..	38
Şekil 5: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Sagu Örneği,s.85	38
Şekil 6: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.17	48
Şekil 7: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (MEB yay.) Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.253	48
Şekil 8: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği,s.104	49
Şekil 9: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Mânî Örneği, s.18	42
Şekil 10: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Mânî Örneği, s.101.	43
Şekil 11: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Tekerleme Örneği, s.104	54
Şekil 12: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Bilmece Örneği, s.217	57
Şekil 13: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.104	94
Şekil 14: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.105	95
Şekil 15: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.106	96

Şekil 16: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.107	97
Şekil 17: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Efsane Örneği, s.142	89
Şekil 18: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Efsane Örneği, s.143	90
Şekil 19: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.145	81
Şekil 20: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.146	82
Şekil 21: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.147	83
Şekil 22: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.148	84
Şekil 23: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Hikâyesi Örneği, s.43	103
Şekil 24: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Hikâyesi Örneği, s.45	104
Şekil 25: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Hikâyesi Örneği, s.46	105
Şekil 26: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan Dede Korkut hikâyesi örneği, s.36.....	109
Şekil 27: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.37	110
Şekil 28: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.38	111
Şekil 29: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.39	112
Şekil 30: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.40	113
Şekil 31: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Atasözü Örneği, s.93	60

Şekil 32: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Deyim Örneği, s.10	64
Şekil 33: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Kargış Örneği, s.29	78
Şekil 34: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.216	119
Şekil 35: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.217	120
Şekil 36: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.218	121
Şekil 37: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer alan Karagöz Örneği, s.219	122
Şekil 38: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.220	123
Şekil 39: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.221	124
Şekil 40: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.224	128
Şekil 41: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.225	129
Şekil 42: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.226	130
Şekil 43: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.227	131
Şekil 44: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.228	132
Şekil 45: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.229	133
Şekil 46: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Hikmet Örneği, s.90	139
Şekil 47: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan İlahi Örneği, s.27	142

Şekil 48: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan İlahi Örneği, s.94	143
Şekil 49: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Nefes Örneği, s.98	146
Şekil 50: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Nefes Örneği, s.100	147
Şekil 51: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Semai Örneği, s.83	153
Şekil 52: 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Dersdestek yay.) Ders Kitabında Yer Alan Semai Örneği, s.86	154
Şekil 53: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Varsağı Örneği, s.96.....	157
Şekil 54: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.82	160
Şekil 55: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.19	161
Şekil 56: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşma Örneği, s.100	164
Şekil 57: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşma Örneği, s.107	165
Şekil 58: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Güzelleme Örneği, s.79.....	172
Şekil 59: 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Ekoyay yay.) Ders Kitabında Yer Alan Taşlama Örneği, s.253.....	176
Şekil 60: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (MEB yay.) Ders Kitabında Yer Alan Taşlama Örneği, s.91.....	177
Şekil 61: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koçaklama Örneği, s.115	180
Şekil 62: 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Dersdestek yay.) Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.133	182

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: 9.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında (Sonuç Yay.)Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı	17
Tablo 2: 9.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında (MEB Yay.) Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı	17
Tablo 3: 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı.....	22
Tablo 4: 11.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında (Ekoyay Yay.) Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı	25
Tablo 5: 12.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında (Dersdestek Yay.) Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı	25
Tablo 6: 12.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında (MEB Yay.) Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı	29
Tablo 7: Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerlemelerin Alfabetik Dağılımı	55
Tablo 8: Türk Dili ve Edebiyat Ders Kitaplarında Yer alan Bilmecelerin Alfabetik Dağılımı	58
Tablo 9: Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözlerinin Alfabetik Dağılımı.....	61
Tablo 10: Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Deyimlerin Alfabetik Dağılımı	65

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C	: Cilt
cm.	: Santimetre
CV	: Özgeçmiş
Dr.	: Doktor
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
SOBİDER	: Sosyal Bilimler Dergisi
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
Yrd. Doç.	: Yardımcı Doçent

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Agâh Sırrı Levend ve Şükrü Elçin'e göre; halk edebiyatı deyince akla önce gelen; ilk çağlarda söyleyeni bilinmeyen efsaneleşmiş eski destanlar, atasözleri, hikâyeler, masallar, bilmeceler, tekerlemeler, türküler, mâniler, ağıtlar ve ilahilerle Karagöz ve orta oyunu gibi halk temsilleridir. Bunlar birer folklor ürünüdür. Folklor kelimesi, önceleri “halkıyat” ve “halk bilgisi” deyimleriyle karşılanmış, son zamanlarda ise, bu kavramı belirten bir terim olarak yerleşmiştir. İlk çağlarda meydana gelen bu folklor ürünleri dışında, bir de sonraları halk çevrelerince beslenip değerlendirilen ürünler vardır ki, bunlar da halk edebiyatıdır. Sözlü halk edebiyatı dediğimiz folklor ile bu halk edebiyatının sınırlarını çizmek, birinin nerede bitip ötekinin nerede başladığını kesinlikle belirlemek kolay değildir. Türkiye’de aşağı yukarı 100 yıldan beri “Divan Edebiyatı” dışında kalan saz ve tekke şiiri gibi şahsî ürünlerle; malzemesi dile dayanan atalar sözü, destanlar, masallar, hikâyeler, fıkralar, bilmeceler, mâniler, türküler, ağıtlar, ninniler vb. gibi ilk söyleyicilerini genellikle tespit edemediğimiz eserler, halk edebiyatı tabiriyle yaygın hâle gelmiştir (Levend C:I, 2015: 35, Elçin, 2016: 1).

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile; millî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar yetiştirmek, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak amaçlanmaktadır. Doğumundan itibaren bebeklere söylenen ninniler, ölen birinin arkasından yakılan ağıtlar, her türlü duygunun ifadesi olan türküler, ahlakî gelişim ve hayal gücünü destekleyen masallar, az sözle çok şey anlatarak deneyim ve ders aktaran atasözleri, güldürürken düşündürülen fıkralar gibi ürünleriyle hayatın her alanında varlığını sürdüren halk edebiyatı ürünleri, millî kültürün nesillere aktarılmasında ve korunmasında dolayısıyla millî eğitimin genel amaçlarına ulaşmasında kuşkusuz öneme sahiptir.

Türk halk edebiyatı, esas itibariyle sözlü kültür ortamında yaratılıp aktarılmakla birlikte yazılı ve elektronik kültürün ortaya çıkmasıyla bu kültür ortamlarında kayıt altına alınarak yeni nesillere aktarılmaya devam etmektedir. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları da yazılı kültür ortamının ürünü olarak, Türk halk edebiyatı metinlerinin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir araçtır. Bu çalışmanın konusu, 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan ders kitaplarında yer alan Türk Halk Edebiyatı metinlerinin incelenmesidir.

2. Araştırmanın Amacı

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan Türk Halk edebiyatı metinlerinin incelenmesine yönelik yapılan çalışmaların sayısı dikkat çekecek kadar azdır. Yapılan literatür taraması sonucu, ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı metinleriyle ilgili ulaşılan çalışmalar şunlardır:

Mustafa Aça, “Halk Edebiyatı (Sözlü Edebiyat) Konularının Edebiyat Dersi Kitaplarında Ele Alınışına Dönük Bazı Tespitler ve Öneriler¹”. Aça, bu makalesinde, ortaöğretim ders kitaplarında Türk halk edebiyatı metinlerini ve bu metinlerin ele alınış yöntemlerini değerlendirmiştir. Aça, halk edebiyatının Türk edebiyatı içindeki yeri, halk edebiyatı ürünlerinin ortak özellikleri ve bu ürünlerin devamlılığı meselesi, sözlü kültür/edebiyat ortamı, halk şiirinde biçim unsurları, halk edebiyatının kolları, biçimleri ve türleri, halk edebiyatının kaynakları gibi konuları açıkladıktan sonra bu konuların ders kitaplarında ele alınışına dair tespit ve önerilerde bulunmuştur.

Fulya Topçuoğlu, Prof. Dr. Ali Torun’un danışmanlığında hazırladığı “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Halk Edebiyatı Metinlerindeki Metin Sonu Sorularının Temel Eğitim Türkçe Programında Amaçlanan Davranışlara Uygunluğu²” adlı yüksek lisans tezinde ilköğretim ikinci kademe ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinlerinin Türkçe Öğretim Programı’nda amaçlanan davranışlara uygun olup olmadığını incelemiştir.

¹ Mustafa Aça, “Halk Edebiyatı (Sözlü Edebiyat) Konularının Edebiyat Dersi Kitaplarında Ele Alınışına Dönük Bazı Tespit ve Öneriler”, **Milli Eğitim**, S 169, s.337-354.

² Fulya Topçuoğlu, “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Halk Edebiyatı Metinlerindeki Metin Sonu Sorularının Temel Eğitim Türkçe Programında Amaçlanan Davranışlara Uygunluğu”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2006.

Emrullah Gökahmetoğlu, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in danışmanlığında hazırladığı “İlköğretim 6-8. Sınıf Türkçe Kitap Setlerinde Türk Halk Edebiyatı Türleri ile Türkçe Öğretimi³” adlı yüksek lisans tezinde ilköğretim Türkçe kitap setlerinden üç tanesini örneklem olarak seçmiş ve Türkçe kitap setlerinde Türk halk edebiyatına yer verme düzeyinin düşük olduğunu belirterek önerilerde bulunmuştur.

Ayşenur Ören, Yrd. Doç. Dr. Behiye Köksel'in danışmanlığında hazırladığı “Ortaöğretim Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinleri Üzerine İncelemeler⁴” adlı yüksek lisans tezinde halk edebiyatının inceleme alanına giren türler ve bunların özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra ortaöğretimin bütün kademelerinde okutulan Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerini türlerine göre tespit edip türlerin özelliklerini taşıyıp taşımadıklarına yönelik değerlendirmeler yapmıştır.

Behiye Atalay, Prof. Dr. İsmet Çetin'in danışmanlığında hazırladığı “Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarındaki Halk Edebiyatı Metinlerinde Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma⁵” adlı yüksek lisans tezinde ortaöğretim ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinlerini incelemiş ve bu metinlerde yer alan değerlere ait bulgu ve yorumlara yer vermiştir. Atalay çalışmasında, Millî Eğitim Bakanlığının 2005 yılında düzenlediği programa göre hazırlanan Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinleri ile değerler eğitiminin yeterli olmadığını ifade etmiş ve konuyla ilgili önerilerde bulunmuştur.

Zeynep Cin, Yrd. Doç. Dr. Abdulbasit Sezer'in danışmanlığında hazırladığı “Ortaöğretim Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretim Programındaki Kazanımlar Açısından Değerlendirilmesi⁶” adlı yüksek lisans tezinde ders kitaplarındaki ünite adlarını esas alarak bu ünitelerdeki halk edebiyatı metinlerinin, bu metinlere ait hazırlık

³ Emrullah Gökahmetoğlu, “İlköğretim 6-8. Sınıf Türkçe Kitap Setlerinde Türk Halk Edebiyatı Türleri ile Türkçe Öğretimi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2010.

⁴ Ayşenur Ören, “Ortaöğretim Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinleri Üzerine İncelemeler” Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2011.

⁵ Behiye Atalay, “Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarındaki Halk Edebiyatı Metinlerinde Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2011.

⁶ Zeynep Cin, “Ortaöğretim Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretim Programındaki Kazanımlar Açısından Değerlendirilmesi”. . Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 2012.

sorularının, metin altı sorularının ve etkinlik çalışmalarının Türk edebiyatı öğretim programında yer alan kazanımlarla ne derece uygunluk gösterdiğini tespit etmiştir.

Cin, çalışmasında, öğretim programında halk edebiyatı metnlerinin edebiyat eğitimindeki önemi hususunda açık ifadelere yer verilmediğini ancak halk edebiyatı metnlerinin ve metinlerle uygunluk gösteren kazanımların sayısı göz önüne bulundurulduğunda 9. sınıfa oranla 10. sınıfta bir artış gözlemlendiğini ifade etmiştir.

Fatma Süreyya Kurtoğlu, Prof. Dr. Ali Yakıcı'nın danışmanlığında hazırladığı “Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Halk Edebiyatı Konularıyla İlgili Kazanımlara İlişkin Öğretmen Görüşleri: Ankara İli Örneği⁷” adlı doktora tezinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin, Türk Edebiyatı programında yer alan İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı ünitesindeki Türk halk edebiyatı konuları ile ilgili kazanımlara yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla durum çalışması yapmıştır.

Alim Kılınç, Yrd. Doç. Dr. Adile Yılmaz'ın danışmanlığında hazırladığı “Ortaöğretim Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Geçen Halk Şiiri Metinlerinde Kültür Aktarımı⁸” adlı yüksek lisans tezinde 2014-2015 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim kurumlarında okutulan Türk Edebiyatı ders kitaplarında halk şiiri metinlerine verilen yeri ve bu metinlerin kültürü yansıtırma durumunu incelemiştir.

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında üniteler, eski öğretim programlarında olduğu gibi edebiyat tarihini değil, metin türlerini merkeze alarak oluşturulmuştur. Bu öğretim programına göre hazırlanan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinleriyle ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Görülen bu eksiklik üzerine yapılan çalışmamızın amacı, 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı metinlerini tespit edip incelemek ve bu metinlerin türünün özelliklerini yansıtır yansıtmadığını belirlemektir.

⁷ Fatma Süreyya Kurtoğlu, “Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Halk Edebiyatı Konularıyla İlgili Kazanımlara İlişkin Öğretmen Görüşleri: Ankara İli Örneği”. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2015.

⁸ Alim Kılınç, “Ortaöğretim Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında Geçen Halk Şiiri Metinlerinde Kültür Aktarımı” Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2016.

3.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında Türkiye genelindeki ortaöğretim kurumlarında okutulmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun onayı ile basılan; 9.sınıf için iki, 10.sınıf için bir, 11.sınıf için iki ve 12. sınıf için iki adet olmak üzere toplam yedi adet Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı oluşturmaktadır: Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Ders Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720148 sayılı yazısı ile MEB yayınları tarafından basılan 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Yücel, vd., 2018a), Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla Sonuç yayınları tarafından basılan 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Özcan, 2018); Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Ders Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720148 sayılı yazısı ile MEB yayınları tarafından basılan 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Karaca, vd., 2018a); Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla Ekoyay yayıncılık tarafından basılan 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Yerlikaya, 2018); Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Ders Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720148 sayılı yazısı ile MEB yayınları tarafından basılan 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Yücel, vd., 2018b); Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla Dersdestek yayınları tarafından basılan 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Babadağ, 2018), Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Ders Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720148 sayılı yazısı ile MEB yayınları tarafından basılan 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı (Karaca vd., 2018b). Manzum-mensur ürünler ve tekerlemeler için şans (random) yöntemiyle her kademedan bir kitap olmak üzere dört kitap örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem, 9.sınıf için Sonuç yayınları, 10.sınıf için

MEB yayınları, 11.sınıf için Ekoyay yayınları ve 12.sınıf için Dersdestek yayınları Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarından oluşmaktadır.

4.Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, iki temel yönetime dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, literatür taraması; ikincisi ise yazılı materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan içerik analizidir. Çalışmamızda, ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları taranarak, bu kitaplarda yer alan Türk halk edebiyatı metinleri tespit edilmiştir. Nesir olan türler için birden fazla paragraftan oluşan eserler ile en az dört satırdan oluşan eserler, nazım olan türler için ise en az iki mısradan oluşan eserler metin olarak kabul edilmiştir. Manzum- mensur ürünler ve tekerlemeler için bu ölçütler dikkate alınmamıştır. Metinlerin incelenmesinde yazı tipi, boyutu ve metinler için seçilen görseller değerlendirmeye alınmamıştır. Tespit edilen metinler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Anonim halk edebiyatı metinleri⁹: Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan anonim halk edebiyatı metinleri de kendi içinde; Nazma dayalı ürünler (sagu, koşuk, mâni, türkü, tekerleme), manzum- mensur ürünler (bilmece, atasözü, deyim, alkış-kargış), nesre dayalı ürünler(destan, efsane, masal, halk hikâyesi, Dede Korkut hikâyeleri), halk tiyatrosu (Karagöz, orta oyunu)
2. Dinî-tasavvufi halk edebiyatı metinleri: hikmet, ilâhi, nefes.
3. Âşık edebiyatı metinleri: semai, varsağı, destan, koşma (güzelleme, taşlama, koçaklama), türkü.

Tespit edilen metinler sınıflandırıldıktan sonra bu metin türleriyle ilgili literatür taraması yapılarak bilgi verilmiş, ders kitaplarında yer alan örnekler

⁹ Anonim Türk halk edebiyatı ürünlerinin sınıflandırılmasında, Erman Artun'un İslamiyet sonrası anonim Türk halk edebiyatı sınıflandırması esas alınmıştır. Ancak bu çalışmada İslamiyet öncesi ve sonrası ayrımı yapılmadığı için, sagu ve koşuk, nazma dayalı ürünler başlığı altında; destan ve Dede Korkut hikâyeleri, nesre dayalı ürünler başlığı altında incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erman Artun, **Türk Halk Edebiyatına Giriş** 2.bs. İstanbul, Kitabevi yay., 2004.

eklenerek son olarak ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı metinleriyle ilgili deęerlendirmeler, bu metinlerle ilgili verilen bilgiler ve metin sonu sorularıyla birlikte bütüncül olarak sunulmuştur. Ders kitaplarında âşık edebiyatı ve dinî-tasavvufî halk edebiyatı temsilcilerinin biyografileri de tespit edilmiş ve ait oldukları konu başlıklarında hangi sanatçıların biyografilerine yer verildięi belirtilmiştir.

5.Karşılaşılan Problemler

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında metin türleri esas alındığı için bu programa göre hazırlanan ders kitaplarında Türk edebiyatının dönemleriyle ilgili bilgiler daęınık olarak metin türleriyle ilgili yapılan açıklamalarda verilmiştir. Dönemlerle ilgili verilen bilgilerin ve metinlerin bir kısmının kendi başlıklarıyla verilmeden çeşitli etkinlik ve konularda araç olarak yer almış olması, metinlerin tespit edilmesini ve sınıflandırılmasını zorlaştırmıştır. Manzum-mensur ürünler ve tekerlemelere müstakil konu başlığı ayrılmadığı için bu ürünlerin tespiti için ders kitapları baştan sona taranmıştır.

Çalışmamızda karşılaşılan en büyük problem, ders kitapları taranarak tespit edilen âşık edebiyatı ürünlerinin sınıflandırılması, dolayısıyla âşık şiirinde tür ve şekil meselesidir. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında, âşık edebiyatı ürünlerinden sadece “koşma” ve “semai” başlıklarıyla verilmiştir. Tespit edilen diğer âşık edebiyatı ürünleri çeşitli konu başlıklarında farklı kazanımlar için araç olarak kullanılmıştır. Âşık edebiyatı metinlerini sınıflandırmak için; monografiler taranarak, araştırmacıların, ders kitaplarında yer alan şiirleri hangi tür/şekil başlığı altında verdiği tespit edilmiş, bununla birlikte ders kitaplarında şiirlerin yer aldığı üniteler ve ait oldukları konu başlıkları da sınıflandırmada dikkate alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÖĞRETİM TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI

1.1. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı¹⁰

Bu bölümde Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programının özel amaçları, öğretim programının yapısı ve bu öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1 .Öğretim Programının Özel Amaçları

Bu programla öğrencilerin;

1. Edebiyatın doğasını, işlevini, birey ve toplum için önemini kavramaları,
2. Edebî metinler aracılığıyla Türkçenin inceliklerini, Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi tanımlamaları,
3. Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevî, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri anlamaları,
4. Dinleme, okuma, yazma ve konuşma stratejilerini doğru ve uygun şekilde kullanarak etkili iletişimciler olmaları,
5. Metinler aracılığıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini geliştirmeleri ve okuma alışkanlığı kazanmaları,
6. Çeşitli kaynaklardan elde ettikleri bilgileri, soruları cevaplamak, çözüm önerileri üretmek, bulgularını paylaşmak vb. amaçlar için analiz etmeleri ve değerlendirmeleri amaçlanmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programı ile dört temel dil becerisinin yanı sıra öğrencilere kazandırılması hedeflenen yeterlilik ve beceriler şunlardır:

1. Bilgi okuryazarlığı
2. Eleştirel düşünme
3. Görsel okuryazarlık
4. İletişim ve iş birliği

¹⁰ Bu bölümün yazılmasında şu kaynaktan faydalanılmıştır (Çevrimiçi): <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103715395->

[T%C3%9CRKD%C4%B0L%C4%B0EDEB%C4%B0YAT%20PROGRAM.pdf](#) (3 Mart 2019)

5. Medya okuryazarlığı
6. Yaratıcı düşünme

1.1.2. Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Yapısı

Türk Dili ve Edebiyatı dersi kazanımları “Okuma”, “Yazma” ve “Sözlü İletişim” olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Öğretim programı tür odaklı olduğu için “Okuma” bölümündeki kazanımlar, “Şiir”, “Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebî Metinler”, “Tiyatro” ve “Bilgilendirici (Öğretici) Metinler” şeklinde sınıflandırılmıştır. Sözlü iletişim kazanımları ise “Konuşma” ve “Dinleme” şeklinde iki ana başlığa ayrılmıştır. Okuma bölümündeki “Şiir” üniteleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.
2. Şiirin temasını belirler.
3. Şiirde ahengi sağlayan özellikleri/unsurları belirler.
4. Şiirin nazım biçimini ve nazım türünü tespit eder.
5. Şiirdeki mazmun, imge ve edebî sanatları belirleyerek bunların anlama katkısını değerlendirir.
6. Şiirde söyleyici ile hitap edilen kişi/varlık arasındaki ilişkiyi belirler.
7. Şiirde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.
8. Şiirde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.
9. Şiiri yorumlar.
10. Şair ile şiir arasındaki ilişkiyi değerlendirir.
11. Türün/biçimin ve dönemin/akımın diğer önemli yazarlarını ve eserlerini sıralar.
12. Metinden hareketle dil bilgisi çalışmaları yapar.
13. Metinler arası karşılaştırmalar yapar.

Okuma bölümündeki “Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebî Metinler (Masal/Fabl, Destan, Mesnevi, Hikâye, Roman vb.) üniteleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.
2. Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirler.
3. Metnin tema ve konusunu belirler.
4. Metindeki çatışmaları belirler.
5. Metnin olay örgüsünü belirler.
6. Metindeki şahıs kadrosunun özelliklerini belirler.
7. Metindeki zaman ve mekânın özelliklerini belirler.
8. Metinde anlatıcı ve bakış açısının işlevini belirler.
9. Metindeki anlatım biçimleri ve tekniklerinin işlevlerini belirler.
10. Metnin üslup özelliklerini belirler.
11. Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.
12. Metinde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.
13. Metni yorumlar.
14. Yazar ile metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.
15. Türün ve dönemin/akımın diğer önemli yazarlarını ve eserlerini sıralar.
16. Metinlerden hareketle dil bilgisi çalışmaları yapar.

Okuma bölümündeki “Tiyatro” üniteleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.
2. Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirler.
3. Metnin tema ve konusunu belirler.
4. Metindeki çatışmaları belirler.
5. Metindeki olay örgüsünü belirler.
6. Metindeki şahıs kadrosunun özelliklerini belirler.
7. Metindeki zaman ve mekânın özelliklerini belirler.
8. Metnin dil, üslup ve anlatım/sunum özelliklerini belirler.

9. Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.
10. Metinde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.
11. Metni yorumlar.
12. Yazar ve metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.
13. Türlün ve dönemin/akımın diğer önemli yazarlarını ve eserlerini sıralar.
14. Metinden hareketle dil bilgisi çalışmaları yapar.

Okuma bölümündeki “Bilgilendirici (Öğretici) Metinler” üniteleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.
2. Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirler.
3. Metin ile metnin konusu, amacı ve hedef kitlesi arasında ilişki kurar.
4. Metnin ana düşüncesi ve yardımcı düşüncelerini belirler.
5. Metindeki anlatım biçimlerini, düşünceyi geliştirme yollarını ve bunların işlevlerini belirler.
6. Metnin görsel unsurlarla ilişkisini belirler.
7. Metnin üslup özelliklerini belirler.
8. Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.
9. Metinde ortaya konulan bilgi ve yorumları ayırt eder.
10. Metinde yazarın bakış açısını belirler.
11. Metinde fikrî, felsefî veya siyasi akım, gelenek veya anlayışların yansımalarını değerlendirir.
12. Metni yorumlar.
13. Yazar ile metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.
14. Türlün ve dönemin/akımın diğer önemli yazarlarını ve eserlerini sıralar.
15. Metinlerden hareketle dil bilgisi çalışmaları yapar.

Her ünitenin sonunda yer alan “Yazma” bölümleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Farklı türlerde metinler yazar.

2. Yazacağı metnin türüne göre konu, tema, ana düşünce, amaç ve hedef kitleyi belirler.
3. Yazma konusuyla ilgili hazırlık yapar.
4. Yazacağı metni planlar.
5. Metin türüne özgü yapı ve özelliklerine uygun yazar.
6. Metin türüne özgü dil ve anlatım özelliklerine uygun yazar.
7. İyi bir anlatımda bulunması gereken özelliklere dikkat ederek yazar.
8. Farklı cümle yapılarını ve türlerini kullanır.
9. Görsel ve işitsel unsurları doğru ve etkili kullanır.
10. Yazdığı metni gözden geçirir.
11. Ürettiği ve paylaştığı metinlerin sorumluluğunu üstlenir.
12. Yazdığı metni başkalarıyla paylaşır.

Her ünitenin sonunda yer alan “Sözlü İletişim” bölümleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. İletişim sürecini oluşturan öğeleri ve iletişimde dilin önemini belirler.
2. Konuşmanın konusunu, amacını, hedef kitlesini ve türünü belirler.
3. Konuyla ilgili gözlem, inceleme veya araştırma yapar.
4. Konuşma metnini planlar.
5. Konuşma planına uygun olarak konuşma kartları hazırlar.
6. Konuşmasında yararlanacağı görsel ve işitsel araçları hazırlar.
7. Konuşmasına uygun sunu hazırlar.
8. Konuşma provası yapar.
9. Boğumlama, vurgulama, tonlama ve duraklamaya dikkat ederek konuşur.
10. Konuşurken gereksiz ses ve kelimeler kullanmaktan kaçınır.
11. Konuşmasında beden dilini doğru ve etkili biçimde kullanır.
12. Konuşmasına etkili bir başlangıç yapar.
13. Konuşmasının içeriğini zenginleştirir.
14. Konuşmasında önemli noktaları vurgulayan ve konuşmayı takip etmeyi kolaylaştıran ifadeler kullanır.
15. Konuşmasını etkili bir biçimde sonlandırır.
16. Konuşmasında süreyi verimli kullanır.
17. Konuşmasında teknolojik araçları etkili biçimde kullanır.

“Dinleme” bölümleri için kazanımların ana başlıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Amacına uygun dinleme tekniklerini kullanır.
2. Dinlediği konuşmanın konu ve ana düşüncesini tespit eder.
3. Dinlediği konuşmada konu akışını takip eder.
4. Dinlediği konuşmadaki açık ve örtük iletileri belirler.
5. Dinlediklerini özetler.
6. Dinlediklerini ön bilgileriyle karşılaştırır.
7. Dinlediği konuşmanın tutarlılığını sorgular.
8. Dinlediği konuşmada öne sürülen düşüncelerin dayanaklarının geçerliliğini sorgular.

1.1.3. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabına alınacak metinlerin aşağıdaki nitelikleri taşıması gerekmektedir:

1. Metinler, “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri”ne uygun olmalıdır.
2. Metinlerde Türk Milletinin bölünmez bütünlüğüne; millî, manevi, kültürel ve ahlaki değerlerine aykırı unsurlar yer almamalıdır.
3. Metinlerde ayrıştırıcı, bölücü, siyasi ve ideolojik ifadelere yer verilmemelidir.
4. Metinler, dersin amaç ve kazanımlarını gerçekleştirecek özelliklere sahip olmalıdır.
5. Metinler, öğrencilerin sınıf düzeylerine ve yaş seviyelerine uygun olmalıdır.
6. Metinler, öğrencilerin ruh dünyalarını olumsuz yönde etkileyecek nitelikte olmamalıdır.
7. Metinler; dil, anlatım ve içerik açısından yazıldığı dönem ve anlayışın karakteristik özelliklerini yansıtan seçkin eserlerden alınmalıdır.
8. Dünya edebiyatından seçilen metinler nitelikli çevirilerden alınmalıdır.

9. Seçilen metinler; öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirecek; bilgi, beceri, dil ve estetik zevk düzeylerini geliştirecek nitelikte olmalıdır.
10. Bir sınıfa ait ders kitabında kullanılan bir metin, aynı yayınevinin başka bir sınıfa ait kitabında kullanılmamalıdır.
11. Bir sınıfta aynı sanatçıdan, farklı türlerde olmak koşuluyla en az iki metin alınabilir.
12. “Giriş” ünitesinde belirtilen metinlerin yanı sıra gazete haberi, dilekçe, tutanak ve öz geçmiş gibi türlerde özgün metinlerin yanı sıra ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu durumlar dışında ders kitabı yazarları tarafından yazılan metinlere yer verilmez.
13. Türkçenin tarihî değişim ve gelişimini öğrencilerin daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla İslamiyet öncesi Türk edebiyatından seçilen metinlerin bir kısmı hem asıllarına uygun dil ve söyleyişle hem de günümüz Türkçesiyle verilmelidir.
14. Divan edebiyatından seçilen metinler, dil yönüyle daha sade olan örneklerden tercih edilmelidir. Metnin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli verilmemelidir. Ayrıca şiirin yazıldığı aruz ölçüsünün kalıpları metnin altına yazılmalıdır.
15. Metnin tamamının alınamayacağı durumlarda, alınmayan kısımların özeti verilmelidir. Metinden cümle veya paragraf düzeyinde yapılan çıkarmalar yay araç içinde üç nokta işareti ile gösterilir.
16. Kitaba alınan metinlerin uzunluğu konusunda öğretim programındaki ders işleme süreci ve ünitelerde planlanan ders saati dikkate alınmalıdır.
17. Metinler seçilirken veya oluşturulurken öğrencilere aktarılması hedeflenen değerlere göre metin belirlenmesi beklenmektedir. Programda belirtilen değerlerin tamamı için öğrencilerde farkındalık oluşturmaya yönelik soru ve çalışmalara en az bir defa yer verilir.
18. Türk dünyası edebiyatlarından örnek metinlere yer verilmelidir.

2018 Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programıyla, edebiyat dersinin öğretimi, metin türleri merkeze alınacak şekilde yapılmaya başlanmış ve edebiyat tarihi ve

dönemlerle ilgili özellikler metin türleriyle ilgili yapılan açıklamaların altında dağınık olarak verilmiştir. Öğretim programında, ünitelerin içerikleri, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde, öğrencilerin dört temel dil becerisini; okuma, yazma, dinleme ve sözlü iletişim, kazanmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

1.2. Ders Kitapları

Bu bölümde çalışmamızın evrenini oluşturan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları tanıtılmıştır.

1.2.1. Dokuzuncu.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Sonuç Yayınları)

9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dokuz ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Masal/Fabl, Roman, Tiyatro, Biyografi/Otobiyografi, Mektup/E-Posta, Günlük/Blog şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma, Yazma, Sözlü İletişim, Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma” bölümünde edebiyatın tanımı, edebiyatın bilim ve güzel sanatlarla ilişkisi, metinlerin sınıflandırılması, dilin kullanımından doğan türleri (şive, lehçe, ağız, jargon, argo, standart dil, konuşma dili); “Yazma” bölümünde, yazma tür ve tekniklerini tanıma, yazma tür ve tekniklerini uygulama; “Sözlü İletişim” bölümünde, iletişim ve iletişim öğeleri konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma” bölümünde hikâyenin tanımı ve unsurları, olay hikâyesi ve durum hikâyesinin farkları, incelenen metinleri Maupassant (1850-1893) ve Çehov’dan (1860-1904) alınan hikâyelerle karşılaştırma, isimler ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, özelliklerine uygun hikâye yazma, incelenen metinlerden edinilen düşünce ve izlenimleri konu alan farklı türlerde metin yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde, sunu hazırlamanın temel ilkeleri, Türk edebiyatındaki durum ve olay hikâyeciliği ile ilgili sunum hazırlama konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma” bölümünde şiir, şiirle ilgili kavramlar, manzume ve şiir ayrımı, söz sanatları, incelenen şiirleri dünya edebiyatından bir şiirle karşılaştırma, sıfatlar ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, bir şiire benzeterek dize, beyit, dörtlük, bent yazma veya şiiri devam ettirme; “Sözlü İletişim” bölümünde şiir dinletisi hazırlama konuları yer almaktadır.

Masal/Fabl ünitesinde “Okuma” bölümünde, masal ve fabl türünün genel özellikleri, **Mantıku’t-Tayr**, **Martı**, **Hayvan Çiftliği**, **Küçük Prens** gibi eserlerin fabl türü ile ilişkisi, edat, bağlaç, ünlem ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, masal/fabl yazma çalışmaları, bir mesneviyi günümüz Türkçesiyle yeniden yazma, incelenen metinlerden edinilen düşünce ve izlenimleri konu alan farklı türde metin yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde, yazılan metni sınıfta sunma, çizgi film hâline getirilmiş bir fablı izleme konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma” bölümünde, roman ve roman türleri, romanın hikâyeden ayrılan yönleri, incelenen romanları dünya edebiyatından bir romanla karşılaştırma, zamirler ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde, bir romanın bir kesitini, bakış açısını ve anlatıcısını değiştirerek yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde hazırlıklı konuşmanın aşamaları konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma” bölümünde, tiyatro ve tiyatro türleri, temel tiyatro terimleri, incelenen tiyatroları dünya edebiyatından bir tiyatroyla karşılaştırma, zarflar ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, 3-5 dakikada oynanabilecek kısa bir oyun yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan oyunları sınıf imkanları dâhilinde sergileme konuları yer almaktadır.

Biyografi/Otobiyografi ünitesinde “Okuma” bölümünde, biyografi, otobiyografi, monografi, öz geçmiş/CV, hâl tercümesi ve portre, biyografi ve otobiyografiden yararlanan hikâye ve romanlar, fiiller ve bunların metindeki işlevi, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, özgeçmiş/CV, portre yazma, çizgi portre yapma; “Sözlü İletişim” bölümünde, kendini ve yakından tanıdığı birini tanıtmak, bu iki anlatım arasındaki farkı değerlendirme konuları yer almaktadır.

Mektup/E-Posta ünitesinde “Okuma” bölümünde, mektup türünün özellikleri, hikâye, roman ve şiir gibi türlerde mektubun bir anlatım biçimi/teknîği olarak kullanılması, incelenen mektupları dünya edebiyatından bir mektupla karşılaştırma, e-posta yazarken kişisel bilgilerin güvenlik altına alınmasının gerekliliği, özel mektup ile edebî mektup arasındaki benzerlik ve farklılıklar, fiiller ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde, aşamalarına uygun olarak mektup/e-posta yazma, mektup yazma geleneği üzerine düşünce ve izlenimlerini yazma, dilekçe ve tutanak yazma kuralları, örneklerden hareketle dilekçe ve tutanak yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde, açık oturumun genel özellikleri, bir açık oturum izleyip değerlendirme konuları yer almaktadır.

Günlük/Blog ünitesinde “Okuma” bölümünde, günlük ve blog hakkında bilgi, günlük şeklinde düzenlenen roman, hikâye ve şiirler, fiiller ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde, günlük yazmada gözlem ve kişisel izlenimlerin önemi, blog oluşturma, günlükleri ve diğer yazılı veya görsel üretimleri blogda paylaşma; “Sözlü İletişim” bölümünde farklı günlüklerden/bloglardan seçilen metinlerden bir sunu hazırlama konuları yer almaktadır.

Tablo 1: 9.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı (Sonuç yay.)

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Türkü	Giriş	17
2	Mâni	Giriş	19
3	Koşuk	Giriş	27
4	İlahi	Giriş	27
5	Kargış	Giriş	29
6	Dede Korkut Hikâyesi	Giriş	47
7	Halk Hikâyesi	Giriş	47
8	Koşma	Şiir	77
9	Güzelleme	Şiir	79
10	Destan (âşık şiiri)	Şiir	82

11	Semai	Şiir	83
12	Koşma	Şiir	83
13	Varsağı	Şiir	96
14	Türkü (âşık şiiri)	Şiir	96
15	Masal	Masal/Fabl	104-107
16	Masal	Masal/Fabl	132
17	Koşma	Mektup/E-Posta	230

1.2.2. Dokuzuncu Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)

9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dokuz ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Masal/Fabl, Roman, Tiyatro, Biyografi/Otobiyografi, Mektup/E-Posta, Günlük/Blog şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma, Yazma, Sözlü İletişim, Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma” bölümünde edebiyatın tanımı, edebiyatın bilim ve güzel sanatlarla ilişkisi, metinlerin sınıflandırılması, dilin kullanımından doğan türleri (şive, lehçe, ağız, jargon, argo, standart dil, konuşma dili); “Yazma” bölümünde, yazma süreci; “Sözlü İletişim” bölümünde, iletişim ve iletişim öğeleri konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma” bölümünde hikâyenin tanımı ve unsurları, hikâye türleri, anlatım biçimleri, anlatım teknikleri; “Yazma” bölümünde, hikâye yazma aşamaları; “Sözlü İletişim” bölümünde, sunu hazırlama konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma” bölümünde, şiirin tanımı, nazım birimi, nazım biçimi, nazım türü, mahlas/tapşırma, şiirde ahenk unsurları, konularına göre şiir türleri, imge, edebî sanatlar, sıfatlar ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, bir şiire benzeterek dize, beyit, dördlük, bent yazma veya şiiri devam ettirme; “Sözlü İletişim” bölümünde şiir dinletisi hazırlama konuları yer almaktadır.

Masal/Fabl ünitesinde “Okuma” bölümünde, masal ve fabl türünün genel özellikleri, **Mantıku’t-Tayr**, **Martı**, **Hayvan Çiftliği**, **Küçük Prens** gibi eserlerin

fabl türü ile ilişkisi, edat, bağlaç, ünlem ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, masal/fabl yazma çalışmaları, **Harnâme** adlı eseri günümüz Türkçesiyle yeniden yazma, incelenen metinlerden edinilen düşünce ve izlenimleri konu alan farklı türde metin yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde, etkili dinleme çalışmaları,yazılan metni sınıfta sunma, çizgi film hâline getirilmiş bir fabl izleme konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma” bölümünde, roman ve roman türleri, romanın hikâyeden ayrılan yönleri, zamirler ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde, bir romanın bir kesitini, bakış açısını ve anlatıcısını değiştirerek yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde hazırlıklı konuşmanın aşamaları konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma” bölümünde, tiyatro ve tiyatro türleri, tiyatronun yapı unsurları, temel tiyatro terimleri, zarflar ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, kısa bir oyun yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan oyunları sınıf imkanları dâhilinde sergileme konuları yer almaktadır.

Biyografi/Otobiyografi ünitesinde “Okuma” bölümünde, biyografi, otobiyografi, tezkire, monografi, öz geçmiş/CV, hâl tercümesi ve portre, biyografi ve otobiyografiden yararlanan hikâye ve romanlar, fiiller ve bunların metindeki işlevi, imla ve noktalama bilgisi; “Yazma” bölümünde, öz geçmiş/CV, portre yazma, çizgi portre yapma; “Sözlü İletişim” bölümünde, kendini ve yakından tanıdığı birini tanıtmak, bu iki anlatım arasındaki farkı değerlendirme konuları yer almaktadır.

Mektup/E-Posta ünitesinde “Okuma” bölümünde, mektup ve mektup türleri,türünün özellikleri,incelenen mektupları dünya edebiyatından bir mektupla karşılaştırma,özel mektup ile edebî mektup arasındaki benzerlik ve farklılıklar, e-posta,fiiller ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde, aşamalarına uygun olarak mektup/e-posta yazma, mektup yazma geleneği üzerine düşünce ve izlenimlerini yazma, dilekçe ve tutanak yazma kuralları, örneklerden hareketle dilekçe ve tutanak yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde, açık oturumun genel özellikleri, bir açık oturum izleyip değerlendirme konuları yer almaktadır.

Günlük/Blog ünitesinde “Okuma” bölümünde, günlük ve blog hakkında bilgi, fiiller ve bunların metindeki işlevleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde,

günlük yazmada gözlem ve kişisel izlenimlerin önemi, blog oluşturma, günlükleri ve diğer yazılı veya görsel üretimleri blogda paylaşma; “Sözlü İletişim” bölümünde farklı günlüklerden/bloglardan seçilen metinlerden bir sunu hazırlama konuları yer almaktadır.

Tablo 2: 9.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı (MEB yay.)

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Türkü (âşık şiiri)	Şiir	70
2	Taşlama	Şiir	91
3	Güzelleme	Şiir	91
4	Koşma	Şiir	101
5	Destan (âşık şiiri)	Şiir	101
6	Semai	Şiir	110
7	Masal	Masal/Fabl	115-117
8	Masal	Masal/Fabl	119
9	Masal	Masal/Fabl	135
10	Türkü (âşık şiiri)	Günlük/Blog	253

1.2.3. Onuncu Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dokuz ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Destan/Efsane, Roman, Tiyatro, Anı (Hatıra), Haber Metni, Gezi Yazısı şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma, Yazma, Sözlü İletişim, Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma” bölümünde edebiyatın tarih ve din ile ilişkisi, Türk edebiyatının tarihî dönemleri, Türkçenin tarihi gelişimi, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde yazma tür ve tekniklerini tanıma ve yazının gelişimi, Türk yazı sanatı, alfabeler konularından biriyle ilgili yazı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde sözlü

iletiřim tür ve tekniklerini tanıma, hat sanatı, yazı tipleri, kağıt, kitap, kütüphane konularından biriyle ilgili hazırlıklı konuşma yapma konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma” bölümünde hikâye türünün Türk edebiyatı tarihi içinde Millî Edebiyat’a kadar olan dönemde gösterdiği deęişim ve gelişim, fiilimsiler, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde hikâye yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde bir hikâyeyi sınıfta sözlü olarak özetleme konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma” bölümünde şiir türünün İslamiyet’in kabulünden önceki dönemden Tanzimat’a kadar olan Türk edebiyatı tarihi içinde gösterdiği deęişim ve gelişim, isim tamlamaları, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde mâni ve koşma yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde şiir dinletisi ve mâni derlemesi yapma konuları yer almaktadır.

Destan/Efsane ünitesinde “Okuma” bölümünde dünya edebiyatında destan türü, Türk halk edebiyatında efsane türü, İslamiyet’in kabulünden önceki Türk Edebiyatında destan türü, İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde destan türü, 1923-1980 dönemi Türk edebiyatında yapma destan türü, sıfat tamlamaları, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde 15 Temmuz Demokrasi Zaferi ve Şehitleri konusunda yazı yazma, efsane derleme; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan efsaneleri sınıfta sözlü olarak sunma konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma” bölümünde dünya edebiyatında roman türü, Tanzimat Dönemi Türk edebiyatında roman türü, Servetifünun Dönemi’nde roman türü, Millî Edebiyat Dönemi’nde roman türü, cümle çeşitleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde bir romanın sonucunu deęiřtirerek yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde Türk ve dünya edebiyatından sinemaya uyarlanmış bir romanın filmi ile ilgili yorum yapma konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma” bölümünde Geleneksel Türk Tiyatrosu, Modern Türk Tiyatrosu, cümle çeşitleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde geleneksel tiyatronun eğlence kültüründeki yeri, Osmanlı toplumunda bir arada yaşam kültürü, isimlerle karakter arasındaki ilişki, yanlış anlaşılmalara, şive taklitleri gibi konular hakkında yazı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde meddah oyunu ile ilgili sunum yapma konuları yer almaktadır.

Anı/Hatıra ünitesinde “Okuma” bölümünde, Servetifünun Dönemi Türk edebiyatında anı türü, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında anı türü, cümle

çeşitleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde anı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan anı yazılarını sınıfta sunma konuları yer almaktadır.

Haber Metni ünitesinde “Okuma” bölümünde, güncel gazete ve dergilerdeki haber metinleri, Genel Ağ haberleri, cümle çeşitleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde yaşanan veya kurgulanan bir olayı haber metni hâline getirme; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan haber metinlerini sunma konuları yer almaktadır.

Gezi Yazısı ünitesinde “Okuma” bölümünde gezi yazısı türünün Türk edebiyatı tarihi içinde gösterdiği değişim ve gelişim, cümle çeşitleri, imla ve noktalama; “Yazma” bölümünde gezi yazısı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde gezi yazısı ile ilgili sunum yapma konuları yer almaktadır.

Tablo 3: 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Destan (âşık şiiri)	Giriş	19
2	Sagu	Giriş	21
3	Koşuk	Giriş	21
4	Koşma	Giriş	21
5	Koşuk	Giriş	24
6	Dede Korkut Hikâyesi	Hikâye	36-40
7	Halk Hikâyesi	Hikâye	43-46
8	Halk Hikâyesi	Hikâye	60
9	Halk Hikâyesi	Hikâye	75
10	Koşuk	Şiir	82
11	Sagu	Şiir	85
12	Divan-ı Hikmet	Şiir	90
13	İlahi	Şiir	94
14	Nefes	Şiir	98
15	Koşma	Şiir	100
16	Nefes	Şiir	100

17	Mâni	Şiir	101
18	Mâni	Şiir	103
19	Türkü	Şiir	104
20	Koşma	Şiir	107
21	Koçaklama	Şiir	115
22	Mâni	Şiir	125
23	Koşma	Şiir	125
24	Koşma	Şiir	129
25	Koçaklama	Şiir	132
26	Mâni	Şiir	133
27	Efsane	Destan/Efsane	142-143
28	Destan	Destan/Efsane	145-148
29	Halk Hikâyesi	Destan/Efsane	151
30	Destan	Destan/Efsane	152-155
31	Efsane	Destan/Efsane	158
32	Efsane	Destan/Efsane	169
33	Destan	Destan/Efsane	169
34	Efsane	Destan/Efsane	172
35	Karagöz	Tiyatro	216-221
36	Ortaoyunu	Tiyatro	224-229
37	Ortaoyunu	Tiyatro	231

1.2.4. On Birinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Ekoyay Yayınları)

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dokuz ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Makale, Sohbet ve Fıkra, Roman, Tiyatro, Eleştiri, Mülakat/Röportaj şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma Çalışmaları, Dil Bilgisi Çalışmaları, Yazma Çalışmaları, Sözlü İletişim Çalışmaları, Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ve toplum ilişkisi; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde yazım ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ve toplum ilişkisi üzerine metin yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde sunum hazırlama konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1940 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde olay ve durum hikâyeciliği, 1940-1960 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde hikâye, bireyin iç dünyasını esas alan hikâyeler, toplumcu-gerçekçi hikâyeler, millî-dinî duyarlılığı yansıtan hikâyeler; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen bir hikâyeden yola çıkarak bir eğilime uygun hikâye yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde seslendirilmiş bir hikâyeyi dinleme ve yorumlama konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Tanzimat Dönemi şiiri, Servetifünun Dönemi şiiri, saf şiir anlayışı, Millî Edebiyat Dönemi şiiri, Cumhuriyet Dönemi’nde hece ölçüsüyle yazılan şiir, Türk dünyası edebiyatında şiir, manzum hikâye; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde şiir yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde belirlenen bir şiir anlayışı ile ilgili kısa konuşma yapma konuları yer almaktadır.

Makale ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde makale ve makalenin özellikleri, bilimsel makale, edebî makale; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde araştırmaya dayalı metin yazma, kaynak tarama yöntemleri, bilimsel kaynak göstermeye ilişkin temel ilkeler; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde münazaranın özellikleri, münazara sunma ve münazarayı değerlendirme konuları yer almaktadır.

Sohbet ve Fıkra ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde sohbet, Cumhuriyet öncesi dönemde fıkra, Cumhuriyet Dönemi’nde sohbet, Cumhuriyet Dönemi’nde fıkra; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde güncel bir konuda sohbet veya fıkra yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde Türk toplumunda sohbet kültürü, dostluk konusunda sohbet gerçekleştirme konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 yılları Cumhuriyet Dönemi romanı, 1950-1980 yılları Cumhuriyet Dönemi romanı, 20. yüzyıl dünya edebiyatında roman; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde roman inceleme ve değerlendirme; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde romandan sinemaya uyarlanan bir filmi izleme ve değerlendirme konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde tiyatro, 1950-1980 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde tiyatro, dünya edebiyatında tiyatro; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde seyredilen bir tiyatroyu inceleme-değerlendirme; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde tek veya birkaç kişilik bir oyun hazırlama ve sunma konuları yer almaktadır.

Eleştiri ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde eleştiri, Cumhuriyet Dönemi’nde eleştiri; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde okunan bir roman, hikâye veya şiirle ilgili eleştiri yazma ve değerlendirme; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde okunan bir kitabı tanııtma ve sunma konuları yer almaktadır.

Mülakat/Röportaj ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde mülakat, Cumhuriyet Dönemi’nde mülakat, Cumhuriyet Dönemi’nde röportaj; “Dil Bilgisi Çalışmaları” bölümünde anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde mülakat hazırlama ve yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde sınıf ortamında mülakat sunma konuları yer almaktadır.

Tablo 4: 11.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı (Ekoyay yay.)

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Taşlama	Eleştiri	253

1.2.5. On Birinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dokuz ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Makale, Sohbet ve Fıkra, Roman, Tiyatro, Eleştiri, Mülakat/Röportaj şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma Çalışmaları, Yazma Çalışmaları, Sözlü İletişim Çalışmaları, Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ve toplum ilişkisi, edebiyatın sanat akımları ile ilişkisi, yazım ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ve toplum ilişkisi üzerine metin yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde sanat akımlarının edebiyat, resim, müzik ve mimari gibi sanat dallarına nasıl yansıdığı üzerine sunum hazırlama konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1940 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde hikâyeye, 1940-1960 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde hikâye, cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen bir hikâyeden yola çıkarak hikâye yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde seslendirilmiş bir hikâyeyi dinleme ve yorumlama konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Tanzimat Dönemi şiiri, Servetifünun Dönemi şiiri, saf şiir anlayışı, Millî Edebiyat Dönemi şiiri, Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında şiir, Türkiye dışında çağdaş Türk şiiri, cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen şiirlerden birinin özelliklerine uygun şiir yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde kendilerine yakın buldukları bir şiir anlayışı ile ilgili kısa bir konuşma yapma konuları yer almaktadır.

Makale ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde makale ve makalenin özellikleri, cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde araştırmaya dayalı metin yazma, kaynak tarama yöntemleri, bilimsel kaynak göstermeye ilişkin temel ilkeler; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde münazaranın özellikleri, münazara sunma ve münazarayı değerlendirme konuları yer almaktadır.

Sohbet ve Fıkra ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde sohbet, Cumhuriyet öncesi dönemde fıkra, Cumhuriyet Dönemi’nde sohbet, Cumhuriyet Dönemi’nde fıkra, cümlelerin öğeleri, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde güncel bir konuda sohbet veya fıkra yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde Türk toplumunda sohbet kültürü, dostluk konusunda sohbet gerçekleştirme konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 yılları Cumhuriyet Dönemi romanı, 1950-1980 yılları Cumhuriyet Dönemi romanı, modern roman, dünya edebiyatında roman, anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde roman inceleme ve değerlendirme yazısı yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde romandan sinemaya uyarlanan bir filmi izleme ve değerlendirme konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde tiyatro, 1950-1980 yılları Cumhuriyet Dönemi’nde tiyatro, dünya edebiyatında tiyatro, anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde seyredilen bir tiyatroyu inceleme-değerlendirme yazısı yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde tek veya birkaç kişilik bir oyun hazırlama ve sunma konuları yer almaktadır.

Eleştiri ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde eleştiri, Cumhuriyet Dönemi’nde eleştiri, anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde okunan bir roman, hikâye veya şiirle ilgili eleştiri yazma ve değerlendirme; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde okunan bir kitabı tanıtmaya ve kitaba dair eleştirileri sunma konuları yer almaktadır.

Mülakat/Röportaj ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde mülakat, Cumhuriyet Dönemi’nde mülakat, Cumhuriyet Dönemi’nde röportaj, anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama; “Yazma Çalışmaları” bölümünde mülakat hazırlama ve yazma; “Sözlü İletişim Çalışmaları” bölümünde mülakat hazırlama ve sınıf ortamında sunma konuları yer almaktadır.

1.2.6. On İkinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (Dersdestek Yayınları)

12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yedi ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Roman, Tiyatro, Deneme, Söylev şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma Çalışmaları, Yazma Çalışmaları, Sözlü İletişim, Ünite Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ile düşünce akımları/felsefe arasındaki ilişki, edebiyat ile psikiyatri arasındaki ilişki, dilin tarihî süreç içerisindeki değişimini etkileyen sebepler, ilk örneklerden günümüze Türkçenin önemli sözlükleri, kelime anlamıyla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” toplumsal değişim, teknoloji ve sosyal medyanın dili nasıl etkilediği üzerine yazı çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde hayatımıza yeni girmiş teknolojik terimler üzerine sunum yapma konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1960 sonrası Türk edebiyatında hikâye, küçürek (minimal) hikâye, kelime anlamıyla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen hikâyelerde bulunan tekniklerden en az ikisini kullanarak hikâye yazma çalışması, küçürek hikâye yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde bir hikâyeyi dramatize etme çalışması, bir hikâye yazarının hayatı ve eserleri hakkında sunum yapma konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında saf şiir anlayışı, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında (1923-1960) toplumcu eğilimleri yansıtan şiir, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında Milli Edebiyat anlayışını yansıtan şiir, Garip akımı, İkinci Yeni, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında dinî değerleri, geleneğe duyarlılığı ve metafizik anlayışı öne çıkaran modern şiir, 1960 sonrası Türk edebiyatında toplumcu eğilimleri yansıtan şiir, 1980 sonrası Türk şiiri, Cumhuriyet sonrası halk şiiri, kelime anlamıyla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde şiir yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde şiir dinletisi hazırlama ve sunma konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 arası Türk edebiyatında roman, 1950-1980 arası Türk edebiyatında roman, 1980 sonrası Türk edebiyatında roman, Türk dünyası edebiyatında roman, dünya edebiyatında roman, paragrafta anlamla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen romanlardan biri üzerine tanıtma-değerlendirme yazısı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde okunan bir roman hakkındaki düşüncelerle ilgili hazırlıksız konuşma konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1950 sonrası Türk tiyatrosu, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde bir tiyatro metninin bir bölümünü veya tamamını özelliklerine dikkat ederek radyo tiyatrosuna dönüştürme; “Sözlü İletişim” bölümünde bir radyo tiyatrosu dinleme, yazılan radyo tiyatrosunu bilişim teknolojilerini kullanarak seslendirme ve bu seslendirmeyi sınıfta sunma konuları yer almaktadır.

Deneme ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde dünya edebiyatında deneme, 1923-1960 arası dönemde deneme, 1960 sonrası dönemde, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde toplumsal değişim, teknoloji ve sosyal medyanın dili nasıl etkilediği üzerine yazı çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde hayatımıza yeni girmiş teknolojik terimler üzerine sunum yapma konuları yer almaktadır.

Söylev ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet Dönemi’nde söylev, İslamiyet’in kabulünden önceki Türk edebiyatında söylev, İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatında söylev, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde güncel bir konudan yola çıkarak bir söylev metni yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde hazırlanan söylevi sınıfta sunma konuları yer almaktadır.

Tablo 5: 12.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı (Dersdestek yay.)

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Koşma	Giriş	10

2	Semai	Şiir	86
3	Türkü (âşık şiiri)	Şiir	133

1.2.7. On İkinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı (MEB Yayınları)

12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yedi ünite bulunmaktadır. Bu üniteler sırasıyla: Giriş, Hikâye, Şiir, Roman, Tiyatro, Deneme, Söylev (Nutuk) şeklindedir. Her ünite kendi içerisinde “Okuma Çalışmaları, Yazma Çalışmaları, Sözlü İletişim, Ünite Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde edebiyat ile düşünce akımları/felsefe arasındaki ilişki, edebiyat ile psikiyatri arasındaki ilişki, dilin tarihî süreç içerisindeki değişimini etkileyen sebepler, ilk örneklerden günümüze Türkçenin önemli sözlükleri, kelimedede anlamla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” toplumsal değişim, teknoloji ve sosyal medyanın dili nasıl etkilediği üzerine yazı çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde hayatımıza yeni girmiş teknolojik terimler üzerine sunum yapma konuları yer almaktadır.

Hikâye ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1960 sonrası Türk edebiyatında hikâye, küçürek (minimal) hikâye, kelimedede anlamla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde hikâye yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde bir hikâyeyi dramatize etme çalışması konuları yer almaktadır.

Şiir ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında saf şiir anlayışı, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında (1923-1960) toplumcu eğilimleri yansıtan şiir, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında Millî Edebiyat anlayışını yansıtan şiir, Garip akımı, İkinci Yeni, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında dinî değerleri, geleneğe duyarlılığı ve metafizik anlayışı öne çıkaran modern şiir, 1960 sonrası Türk edebiyatında toplumcu eğilimleri yansıtan şiir, 1980 sonrası Türk şiiri, Cumhuriyet sonrası halk şiiri, kelimedede anlamla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen şiirlerden

birinin tarzına uygun şiir yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde şiir dinletisi hazırlama ve sunma konuları yer almaktadır.

Roman ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1923-1950 arası Türk edebiyatında roman, 1950-1980 arası Türk edebiyatında roman, 1980 sonrası Türk edebiyatında roman, Türk dünyası edebiyatında roman, dünya edebiyatında roman, paragrafta anlamla ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde incelenen romanlardan biri üzerine tanııtma-değerlendirme yazısı yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde okunan bir roman hakkındaki düşüncelerle ilgili hazırlıksız konuşma konuları yer almaktadır.

Tiyatro ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde 1950 sonrası Türk tiyatrosu, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde radyo tiyatrosu yazma; “Sözlü İletişim” bölümünde bir radyo tiyatrosu dinleme, yazılan radyo tiyatroları ile ilgili sunum hazırlama konuları yer almaktadır.

Deneme ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde dünya edebiyatında deneme, 1923-1960 arası dönemde deneme, 1960 sonrası dönemde deneme, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde deneme türünde yazı yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde yazılan denemelerle ilgili sunum yapma konuları yer almaktadır.

Söylev ünitesinde “Okuma Çalışmaları” bölümünde Cumhuriyet Dönemi’nde söylev, İslamiyet’in kabulünden önceki Türk edebiyatında söylev, İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatında söylev, paragrafta anlam ile ilgili çalışmalar, imla ve noktalama çalışmaları; “Yazma Çalışmaları” bölümünde güncel bir konudan yola çıkarak bir söylev metni yazma çalışması; “Sözlü İletişim” bölümünde hazırlanan söylevi sınıfta sunma konuları yer almaktadır.

Tablo 6: 12.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Dağılımı (MEB yay.)

Sıra No	Metnin Türü/Şekli	Ünite Adı	Sayfa No
1	Türkü (âşık şiiri)	Şiir	131
2	Koşma	Şiir	135

Öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarında, ünitelerin içerikleri, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğrencilerin dört temel dil becerisini; okuma, yazma, dinleme ve sözlü iletişim kazanmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Okuma çalışmalarında öğrencilerin, metinleri anlaması esastır. Metinleri anlamaları için edebiyat tarihinden faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde Türk edebiyatının dönemleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Türk halk edebiyatının anonim edebiyat dalıyla ilgili genel bilgiler 10.sınıfta “Şiir” ünitesinde mâni konu başlığından sonra; dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatıyla ilgili genel bilgiler ilahi ve nefes konu başlıklarından sonra; âşık edebiyatıyla ilgili genel bilgiler koşma konu başlığından sonra verilmiştir. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında, Türk halk edebiyatına ait metinlere en çok 10.sınıfta, en az ise 11.sınıf ders kitaplarında yer verildiği görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ANONİM HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. Anonim Halk Edebiyatı

Anonim halk edebiyatı, sözlü gelenekte yaratılan ve zamanla ilk yaratıcısının unutulmasıyla kuşaktan kuşağa aktarılırken yeniden üretilerek yaşatılan halk edebiyatı geleneği ve bu gelenekteki edebî metinleri ifade etmek için kullanılır (Aça, vd. 2010, 130).

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Ortaöğretim Programı'na göre hazırlanan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında anonim edebiyat ile ilgili genel bilgiler 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde, “mâni” konusunun ardından verilmiştir. Mâni örneklerinin ardından “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde mâni ile ilgili bilgiler verilmeden önce anonim edebiyatın tanımı, sözlü olması ve bu özelliği sebebiyle ürünlerinin dilden dile aktarılırken birtakım değişikliklere uğradığı ve yayıldığı bölgenin dil özelliklerini aldığı bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte anonim halk edebiyatı kapsamına giren ürünlerin bir kısmının nazım (mâni, türkü, ninni), bir kısmının nesir (masal, efsane vb.) bir kısmının da nazım-nesir karışık olduğu ve bu ürünlerin yabancı etkilerden uzak bir şekilde halk arasında yayıldığı aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 101-102).

Bu çalışmada ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan anonim halk edebiyatı ürünleri; nazma dayalı ürünler, manzum-mensur ürünler, nesre dayalı ürünler ve halk tiyatrosu başlıkları altında sınıflandırılarak ele alınmıştır.

2.1.1. Nazma Dayalı Ürünler

2.1.1.1. Koşuk

Reşit Rahmeti Arat, İslamiyet öncesi döneme ait elde bulunan sınırlı

malzemeye göre, nazım, manzume, manzum parça veya şiir kavramının ifadesi için

daha çok koşuk kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir (Arat, 1986: XI). Köprülü “koşuk”u, Türk edebiyatının İslamiyet’ten önceki döneminin ilk şekillerinden biri olarak koşma ile bir tutmakta ve “koşuk”un eskiden “şiiir, recz, kaside” manalarında kullanılan bir kelime olduğunu ve hayatta olan hükümdarlara yahut hatunlara takdim edildiğini belirtmektedir (Köprülü, 1986: 127).

2.1.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşuk Metinleri Örnekleri

GİRİŞ

1. ETKİNLİK

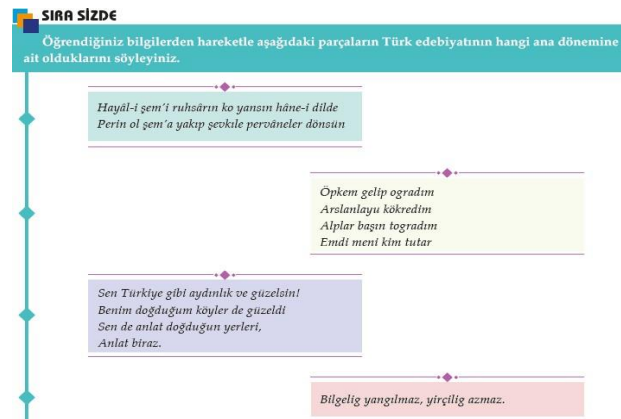
Aşağıda farklı dönemlere ait şiir örnekleri verilmiştir. Bu örneklerden hareketle türlerin oluşumunda sözlü ve yazılı kültürün, toplumsal değişimlerin etkisini belirleyiniz.

<p>İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı Dönemi</p> <p>KOŞUK</p> <p>Keçe turup yonır erdim Kara kızıl böri kördüm Katıg yanı kura kördüm Kaya körüp baku agdı</p> <p>(Gece kalkıp yürüdüm Kara kızıl kurt gördüm Sert ve güçlü yayımı gerdim [Kurt] dönüp bakınca beni gördü Kaçarak tepeye tırmandı)</p> <p><i>Kaşgarlı Mahmut, Divânü Lugâti't-Türk</i></p>	<p>İslamiyet Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı</p> <p>İŞİDİN İY YÂRENLER</p> <p>İşidün iy yârenler İşk bir güneşe benzer İşkî olmayan gönül Misâl-i taşa benzer</p> <p>Taş gönülde ne biter Dilinde ağu düter Nice yumşak söylese Sözi savaşa benzer (...)</p> <p><i>Yunus Emre, Yunus Emre Divanı haz.: Mustafa Tatcı</i></p>
--	--

Şekil 1: 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği. s.27

Şekil 2: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği, s.82

Şekil 3: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşuk Örneği, s.24

2.1.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşuk Metinlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 27’de bir koşuk örneği yer almaktadır. Giriş ünitesinde yer alan bir etkinlikte günümüz Türkçesiyle karşılığı da verilen koşuk örneğinin yanında Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait şiir örnekleri verilerek öğrencilerin bu örneklerden hareketle metin türlerinin oluşumunda sözlü ve yazılı kültürün, toplumsal değişimlerin etkisini belirlemeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 27). Bu bölümde amaç koşuğun öğretilmesi değildir.

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında üç yerde koşuk örneği bulunmaktadır. Sayfa 21’de yer alan koşuk örneği birinci ünite “İslamiyet’in Kabulünden Önceki Türk Edebiyatı Ürünlerinden Örnekler” başlığı altında verilmiştir. Öğrencilerin verilen örneklere ait somut bir zihinsel şema oluşturabilmeleri için koşuğun ait olduğu dönemde söylendiği bağlam olan törenlerin mahiyeti ve bu şiirlerde işlenen tema hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Örneklerden önce Türk edebiyatının İslamiyet’ten önceki dönemiyle ilgili verilen bilgi kısmında bu ihtiyacı karşılayacak yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda konuyla ilgili açıklama yapmak öğretmenin inisiyatifine bırakılmıştır.

Sayfa 24’te yer alan koşuk örneği birinci ünite “Sıra Sizde” alıştırması başlığı altında yer almaktadır. Öğrencilerden genel olarak Türk edebiyatının dönemlerinin özelliklerini öğrendikten sonra, verilen dört metin örneğinin Türk edebiyatının hangi ana dönemine ait olduklarını bulmaları istenmiştir.

Üçüncü koşuk örneği sayfa 82’de şiir ünitesi içerisinde yer almaktadır. Bu bölümde 11. yüzyıl Türk şiirinden alınan koşuk metninin Türkiye Türkçesiyle karşılığı da verilmiştir. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” başlığı altında koşuğun genel özellikleri hakkında kısaca bilgi verilmiş ancak söylendiği törenler hakkında bilgi verilmemiştir.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin genel olarak 9.sınıfta öğrendikleri bilgilerini uygulamaya yönelik olarak; şiirin şekil özelliklerinden nazım birimi, ölçüsü, kafiyesi, redif ve aliterasyonlarını belirlemeleri

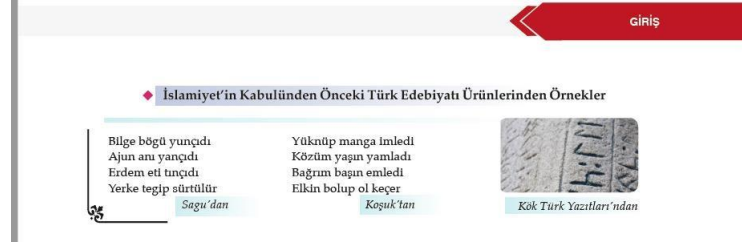
ve konularına göre şiir türlerinden (lirik, didaktik, pastoral, epik, satirik) hangisine örnek olduğunu bulmaları istenmiştir. Bu sorular öğretim programında yer alan kazanımlara uygundur. Özel olarak “koşuk” konusunun ve İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatının genel özelliklerinin kavranmasını amaçlayan sorularda öğrencilerin şiirin türü ile teması arasındaki ilişkiyi belirlemeleri, edebî sanatların çok az kullanılmasının sebebini, ait olduğu dönemin özelliklerini yansıtır yansıtmadığını bulmaları, metni dil ve anlatım özellikleri bakımından değerlendirmeleri istenmiştir.

2.1.1.2. Sagu

Türk edebiyatında “ölüm” temasının işlendiği şiirlere İslamiyet öncesi dönemde “sagu”, İslâmî dönem halk edebiyatı geleneği içinde “ağıt”, divan şiiri geleneğinde ise “mersiye” adı verilmiştir. Ait olduğu şiir geleneğine bağlı olarak şekil özellikleri birbirinden farklı olsa da bu şiirler içerik olarak benzerlik göstermektedir.

M. Fuad Köprülü’ye göre; Eski Türklerin hayatında dinî özelliği olan üç büyük tören vardı. Bunlardan birincisi, “sığır” adı verilen av törenleri, ikincisi “şölen” denilen umumi kurban ziyafetleri üçüncüsü ise “yuğ” adı verilen matem törenleriydi. “Şaman, kam, ozan, baksı” denilen ve sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi özellikleri kendilerinde toplayan kişilerin, ayinlerde kendilerinden geçerek müzik eşliğinde söyledikleri şiirler Türk şiirinin en eski şeklini oluşturmaktadır. Kopuz eşliğinde söylenen “sagu-mersiye”ler genellikle uzun olurdu. Ölünün faziletleri, savaşlarının çeşitli safhaları, düşmanlara nasıl saldırdığı, savaşların nerede meydana geldiği, ölen kahraman için bütün kavmin hatta bütün tabiatın ne kadar çok üzgün olduğu birer birer tasvir edilirdi. Büyük kahramanlar hakkında söylenen saguların her biri yedi veya sekiz heceli dört mısradan oluşan kıtalarla ifade edilmekteydi. Bunlardan ilk kıtanın bazen dört mısrası birden bazen de üçüncü mısra hariç diğerleri kafiyeli olurdu (Köprülü, 2009b: 54-55; Köprülü, 1986: 57-58,127; Köprülü, 2009a: 96-97).

2.1.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Sagu Metinleri Örnekleri

Şekil 4:10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Sagu Örneği, s.21

Şekil 5:10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Sagu Örneği, s.85

2.1.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Sagu Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sagu örnekleri iki yerde bulunmaktadır. Sayfa 21’de yer alan ilk sagu örneği, birinci ünite, Türk edebiyatının dönemleri konu başlığı altında, İslamiyet’in kabulünden önceki dönemin genel özellikleri kısaca verildikten sonra öğrencilerin dönem ürünlerinin örneklerinden birkaçını görmeleri amacıyla yer almaktadır. Üçüncü ünite, sagu hakkında daha ayrıntılı bilgi verileceği için kitabın bu bölümünde sadece “sagu”nun sözlü dönem ürünlerinden biri olduğu bilgisi verilmiş ve bir örnekle yetinilmiştir. Burada “sagu”nun ne olduğuna dair kısa da olsa bilgi vermek öğretmenin inisiyatifine bırakılmıştır. Ancak öğrencilerin gördükleri şiir örneğinde hangi temanın işlendiğini bilmeleri, konuyu genel hatlarıyla kavramaları ve sonraki öğrenmelerinde hazır bulunuşluğu sağlamak için bu bölümde bir cümleyle de olsa “sagu”nun ne olduğuna dair bilgi verilmesi ve kitapta yer alan sagu örneğinin yanında günümüz Türkçesiyle karşılığının verilmesi uygun olacaktır.

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ikinci sagu örneği sayfa 85’te şiir ünitesinde yer almaktadır. Bu bölümde Alp Er Tonga sagusu günümüz Türkçesindeki karşılığıyla birlikte verilmiştir. Ayrıca ikinci hazırlık sorusunda öğrencilerin, “Bir toplumun düğün ve cenaze törenleri bize o toplumun hangi yönleriyle ilgili fikir verebilir?” sorusu üzerine düşünmeleri ve düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 85). Bu soruyla geçiş törenlerinde uygulanan ritüellerin kültürle ilişkisi hakkında düşündürmek amaçlandığından soru dikkate değerdir.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” başlığı altında, önce Alp Er Tunga hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından saguların yuğ adı verilen cenaze törenlerinde, dörtlüklerle ve hece ölçüsüyle söylenen sözlü edebiyat geleneği içindeki bir ürün olduğu, bu ürünün divan edebiyatındaki karşılığının mersiye, halk edebiyatındaki karşılığının ise ağıt olduğu aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 86). Ancak yaşayan bir halk edebiyatı ürünü olan “ağıt” örneğinin ders kitaplarında yer almaması önemli bir eksiklik. Öğrencilerin ders kitaplarında yer alan halk

edebiyatı metinlerini donmuş, arkaik ürünler olarak değerlendirmelerini önlemek amacıyla öğretimin güncellik ilkesinin de gerektirdiği gibi özellikle yaşayan halk edebiyatı ürünlerine ders kitaplarında yer verilmesinin kültür aktarımı açısından ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Metni anlama ve çözümleme bölümünde yer alan sorular, sagunun şekil ve içerik özelliklerinin incelenmesi ve konunun tam olarak öğrenilmesi açısından yeterlidir.

2.1.1.3. Mâni

Köprülü, Türklerin en eski nazım şekillerinde ve halk edebiyatının koşma ve destan gibi orijinal şekillerinde nazım biriminin dörtlük olduğunu ve bu itibarla Türklerin en eski nazım şeklinin mâni denilen kıtalar olduğunu daha sonraki devirlerde ise bu dörtlüklerin birleşerek saguları, destanları, türkülerini oluşturduğunu ve bu nazım şeklinin sadece halk edebiyatında değil klasik Türk edebiyatı üzerinde de tesirli olduğunu belirtir. Ona göre mâni kelimesi mana'dan bozulmuştur ve çeşitli adlarla diğer Türk şubelerinde de yaşamaktadır (Köprülü, 2009a: 104-105,294). Ahmet Talat Onay da mâninin Türk nazım şekillerinin en eskilerinden biri olduğunu ve karşılıklı söylenmesinin şart olduğunu belirtir (Onay, 2012: 96).

Nevzat Gözaydın, mânilerin genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik bir tür olduğunu ve bu tek dörtlük içinde bir anlam bütünlüğü göstermek zorunda olduğunu belirtir. Ona göre, yedi dizeli mânilerin dışında bazı mânilerin dize sayılarının 4, 5, 8, 11 ve 14 olduğu da bilinmektedir. Mânilerin uyak düzeni genellikle “a,a,b,a” şeklindedir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler birbiri ile uyaklı, üçüncü dize ise tamamen bağımsızdır. Türk halk şiirinin en küçük nazım biçimi olup çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Türkiye sınırları içerisinde Denizli’de mâna, Urfa’da kadınlar arasında söylenenleri me’âni, erkekler arasındakiler ise hoyrat, Doğu Karadeniz bölgesinde karşı-beri adıyla anılmaktadır. Türkiye dışında ise Azerbaycan’da bayatı; Irak’taki Türkler arasında hoyrat; Kazan Türkleri ve Kırgızlar arasında aytıpa, kayım ölenk veya ülenek; Tatarlarda çinik, çinig, cink, şın; Kırım Tatarlarında mane, Özbekler arasında koşuk, aşula adlarıyla bilinmektedir (Gözaydın, 1989: 3-6).

Nevzat Gözaydın, Pertev Naili Boratav ve Şükrü Elçin'e göre; Her türlü hayat hadiseleri arasında aşk, gurbet, hasret, kırgınlık, tabiat vb. temleri işleyen mânilerde ilk iki mısra bir bakıma duygu, düşünce ve hayalin girişini teşkil eder. Bu ilk iki dize mâninin bütünlüğü içerisinde herhangi bir anlam tamamlama endişesi taşımaksızın yer aldığı gibi bazen de anlam bütünlüğüne katkıda bulunmaktadır. Anlamın ağırlığını taşıyan dizeler çoğunlukla üçüncü ve dördüncü dizelerdir. Son iki dize ile ilk iki dize arasındaki tutarsızlığın sebebi mâninin irticalen söylenen bir halk şiiri olmasıdır. İlk iki dize, mâniciye son iki dizeye yükleyeceği duyguyu, düşünceyi anlatacak sözleri bulmak ve kafiye düzenlemek için vakit kazandıran bir basamaktır (Gözaydın, 1989: 3; Boratav, 1992: 174-175; Elçin, 2016: 281).

Boratav, mânileri söylenmesine vesile olan yerlere ve şartlara göre aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

1. Niyet, fal (yorum) mânileri,
2. Sevda mânileri,
3. İş mânileri,
4. Bekçi ve davulcu mânileri,
5. İstanbul'da bazı sokak satıcılarının mânileri,
6. İstanbul Meydan Kahvelerinin cinaslı mânileri,
7. Doğu Anadolu'da hikâye mânileri,
8. Mektup mânileri (Boratav, 1992: 175-178).

Mâniler, düz mâni/tam mâni, kesik mâni/cinaslı mâni¹¹, artık mâni/yedekli mâni şeklinde çeşitlenir (Aça, 2010: 240-241).

¹¹ Kesik mâni adlandırması için bkz. Abdulkadir Emeksiz, **İstanbul Mânileri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., 2007, s. 23.

2.1.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Mâni Metinleri Örnekleri

aA DİL BİLGİSİ

2. ETKİNLİK

Aşağıdaki mânilerde argo olan kelimeleri bulunuz.

Aşığı yüz öldürür
Zengini göz öldürür
Apaşı bıçak kesmez
Bir kötü söz öldürür.

Kız ... bana kaş göz etme
Bu kadar telaş etme
Beni seviyormuşsun
İnanmam tıraş etme.

Para tıpkı çelik
Fakat cebimiz delik
İflas ettim ezelden
Tutmuyorum metelik.

apaş: Külhanbeyi.

Bahattin Sezgin, Yeni Argo Sözlüğü

Şekil 6: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Mâni Örneği, s.18

Düz Mâni	Kesik Mâni	Yedekli Mâni
Ay doğar ayazlanır	Kuleden	İlkbahara yaz derler
Gün doğar beyazlanır	Ses geliyor kuleden	Şirin söze naz derler
Mahmur gözlü sevdiğim	O kaş o göz değil mi	Kime derdim söylesem
Uyanmaya nazlarur	Beni sana kul eden	Bu dert sana az derler
Anonim	Anonim	Kendin ettin kendine
		Yana yana gez derler
		Anonim

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

ayaz : Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk.	mahmur : Uyku basmış, ağırlaşmış göz.
---	---------------------------------------

METİN VE TÜRLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Okuduğunuz metinler, anonim halk edebiyatı ürünlerinden biri olan mâni nazım biçimine aittir. Anonim halk edebiyatı; meydana getireni ve söyleyeni belli olmayan, halkın ortak malı olan edebî ürünlerin oluşturduğu bir edebiyattır. Bu ürünler başta, tek bir kişinin malı iken zamanla topluma mal olup anonim bir özellik kazanır. Anonim halk edebiyatı ürünlerinin en belirgin özelliği ürünlerin sözlü olmasıdır. Bu özelliği nedeniyle ürünler dilden dile aktarılırken birtakım değişikliklere uğrar ve

Şekil 7: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Mâni Örneği, s.101.

2.1.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Mânî Metinlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan bir etkinlikte sayfa 18’de üç adet mânî örneği bulunmaktadır. Öğrencilerin, “Dilin Kullanımından Doğan Türleri” (şive, lehçe, ağız, argo, jargon, standart dil ve konuşma dili) konusuyla ilgili öğrenmelerini ölçmeyi amaçlayan bu soruda verilen üç mânide geçen argo sözcükleri bulmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 18). Etkinlikte verilen “mânî” metinleri amaç değil araç olarak kullanılmıştır.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde yer alan “Mânî” başlığı altında dokuz adet, ünitenin sonunda yer alan etkinlik ve ünite ölçme değerlendirme sorularında iki adet olmak üzere toplam on bir adet mânî örneği bulunmaktadır.

Sayfa 101’de düz mânî, kesik mânî ve yedekli mânîye birer örnek verilmiştir. Konuyla ilgili “Hazırlık” bölümünde öğrencilerin, “Sizce insanlar neden mânî söyleme ihtiyacı duymuşlardır?” sorusunu cevaplamaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 101). Bu soru mânîlerin söylenmesine vesile olan yeri ve şartları düşündürmeyi amaçlamaktadır. Ancak “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde bu konuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Konuyla ilgili bilgi verme burada öğretmenin inisiyatifine bırakılmıştır.

Bu bölümde, anonim edebiyatın tanımı, bu edebiyat ürünlerinin en belirgin özelliğinin sözlü olması ve bu özelliği dolayısıyla dilden dile aktarılırken değişikliklere uğradığı, yalın bir dille nazım, nesir veya nazım-nesir karışık ürünlerin bulunduğu, hece ölçüsüyle ve dördlük nazım birimiyle söylendiği ve Anadolu insanının hayat felsefesini, yaşantısını, bireysel duygularını dile getirdiği gibi genel bilgiler bulunmaktadır. Mânî ile ilgili olarak, halk şiirinin en küçük nazım şekli olduğu, kafiye şeması, genellikle 7’li hece ölçüsüyle söylendiği, ilk iki dizenin konuyla bağımsız doldurma dizeler gibi düşünülse de konuyla ilişkili olarak da yorumlanabileceği ama asıl anlatılmak istenenlerin son iki dizede ortaya çıktığı, genellikle aşk, doğa, ayrılık, gurbet, özlem gibi konularda söylendiği halk arasında mânî söylemenin gelenek hâlini aldığı gibi bilgilerin yanı sıra şekil özelliklerine

göre, düz mânî, kesik veya cinaslı mânî, yedekli mânî veya artık mânî gibi adlar aldığı aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 101-102).

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde, sayfa 101’de yer alan üç mânî metniyle ilgili sorular yer almaktadır. Bu sorulardan bir kısmı genel olarak mânîlerin özelliklerinden ziyade öğrencilerin 9.sınıfta öğrendikleri şiirde ahenk unsurlarını (kafiye, ölçü, kelime tekrarı, aliterasyon, asonans) buldurmaya yöneliktir. Diğer sorularda, verilen mânîlerden yola çıkarak şekil özellikleri, dil ve anlatım özellikleri, sosyal yaşamdaki yeri, hangi konularda söylendiği sorulmuştur (Karaca, vd., 2018a: 102). Sayfa 103’te “Dil Bilgisi” etkinliğinde öğrencilerin, verilen üç adet mânî metninde geçen belirtisiz isim tamlamalarını bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 103). Bu bölümde mânî metinleri dil bilgisi etkinliği için araç olarak kullanılmıştır. Aynı sayfada “Sıra Sizde” başlığı altında öğrencilerin, verilen üç mânînin hangi tip mânîye örnek olduğunu bulmaları istenmektedir. “Araştırınız” konu başlığında öğrencilerin çevrelerindeki kişilere sorarak mânî derlemesi yapmaları ve bunları sınıfta paylaşmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 103).

Şiir ünitesi sonunda sayfa 125’te “Sıra Sizde” başlığı altında dört metin bulunmaktadır ve öğrencilerden bu metinlerin hangi nazım biçimine ait olabileceğini bulmaları istenmiştir. Etkinlikte bir mânî metni de yer almaktadır (Karaca, vd., 2018a: 125). Sayfa 133’te, “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan soruların birinde, “mânî” konusunda öğrendiklerini genel olarak ölçmek amacıyla öğrencilerden verilen mânî metniyle ilgili seçeneklerden hangisinin yanlış olduğunu bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 133). Açıklamalar ve sorular konunun ortaöğretim düzeyinde tam olarak anlaşılması için yeterlidir. Ancak, mânîlerin söylenmesine vesile olan ortam ve şartlar bugün her ne kadar varlığını sürdürmüyor gibi görünse de öğrencilerin konuya dikkatini çekmek için öğretimin güncellik ilkesinin de gereği, günümüzde mânî metinlerinden hangi alanlarda faydalandığı bilgisinin örneğin, “Falım” sakızı reklamlarından hareketle ders kitabına eklenmesi, halk edebiyatı ürünlerini sadece kitap sayfalarında yer alan donmuş metinler olmaktan çıkarıp dinamik metinler olarak ortaya koyacaktır.

2.1.1.4. Türkü

“Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum türlere türkü denir.”(Yakıcı, 2007: 44).

Türkü terimi, konusu, ezgisi ve şekil özelliği ne olursa olsun, ezgi ile yaratılan pek çok anonim manzumeyi içine alabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun içindir ki, zaman zaman bu terimin kapsam alanına ağıt da ninni de girmektedir (Aça, 2010: 242).

Şükrü Elçin, türkülerin sözlü ve yazılı edebiyatımızda atasözü, bilmece, mani gibi yaygın mahsuller olduğunu ve bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türklerinin yır veya cır adını verirken Batı Türklerinin Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi manasına gelen türkü terimini kullandıklarını, başlangıçta ferdî birer yaratmayken zamana ve muhite bağlı olarak anonimleştiğini belirtir ve türkülerin dar bir çevrede, tarikat-tekke mensupları arasında veya bütün millet hayatındaki yayılışı ile geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da millî ve beşerî canlılığını devam ettireceğini ifade etmektedir(Elçin, 2016: 195-196).

Pertev Naili Boratav türkülerini konuları ve kullanıldıkları yere göre iki gruba ayırmıştır:

A.Konularına göre türküler:

1. Lirik türküler:

a) Ninniler, b) aşk türküler, c) gurbet türküler, askerlik türküler, hapisane türküler, ç) ağıtlar, d) çeşitli başkaca duyguluk konular üzerine türküler.

2. Taşlama, yergi ve güldürü türküleri

3. Anlatı türküleri:

- a) Efsane konulu türküler, b) bölgelere ya da bireylere özgü konuları olan türküler, c) tarihlik konuları olan türküler.

B. Kullanıldıkları yerlere göre türküler:

4. İş türküleri

5. Tören türküleri:

- a) bayram türküleri, b) düğün türküleri, c) dinlik ve mezheplik törenlere değgin türküler, ç) ağıt töreninde söylenen türküler.

6. Oyun ve dans türküleri:

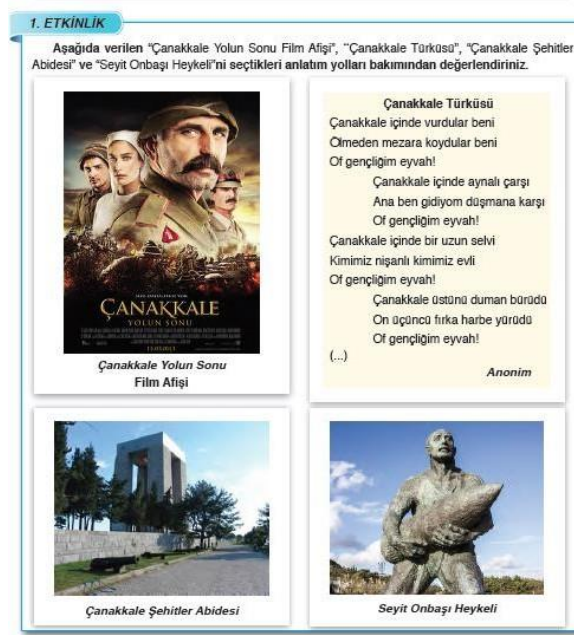
- a) Çocuk oyunlarında söylenenler, b) büyüklerin oyunlarında söylenenler. (Boratav, 1992: 150-151)

Türkülere ait bir diğer sınıflandırma Ali Yakıcı'ya aittir. Ali Yakıcı türküleri,

1. Vezinleri bakımından türküler
2. Yapıları bakımından türküler
3. Konuları bakımından türküler
4. Ezgileri bakımından türküler
5. Türkülerin icra ortamları
6. İcra edildiği bölge/il/ilçe/köylere göre türküler,

şeklinde sınıflandırır (Yakıcı, 2007:167-267).

2.1.1.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinleri Örnekleri

Şekil 8: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.17

Şekil 9: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (MEB yay.) ders kitabında yer alan türkü örneği, s.253

Şekil 10: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.104

2.1.1.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde sayfa 17’de Çanakkale Türküsüne yer verilmiştir. Bu bölümde türkü metnine yer verilmesinin sebebi bu türe ait bilgi vermek değildir. “Edebiyatın Güzel Sanatlarla İlişkisi” konusunda yer alan etkinlikte ortak bir temada (Çanakkale Zaferi) oluşturulmuş film afişi, abide, heykel fotoğraflarıyla birlikte türkü metni verilmiştir.

Verilen örneklerden hareketle, öğrencilerin metinleri seçilen anlatım yolları bakımından değerlendirmeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 17).

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Günlük/Blog” ünitesinde sayfa 253’te yer alan blog örneğinin içinde bir türkünün iki dizesi yer almaktadır. Burada amaç türkülere dair bilgi vermek değildir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 104’te anonim bir türkü örneği yer almaktadır. Konuyla ilgili hazırlık bölümünde öğrencilerin “Sizce insan sevdiği kişiden ayrı düştüğünde, araya gurbet, ayrılık girdiğinde neler hisseder?” sorusunu cevaplamaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 104). Türkülerde işlenen temalarla ilgili olan bu soru, öğretim programının kazanımlarına ve türkülerin muhtevasına uygundur.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde anonim türkülerin temalarının neler olduğunu halkın içinden çıktığı ve dolayısıyla gerek içerik gerek zevk yönünden halkın yaşayışını yansıttığı, bent ve kavuştak denilen bölümlerden oluştuğu, hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenebildiği gibi şekil özelliklerine dair bilgilerin yanı sıra ezgilerine (bozlak, hoyrat, kayabaşı, oyun havaları gibi), konularına (aşk, doğa, kahramanlık, askerlik ve çocuk türkülleri gibi) ve yapılarına (bent ve kavuştaklarının kümelenişi göz önünde bulundurularak) göre çeşitli gruplandırmalarının bulunduğu da değinilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 105). Verilen bilgiler “türkü” konusunun anlaşılmasını sağlayacak yeterliliktedir. Kitapta verilen örnek metin de gerek şekil gerekse muhtevası bakımından türkülerin özelliklerini yansıtması bakımından uygundur. Ancak anonim halk edebiyatının canlı bir türü olan, güncel örneklerle de bağlantı kurulmaya ve bu yolla öğrencilerin dikkatini çekmeye müsait olan “türkü” konusunda ders kitabında birden fazla örnek bulunması konunun tam olarak öğrenilmesine katkıda bulunacaktır.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin metnin temasını, ahenk özelliklerini, (kafiye, ölçü, aliterasyon, asonans) metnin dil ve anlatım özelliklerini, söyleyici ile hitap edilen kişi arasındaki ilişkiyi ve metinden dönemin sosyal ve kültürel gerçekliğini yansıtan dizeleri bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2108a: 105-106). Sorular ağırlıklı olarak öğrencilerin 9.sınıfta öğrendikleri “şiir” türünün genel özelliklerini ölçmeye yöneliktir. Konunun tam olarak kavranması için, verilen metnin konusuna göre hangi türkü çeşidine örnek olduğu gibi özel olarak türkü ile ilgili sorular eklenmesi bu konuda tam bir öğrenme sağlayacaktır.

2.1.1.5. Tekerleme

Boratav, tekerlemeyi tanımlamanın oldukça güç olduğunu ve türkü, masal, âşık şiiri, oyun, hikâye, Karagöz, orta oyunu gibi birçok türle yakın ilişkisi olduğunu belirtir (Boratav, 1992: 134).

“Aşkınlık, bilinçaltının zuhuru, rüya, hayal, yalan ve çocuksuluk gibi sebeplerle serbest bir muhayyilenin ve zihnin mahsulü olan tekerlemelerde kalıplaşma, diğer sözlü edebiyat türlerine göre daha zayıftır. Bu bakımdan en eski izleri taşıyabildikleri gibi en yeni unsurlar da tekerlemelerde kendilerine yer bulabilirler. Bu değişkenlik, tekerlemeleri belirli bir şekle sahip olarak karşımıza çıkarmamaktadır.” (Duymaz, 2002: 22).

Şükrü Elçin, tekerlemelerin masalcı, meddah, Karagözcü, hoş-sohbet insanın vb. maksatlarını anlatmaya başlarken dinleyicilerle seyirci topluluğunun dikkatlerini bir noktada birleştirmek için tiyatrodaki gonga benzer bir ihtiyaçtan doğduğunu ve şaman dualarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiğini söylemektedir (Elçin, 2016: 589-590). Boratav ise yetişkinlerin ya da çocukların, sözlü geleneklerindeki tekerleme dağarcıklarına gereç sağlamak için başvurdukları pek çok yollardan bir tanesinin, başka türdeki metinde yeniden işlemek, evirip çevirip onlara tekerlemenin havasına, edasına, düşüncesine uygun yeni biçimler vermek olduğunu ve bunun için yabancı dillere bile başvurulduğunu, onlardan ya çeviri yoluyla ya da mekanik bir aktarma yoluyla tekerleme gerci alındığını belirtir (Boratav, 1992: 146).

Tekerlemelerin kökenine dair bir diğer görüş Ali Duymaz’a aittir. Duymaz tekerlemelerin bugün anlamdan çok, ifade biçimleri veya herhangi bir türe bağımlılıklarıyla ele alınmasının esas sebebini, kökenlerinden farklı bir fonksiyona yönelmiş olmalarına bağlar ve tekerlemelerin kaynakları hususunu şu başlıklar altında değerlendirir: a) Çocuk zihninin serbestliği, b) Hayal ve düşler, c) İçki, esrar vb.içme, d) Şamanlık esrimesi, d) Tasavvufî aşkınlık, e) Yalan, f) Olağanüstülük ve abartma, g) Mizah (Duymaz, 2002: 15-20).

Boratav, tekerlemeleri, a) Masal tekerlemeleri, b) Oyun tekerlemeleri, c) Tören tekerlemeleri, d) Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler şeklinde sınıflandırırken (Boratav, 1992: 135) bu konuda detaylı bir çalışma yapan Ali Duymaz da oldukça kapsamlı bir sınıflandırma yapmıştır.¹²

Ali Duymaz, tekerlemelerin anlatım ve muhteva bakımından temel özelliklerini şöyle tespit etmiştir:

1. “Tekerlemeler, belirli bir ana konudan yoksundurlar. Bağlı bulundukları türle ilişkileri itibariyle manalarından çok fonksiyonlarıyla değerlendirilebilirler.
2. Tekerlemeler, mısra başı ve mısra sonu kafiye, aliterasyon ve secilerle sağlanan ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, belirli bir nazım düzenine kavuşturulmuş, birbirini tutmayan hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir.
3. Tekerlemede duygu, düşünce ve hayaller tezat, mübalağa, şaşırtma, tuhaflik ve güldürmeye dayalı birtakım söz kalıpları içinde art arda sıralanır ve yuvarlanır.
4. Tekerlemede düşünceye sadece bu nazım unsurları kılavuzluk eder; muhteva diğer halk edebiyatı türlerinde olduğundan daha kaypak, kararsız ve tutarsızdır.
5. Bazı tekerlemeler karşılıklı soru ve cevap şeklinde ve zincirleme diyalog halinde gider.
6. Tekerlemeler muhteva ve anlatım bakımından yakın veya yabancı halklarla benzerlik gösterebilir” (Duymaz, 2002: 21-22).

Mehmet Naci Önal, Türkçenin eğitiminde oyun tekerlemelerinin önemine dikkat çektiği çalışmasında ders kitaplarında çocuk edebiyatının anonim türü olan tekerlemelerin kültürümüzü daha iyi sezdirmek, eğitmek ve öğretmek adına yer almasının faydalı olacağını belirtir ve tekerlemelerin Türkçenin eğitim ve öğrenimine katkısını şöyle sıralar:

¹² Bu çalışmanın konusu müstakil olarak tekerlemeler olmadığı için sadece Boratav’ın sınıflandırmasına yer verilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ali Duymaz, **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara, Akçağ yay., 2002.

- a. “Kafiye, aliterasyon (ses ve hece tekrarı) ve kelime tekrarı öğrenmeyi kolaylaştırır. Bir başka deyişle yinelemelerle etkili öğrenme gerçekleştirilir.
- b. Tekerlemelerin rahat yapısı çocukların eğitimlerini ve dil öğrenimlerini olumlu yönde etkiler. Tekerlemelerde sezgi ve sevgi yoluyla dil eğitimi verilir.
- c. Tekerlemelerle çocukların yaratıcı yönü ortaya çıkarılır.
- d. Tekerlemeler, bir yandan ezberlemeyi gerekli kılar. Bu ezberin yaratıcı zekâyâ olumsuz etkisi olduğu düşünülse de çocuklar ezberlerin dar alanına sıkışmazlar, yeni tekerlemeler üretebilirler. Ezbere öğrenme yöntemi, ilk öğrenme yolu olan taklitte gerçekleştirilir.
- e. Türkçeden zevk alınarak dilin imkânları keşfedilir.
- f. Eğlence Türkçenin kelime imkânlarıyla gerçekleştirilirken ses yapıları da zorlanır. Kelime üretme denemeleri anlamlı olmasa da denenir.
- g. Tekerlemelerdeki ahengin ve biçimsel süsün farkına varılır. Çocuğun keşfettiği bir şiir dünyası oluşur.
- h. Çocuklar tekerlemelerle heceleri bölmeyi öğrenmiş olurlar. Buna çok dikkat edilir, yanlış heceleyene müdahalede bulunulur. Aksi halde sıralama şaşırılır ve ebe yanlış seçilir.
- i. Tekerlemelerde çocukların dünyasında var olanlar ortaya konulur. Tekerlemelerden hareketle çocukların dünyalarına ulaşılabilir” (Önal, 2002:1-17).

2.1.1.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerleme Örnekleri

Şekil 11: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Tekerleme Örneği, s.104

Tablo 7: Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerlemelerin Alfabetik Dağılımı

Sıra No	Tekerleme	Yer aldığı bölüm	Sayfa No	Ait Olduğu Kademe
1	Az gitmiş, uz gitmiş	Masal metni	105	9. sınıf
2	Az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik; bir arpa boyu yol gittik	Metin ve Türle İlgili Açıklamalar	108	9.sınıf
3	Ben anamın beşiğini sallar iken	Metin ve Türle İlgili Açıklamalar	108	9. sınıf
4	Bir varmış, bir yokmuş	Masal metni	104	9. sınıf
5	Gökten üç elma düştü	Masal metni	107	9.sınıf
6	Onlar ermiş muradına biz de erelim muradımıza	Masal metni	107	9.sınıf
7	Ya şundadır ya bunda	Hikâye metni	49	12. sınıf

2.1.1.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Tekerlemelerin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış ders kitaplarında “Tekerleme”ye müstakil bir konu başlığı ayrılmamıştır. 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı kitabında masal/fabl ünitesinde, masal metinlerinde ve metin ile ilgili açıklamalar kısmında masal tekerlemeleri, Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ise hikâye metninin içinde oyun tekerlemesi örneği bulunmaktadır. Ancak masal tekerlemelerin işlevleriyle ilgili bilgiye sadece MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer verilmiştir.

2.1.2. Manzum-Mensur Ürünler

2.1.2.1. Bilmece

Şükrü Elçin bilmeceyi; tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedefleyen kalıplaşmış sözler olarak tanımlamaktadır (Elçin, 2016: 607). Bilmecelerin kökleri mitolojik düşünceye kadar götürülmektedir. İlkel dönemlerde toplumlar, korku ve korkuyla karışık saygı duydukları varlıkların adlarını doğrudan zikretmekten kaçınmışlar, bunun yerine en belirgin özelliklerini kullanarak onlardan bahsetmişlerdir. Ayrıca bazı mitolojik metinlerde bilmecelerin sinama unsuru olarak kullanıldığı da görülmektedir (Aça,2010: 251).

Boratav, söyleniş özelliklerine göre bilmeceleri şöyle sınıflandırmaktadır:

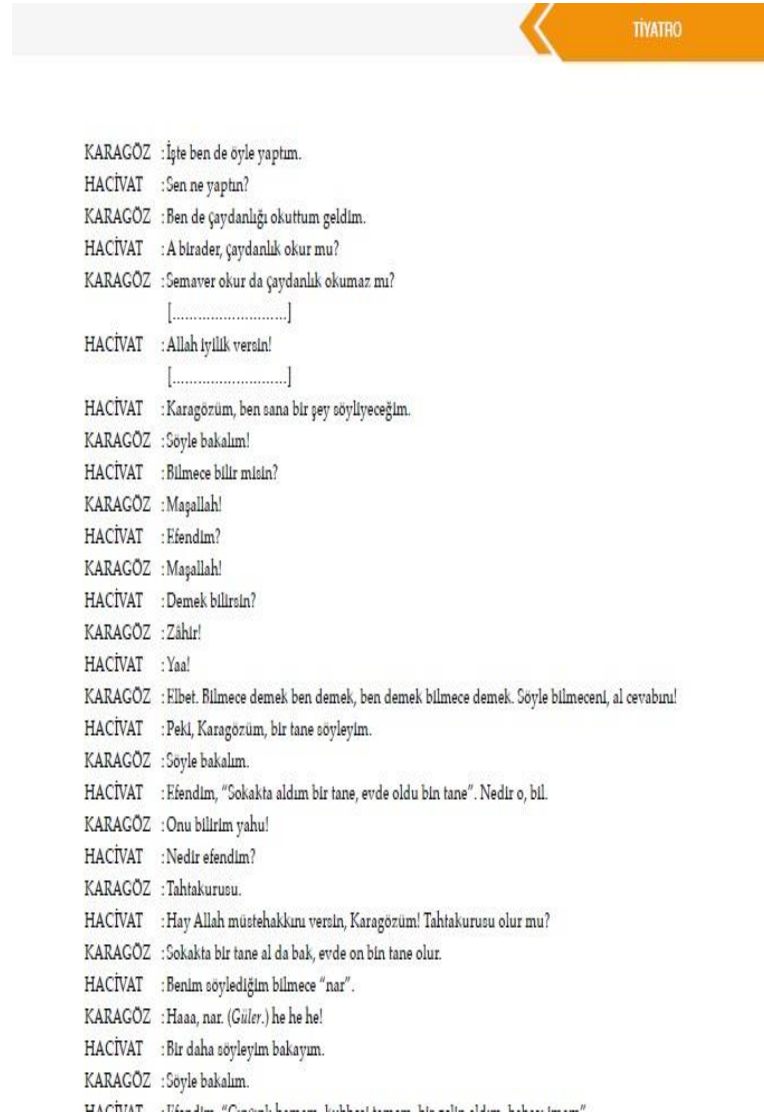
1. Başlangıçları kalıplaşmış olanlar,
2. Soruları ses taklidine sınırlanan bilmeceler,
3. Kelime oyunlarına dayanan bilmeceler,

4. Aynı bir nesneyi olumlu ve olumsuz önermeler ile tanımlayarak çözümü güçleştiren bilmeceler (Boratav, 1992: 110-111).

Şükrü Elçin'in bilmece tasnifi şu şekildedir:

- A. Anonim mahsuller: a. Manzum bilmeceler, b. Mensur bilmeceler.
B. Ferdî eserler: a. Muamma, b. Lügaz (Elçin, 2016: 607- 620).

2.1.2.1. 1.Ders Kitaplarında Yer Alan Bilmece Örnekleri

Şekil 12: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Bilmece Örneği,

s.217

Tablo 8: Türk Dili ve Edebiyat Ders Kitaplarında Yer alan Bilmecelerin Alfabetik Dağılımı

Sıra No	Bilmece	Sayfa No
1.	Bir ufacık fıçıcık içi dolu turşucuk (limon)	218
2.	Bir ufacık fıçıcık içi dolu turşucuk (limon)	220
3.	Çınçınlı hamam kubbesi tamam, bir gelin aldım babası imam (saat)	217
4.	Dil üstünde kaydırmaca (dondurma)	220
5.	El üstünde kaydırmaca (sabun)	220
6.	Gıcırılının bıcırılısı, bıcırılının gıcırılısı; yarısı canlı, yarısı cansız; yarısı yenir, yarısı yenmez; on ayaklı, altı gözlü, üç başlı ¹³	220
7.	Sokaktan aldım bir tane, evde oldu bin tane (nar)	217
8.	Yer altında kırmızı minare (havuç)	217

2.1.2.1.2.Ders Kitaplarında Yer Alan Bilmecelerin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış ders kitaplarında “Bilmece”ye müstakil bir konu başlığı ayrılmamıştır. Ortaöğretimin dört kademesinde okutulan ders kitapları taranmış, sadece 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Tiyatro” ünitesinde yer alan Karagöz metninin içinde bilmece tespit edilmiştir.

¹³ Karagöz’ün, Hacivat’a sorduğu cevabı olmayan bilmece.

2.1.2.2. Atasözü

Elçin; Göktürk abidelerinde, Uygur dönemi metinlerinde, 11. yüzyılda Karahanlılar devrinde ve 14. yüzyılda Kıpçak sahasında “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey” anlamlarına gelen “sa-” filinden türemiş “sab-sav” kelimesi kullanılırken sonraki dönemlerde atasözü ile birlikte İslamiyet’in kabulünden sonra Arap ve Fars kültürlerinin tesiriyle “mesel” tabiri kullanıldığını belirtir. Ona göre; nazım, nesir her iki şekli ile eski tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih, mecaz, kinaye, tezat gibi edebî sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız olarak, yetişecek gençlere aktaran sözler (Elçin, 2016:623-626) olarak tanımlanabilen, manzum nitelik gösteren atasözlerinin biçim özellikleri ise genel hatlarıyla şu şekilde ortaya konulabilir:

1. Atasözleri kalıplaşmış, klişe hâle gelmiş sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir biçimdir. İçindeki kelimeler değiştirilemeyeceği gibi cümle kuruluşu da bozulamaz; “Derdini söylemeyen derman bulmaz.”
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az kelime ile çok şey anlatılır; “Dikensiz gül olmaz.”
3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir. Daha uzun olanları azdır; “Vakit nakittir”, “Dost ile ye iç, alış veriş etme.”
4. Cümlelerde en çok “geçmiş zaman kipi” ve özellikle öğüt veren atasözlerinde “emir kipi” kullanılmıştır. Bazı atasözlerinin fiilleri atılmıştır; “Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış”, “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın”, “Evvel taam, sonra kelâm” (Aça, vd., 2010: 205).

Sözlü gelenekte oluşup yayıldığı için ilk söyleyicilerini ve ilk şekillerini bilmediğimiz ancak yazılı kaynakların ortaya çıkmasından sonra gelişimini takip edebildiğimiz atasözlerinin söylenişi veya kullanımıyla ilgili olarak Boratav, şunları söylemektedir: Atalar sözü masal ya da türkü gibi durup dururken tek başına söylenmez. “Bize bir masal anlat.” dediğiniz zaman masalcı masalını anlatır, kendisinden bir türkü söylemesi istenince güzel sesli bir kimse türküsünü söyler,

başka bir vesile olmasa da. Bir atalar sözünün söylenmesi için ise belli bir vesilenin çıkmış olması gereklidir (Boratav, 1992: 119).

2.1.2.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözü Örnekleri

ŞİİR

METİN ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. "Dost" şiirinde söyleyici kimdir? Söyleyici, muhatapına hangi düşünceleri vermektedir?
2. "Dost" şiirinin temasını bularak bu temanın hangi "değer"le örtüşüp örtüşmediğini belirleyiniz.
3. Aşağıdaki atasözlerinden hangisi "Dost" şiirinin vermek istediği iletive en yakındır? İşaretleyiniz.
() Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.
() Dostluk başka, alışveriş başka.
() Dost, dostun ayıbını yüzüne söyler.
() Dost içten ağlar, dıştan güler; düşman ise dıştan ağlar, içten güler.
() Dostun attığı gül onulmaz yara açar.
4. Okuduğunuz şiirde söz sanatına, imge ve mazmunlara yer verilip verilmemişliğini tartışınız.
5. Okuduğunuz şiirin;
a. Nazım birimini,
b. Ölçüsünü bulunuz.

1. ETKİNLİK

ALA GEYİK

Çocuktum, ufacıktım,
Top oynadım, acıktım,
Buldum yolda bir erik.
Kaçtı bir alageyik.
Geyik kaçtı ormana.
Buldim bir ak doğana.
Doğan, yolu şaşındı.
Kaf Dağı'ndan aşındı.
Atlı beni bir göle;
Gölden çıktım bir çöle.
Çölede buldum izini,
Koştum, tuttum dizini.
Geyik beni görünce,
Düştü büyük sevince.
Verdi bana bir elma.
Dedi: "Dinlenme, durma.
Dağdan yürü, kardan git.
"Altın Köşk'e çabuk yet.
(...)

Ziya Gökalp, Altın Işık

Şekil 13: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Atasözü Örneği, s.93

Tablo 9: Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözlerinin Alfabetik Dağılımı¹⁴

Sıra No	Atasözü	Sayfa No	Ait Olduğu Kademe
1.	Başa gelen çekilir.	159	9. sınıf
2.	Başa gelen çekilir.	193	11. sınıf
3.	Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.	248,249,252	9. sınıf
4.	Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.	226	11. sınıf
5.	Denize düşen yılana sarılır.	165,166	9. sınıf
6.	Dost sanma şanlı vaktinde yanına olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.	93	9.sınıf
7.	Dost, dostun ayıbını yüzüne söyler.	93	9.sınıf
8.	Dostluk başka alışveriş başka.	93	9.sınıf
9.	Ekmek aslanın ağzında.	84	12.sınıf
10.	Göz görmeyince gönül katlanır.	68	10.sınıf
11.	Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.	196	On birinci sınıf

¹⁴ Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki atasözleri Nurettin Albayrak, **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**, İstanbul, Kapı yay., 2009 ve (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1,(4 Mart 2019) adresinden kontrol edilmiştir.

12.	Mal canın yongasıdır.	196	On birinci sınıf
13.	Sel gider kum kalır.	224	Onuncu sınıf
14.	Taş düştüğü yerde ağırdır.	83	Dokuzuncu sınıf
15.	Yorgan gitti, kavga bitti.	228	On birinci sınıf

2.1.2.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözlerinin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış ders kitaplarında “Atasözleri”lerine müstakil bir konu başlığı ayrılmamıştır. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları taranarak tespit edilen atasözlerinin sayısı dikkat çekecek kadar azdır.

2.1.2.3. Deyim

Sözlü edebiyat türleri içerisinde, soyut kavramları açıklamak için somut kavramlara başvurulması ve kalıplaşmış olması dolayısıyla sıklıkla atasözleri ile karıştırılan deyimler “Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren sözler.” (Elçin, 2016: 642) veya “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir”lerdir(TDK Türkçe Sözlük, 2009: 517).

Şükrü Elçin deyimleri dört ana gruba ayırmıştır:

1. Umumî olanlar (Sözlü kullanıştakiler ve yazıya geçirilenler),
2. Bölge karakteri gösterenler,
3. Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar,

4. Eskiden kullanılıp bugün unutilanlar (Elçin, 2016: 644).

Deyimlerin Őekil ve i erik  zellikleri Ő yle sıralanabilir:

1. Deyimler kalıplaŐmıŐ s zlerdir ve bir o u mastar halindedir: G ze girmek, dile d Őmek, turnayı g z nden vurmak gibi.
2. Deyimler her zaman fiil kalıplarıyla kullanılırlar: KaŐ yaparken g z  ıkarmak/ ıkaracaksın gibi.
3. Hi bir fiil kipi taŐımadıkları i in c mle halinde bulunmayan deyimler vardır: Kel baŐa ŐimŐir tarak, iki dirhem bir  ekirdek gibi.
4. Kimi deyimler bir olaya ya da bir  yk ye dayanır: Baklayı a zından  ıkarmak, Bir K ro lu bir Ayvaz gibi.
5. Kimi deyimlerde eski kalıplara rastlanır: Ne id    belirsiz, neme bir iŐ gibi.
6. Kimi deyimler atas zleri ve fıkralardan t remiŐtir:  pe un sermek, ne ekersen onu bi ersin (atas z ), ekti ini bi mek (deyim) gibi.
7. Kafiyeli deyimler vardır: Anca beraber kanca beraber, saldım  ayıra Mevla kayıra gibi.
8. Deyimlerin  nemli bir b l   , kavramları de iŐmece (mecaz) yoluyla anlatım g zelli i ve  zg nl    i inde belirtir: Eli uzun, g ze batmak gibi.
9. Deyimlerin bazıları iyelik ekiyle kurulur: G z  a ık, baldırı  ıplak gibi.
10. C mle halinde olmayan deyimlerin bir kısmında kelimelerin bazıları  ekime girer:  ki eli (elim) kanda olsa, g z n z (g z m z) aydın gibi.
11. Deyimlerde tekrarlar g r lebilir:  oluk  ocuk, konu komŐu, boŐu boŐuna, g n  g n ne gibi (El in, 2016: 643-644; Aksoy, 2015:498-508).

2.1.2.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Deyim Örnekleri

1.

ÖNİTE

I. OKUMA

HAZIRLIK

1. "Edebiyat" kavramı size neleri çağrıştırıyor?
2. "Edebiyat yapmak" deyiminin anlamını söyleyiniz.
3. Edebiyat kelimesi aşağıdaki cümlelerde hangi anlamlarda kullanılmıştır?
 - Edebiyat öğretmenimiz biziye güzel bir şiir okudu.
 - Geliştirdiği Latince ile hekimlik edebiyatını günü gününe takip ediyor.
 - Edebiyat yapmasan da işini yapasan, diye uyardı.

1. METİN

EDEBİYAT NEDİR?

Arapça edeb kökünden gelen edebiyat aslında ilmi edeb'in bütün anlamlarını toplayan çoğul bir kelimedir. Tanzimattan sonra Türkçede takti olarak bugünkü anlamında kullanılmıştır.

Arapçada "edeb", türü ma'nâlar taşır: iyi ahlak, terbiye, nezaket, utanma, usul, kural... Bu anlamlar bize de geçmişir. Bir Arap vecizesi: "Edeb, dinin üçte ikisidir." der.

Cahiliyet çağında ve İslam'dan sonra edep, asil ve yüce şeylere bağlılık fikrini belirtmiştir. Bunun için mecazî olarak: "Kişiyi yüksek kültüre ve felsefeye ulaştıran şeylerin tümüne" edep denmiştir. Hukuk, ahlak, şiir, sanat, felsefe de böylece edebiyatın içinde sayılmıştır.

Türkçede edebiyat kelimesini bugünkü anlamda ilk kullanan, Tanzimat öncülerinden Şinasi'dir. Daha önce edebiyat kuralınnı öğreten (bedî, beyan, lügat, ıstikak, aruz, kafiye, hat gibi) ilmlere ilmi edeb deniyordu. Nazım ve nesir edebî eserler de şiir ve inşa diye anılıyordu.

Tanzimatçılar, edebiyatın edep kavramıyla ilişkisine önem vermişlerdir. Onlara göre toplumu kalkındırmak ve yüceltmek amacını taşıyan edebiyat, edep dışı, bayağı sözlerle yapılamaz. Ahlaksızlığın ve çirkinliğin edebiyatta yeri olmaması gerekir. Nitekim, Şinasi, Ünlü bir tartışmasında, kendisine hakaret eden birini şu tarzda karşılamaktadır:

"Edebiyat fennî, öyle bir marifettir ki insanlara terbiye ve ahlak öğrettiği için ona edep ve mensup olanlarına edib demişlerdir."

Batı dillerinde, edebiyat karşılığı kullanılan literatür (litterature) terimi, Latince güzel yazı demek olan litterae'den türemedir.

Literatür, belirli bir ilim dalında yazılmış eserleri de anlatmaya yarar. İktisat literatürü, hukuk literatürü gibi sözler Türkçede de kullanılmaktadır.

Şekil 14: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Deyim Örneği, s.10

Tablo 10: Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Deyimlerin Alfabetik Dağılımı¹⁵

Sıra No	Deyim Adı	Sayfa No	Ünite Adı	Yer Aldığı Kademe
1.	(Aynı yola) baş koymak	88	Şiir	9. sınıf
2.	(bir şey olmaya) yüz tutmak	253	Anı	10.sınıf
3.	(bir şey olmaya) yüz tutmak	301	Gezi Yazısı	10. sınıf
4.	(bir şey olmaya) yüz tutmak	19	Giriş	12.sınıf
5.	(bir şeyle) başı hoş olmamak	250, 254	Anı	10.sınıf
6.	(bir yola) baş koymak	270	Söylev	12. sınıf
7.	(birinin) kurbanı olmak	245, 246	Günlük	9.sınıf
8.	(birinin) kurbanı olmak	122, 125	Şiir	10.sınıf
9.	(birinin) kurbanı olmak	151	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
10.	Ağzı laf yapmak	172	Tiyatro	9.sınıf
11.	Ağzından bal damlamak	73	Hikâye	10.sınıf
12.	Akıl erdirmek	40	Hikâye	11. sınıf
13.	Akıl etmek	54	Hikâye	9.sınıf
14.	Akıl vermek	256	Anı	10.sınıf
15.	Akıl vermek	194	Roman	11. sınıf
16.	Aklı başına gelmek	188	Roman	10.sınıf
17.	Aklı başına gelmek	148	Roman	12. sınıf

¹⁵Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki deyimler, Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü/2 Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2015 ve (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1 (4 Mart 2019) adresinden kontrol edilmiştir.

18.	Aklı başından gitmek	153,157,158	Destan/Efsane	10.sınıf
19.	Aklı ermek	180	Roman	11. sınıf
20.	Aklı ermemek	232	Mektup	9.sınıf
21.	Aklı gitmek	146	Destan/Efsane	10.sınıf
22.	Aklı vermek	260	Anı	10.sınıf
23.	Aklı yatmak	136	Roman	9.sınıf
24.	Aklında tutmak	58	Hikâye	12. sınıf
25.	Aklından zoru olmak	53	Hikâye	10.sınıf
26.	Aklını oynatmak	50	Hikâye	11. sınıf
27.	Alt etmek	141	Destan/Efsane	10.sınıf
28.	Aman dedirmek	53	Hikâye	10.sınıf
29.	Aman dilemek	49	Hikâye	10.sınıf
30.	Apışıp kalmak	57	Hikâye	9. sınıf
31.	Araları açılmak	136	Destan/Efsane	10.sınıf
32.	Aşık atmak	101	Şiir	11.sınıf
33.	Ayağına kapanmak	138	Roman	9.sınıf
34.	Ayağına kapanmak	45	Hikâye	10.sınıf
35.	Ayak uydurmak	19, 23	Giriş	12.sınıf
36.	Ayaklarına kapanmak	218	Tiyatro	11.sınıf
37.	Bağrına taş basmak	136	Roman	9.sınıf
38.	Baklayı ağzından çıkarmak	151	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
39.	Baş edememek	60	Hikâye	12.sınıf

40.	Baş eğmek	146	Destan/Efsane	10.sınıf
41.	Baş koymak	154	Destan/Efsane	10.sınıf
42.	Başa çıkmak	156	Roman	9.sınıf
43.	Başa çıkmak	202	Roman	11.sınıf
44.	Başına buyruk	189	Tiyatro	9.sınıf
45.	Belini doğrultmak	168	Tiyatro	9.sınıf
46.	Benzine kan gelmek	69	Hikâye	10.sınıf
47.	Beyni sulanmak	50	Hikâye	9.sınıf
48.	Bir dediği iki olmamak	142	Destan/Efsane	10.sınıf
49.	Bir dediği iki olmamak	179	Roman	11.sınıf
50.	Bire bin katmak	146	Roman	9.sınıf
51.	Borusu ötmek	226	Tiyatro	11.sınıf
52.	Boşa çıkarmak	204	Tiyatro	12.sınıf
53.	Boy ölçüşmek	188	Roman	11.sınıf
54.	Boynunu bükmek	96	Şiir	11.sınıf
55.	Boynunu bükmek	150	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
56.	Boyun eğmek	53	Hikâye	10.sınıf
57.	Burnundan kıl aldırmmamak	144	Roman	9.sınıf
58.	Can atmak	137	Destan/Efsane	10.sınıf
59.	Can atmak	187	Roman	10.sınıf
60.	Can çekişmek	237	Tiyatro	11.sınıf
61.	Can kulağıyla dinlemek	234	Tiyatro	10.sınıf

62.	Can kulağıyla dinlemek	193	Roman	11.sınıf
63.	Can sıkmak	151	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
64.	Can vermek	95	Şiir	12.sınıf
65.	Cana can katmak	151, 152	Sohbet/ Fıkra	11.sınıf
66.	Canı yanmak	165	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
67.	Canına tak etmek	122	Masal/Fabl	9.sınıf
68.	Çar çur etmek	150	Roman	9.sınıf
69.	Çığır açmak	22, 23	Giriş	10.sınıf
70.	Çığır açmak	280	Haber Metni	10.sınıf
71.	Çığır açmak	94	Şiir	11. sınıf
72.	Defterini dürmek	168	Tiyatro	9.sınıf
73.	Derdi başından aşkın olmak	99	Şiir	11. sınıf
74.	Ders almak	234	Tiyatro	10.sınıf
75.	Ders vermek	215	Mektup	9.sınıf
76.	Dert yanmak	122	Masal/Fabl	9.sınıf
77.	Dikiş tutturmak	182	Tiyatro	9.sınıf
78.	Dil dökmek	166	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
79.	Dil uzatmak	253	Eleştiri	11. sınıf
80.	Dilden dile dolaşmak	80	Şiir	9.sınıf
81.	Dile gelmek	145,149, 173	Destan/Efsa ne	10.sınıf
82.	Dile getirmek	51	Hikâye	9. sınıf
83.	Dile getirmek	86	Şiir	9.sınıf
84.	Dile getirmek	151	Roman	9.sınıf
85.	Dile getirmek	246	Günlük	9.sınıf

86.	Dile getirmek	95	Şiir	10.sınıf
87.	Dile getirmek	300, 303	Gezi Yazısı	10.sınıf
88.	Dili dolaşmak	120, 123	Şiir	12. sınıf
89.	Dili varmamak	88, 90	Şiir	12. sınıf
90.	Dili varmamak	148	Roman	12. sınıf
91.	Dilinden düşürmemek	95, 96	Şiir	12. sınıf
92.	Dilinin ucuna gelmek	63	Hikâye	9.sınıf
93.	Dillere destan olmak	52, 53	Hikâye	10. sınıf
94.	Dillere destan olmak	237	Tiyatro	10.sınıf
95.	Dişe dokunur	301	Gezi Yazısı	10. sınıf
96.	Dişini sıkmak	167	Tiyatro	9.sınıf
97.	Dişini sıkmak	220, 222	Tiyatro	10.sınıf
98.	Dişini sıkmak	186	Roman	11. sınıf
99.	Dünya başına yıkılmak	157	Roman	12. sınıf
100	Edebiyat yapmak	10,11,15	Giriş	9.sınıf
101	Ekmek parası	225	Tiyatro	10.sınıf
102	El açmak	96	Şiir	11. sınıf
103	El ayak çekilmek	121	Şiir	10. sınıf
104	El pençe divan durmak	44	Hikâye	10.sınıf
105	Ele almak	127	Makale	11. sınıf
106	Ele almak	152	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
107	Eli ayağına dolaşmak	43	Hikâye	12. sınıf
108	Elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak	135	Roman	9.sınıf
109	Elini vicdanına koymak	184	Tiyatro	9. sınıf

110	Eşîğini aşındırmak	108	Masal/Fabl	9. sınıf
111	Feda etmek	128	Makale	11. sınıf
112	Feryat etmek	174	Tiyatro	9.sınıf
113	Feryat etmek	26	Hikâye	10.sınıf
114	Feryat etmek	150	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
115	Fırsat kollamak	183	Roman	12. sınıf
116	Gına gelmek	72	Hikâye	12. sınıf
117	Göğüs germek	181	Tiyatro	9.sınıf
118	Gönlünü çalmak	240	Tiyatro	10. sınıf
119	Gönlünü etmek	276	Mülakat	11.sınıf
120	Gönülden çıkarmak	187	Roman	10.sınıf
121	Göz açtırmamak	239	Deneme	12.sınıf
122	Göz hapsine almak	157	Roman	9.sınıf
123	Göz hapsine almak	229	Tiyatro	11.sınıf
124	Göz kamaştırmak	180	Tiyatro	9.sınıf
125	Göz kırmak	228	Tiyatro	11.sınıf
126	Göz ucuyla bakmak	174	Roman	11.sınıf
127	Gözden çıkarmak	58	Hikâye	12.sınıf
128	Gözden geçirmek	219, 237	Mektup	9.sınıf
129	Gözden geçirmek	33	Giriş	10.sınıf
130	Gözden geçirmek	109	Şiir	11.sınıf
131	Gözden geçirmek	24	Giriş	12.sınıf
132	Göze almak	166	Tiyatro	9. sınıf
133	Göze almak	217	Tiyatro	11.sınıf
134	Göze almak	241	Deneme	12.sınıf

135	Göze almamak	220	Mektup	9.sınıf
136	Göze çarpmak	91	Şiir	10.sınıf
137	Göze çarpmak	268	Mülakat	11.sınıf
138	Göze çarpmak	27	Giriş	12.sınıf
139	Gözleri fal taşı gibi açılmak	51	Hikâye	11.sınıf
140	Gözlerine inanmamak	148	Roman	12.sınıf
141	Gözü dalmak	91	Şiir	9.sınıf
142	Gözü dünyayı görmemek	157	Roman	12.sınıf
143	Gözü tutmamak	238	Tiyatro	10.sınıf
144	Gözünde büyütme	126	Şiir	10.sınıf
145	Gözünde tutmek	63	Hikâye	10.sınıf
146	Gözünde tutmek	74, 77	Şiir	12.sınıf
147	Gözünden düşmek	240	Tiyatro	10.sınıf
148	Gözüne girmek	201	Roman	10.sınıf
149	Gözüne girmek	235	Tiyatro	11.sınıf
150	Gözüne ilişmek	240	Mektup	9.sınıf
151	Gözüne ilişmek	296	Gezi Yazısı	10.sınıf
152	Gözünü (bir şeye) dikmek	224	Deneme	12. sınıf
153	Gözünü açmak	181	Roman	11. sınıf
154	Gözünü açmak	136	Roman	9. sınıf
155	Gözünün içine bakmak	135	Roman	9.sınıf
156	Gücü yetmek	270	Söylev	12. sınıf
157	Gücü yettiğinde	270	Söylev	12. sınıf
158	Gülmekten kırılmak	145	Roman	9.sınıf
159	Haddini aşmak	253, 255	Günlük	9.sınıf

160	Hak vermek	217	Tiyatro	11. sınıf
161	Halel getirmek	263	Eleştiri	11. sınıf
162	Hali duman olmak	241	Tiyatro	11. sınıf
163	Hasret çekmek	151, 163	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
164	Hasret kalmak	158	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
165	Hayra yormak	198	Roman	11. sınıf
166	Helak etmek	47	Hikâye	9.sınıf
167	Helak olmak	59	Hikâye	10.sınıf
168	Hızını alamamak	227	Tiyatro	11. sınıf
169	Hor bakmak	136	Şiir	12. sınıf
170	Hor davranmak	136	Şiir	12. sınıf
171	Hor görmek	135	Şiir	12. sınıf
172	Hor kullanmak	136	Şiir	12. sınıf
173	Hor tutmak	136	Şiir	12. sınıf
174	Hora geçmek	136	Şiir	12. sınıf
175	Hüner göstermek	293	Gezi Yazısı	10. sınıf
176	İkınıp sıkınmak	171	Roman	12. sınıf
177	İşık tutmak	16	Giriş	12. sınıf
178	İç geçirmek	211	Tiyatro	12. sınıf
179	İçi cız etmek	142	Roman	9.sınıf
180	İçi kan ağlamak	50	Hikâye	9.sınıf
181	İçine işlemek	154	Sohbet/Fıkra	11. sınıf
182	İçini çekmek	67	Hikâye	10.sınıf
183	İçini çekmek	43	Hikâye	11.sınıf
184	İki eli kanda olsa	202	Biyografi	9.sınıf

185	İki gözü iki çeşme	111	Şiir	12. sınıf
186	İleri geri konuşmak	192	Tiyatro	9.sınıf
187	İnce eleyip sık dokumak	53	Hikâye	9.sınıf
188	Kabuğuna çekilmek	213	Roman	10.sınıf
189	Kafayı üşütmek	61, 62, 64	Hikâye	12.sınıf
190	Kara gün dostu	225, 230	Tiyatro	10. sınıf
191	Karalar bağlamak	107, 109	Şiir	10.sınıf
192	Katı yürekli	141	Destan/Efsane	10.sınıf
193	Katı yürekli	217	Tiyatro	11.sınıf
194	Kendini ele vermek	238	Tiyatro	10.sınıf
195	Kesenin ağzını açmak	151	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
196	Kıt kanaat geçinmek	42	Hikâye	9.sınıf
197	Kıt kanaat geçinmek	179	Tiyatro	9.sınıf
198	Kin beslemek	176	Roman	10.sınıf
199	Korktuğu başına gelmek	175	Roman	11.sınıf
200	Kulağına çarpmak	45	Hikâye	12.sınıf
201	Kulak asmak	64	Hikâye	9.sınıf
202	Kulak asmamak	184	Roman	10.sınıf
203	Kulak asmamak	151	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
204	Kulak asmamak	42,43, 45, 46	Hikâye	12.sınıf
205	Kulak asmamak	19	Giriş	10. sınıf
206	Kulak kabartmak	201	Roman	11. sınıf
207	Kulaklarına inanmamak	148	Roman	12.sınıf

208	Kuyusunu kazmak	239	Tiyatro	10.sınıf
209	Kül olmak	88	Şiir	9.sınıf
210	Küplere binmek	146	Roman	9.sınıf
211	Lafı ağzına tıkmak	234	Tiyatro	11.sınıf
212	Maruz kalmak	180	Roman	10.sınıf
213	Maruz kalmak	122	Makale	11.sınıf
214	Ne şiş yansın ne kebab	210	Biyografi	9.sınıf
215	Ocağı sönmek	67	Hikâye	10.sınıf
216	Omuz silkmek	166	Sohbet/Fıkra	11.sınıf
217	Ortada kalmak	45	Hikâye	11.sınıf
218	Öç almak	49	Hikâye	10.sınıf
219	Öç almak	143, 144	Destan/Efsane	10.sınıf
220	Ödö kopmak	239, 244	Deneme	12.sınıf
221	Öfkesi başına vurmak	238	Tiyatro	10. sınıf
222	Rağbet görmek	59	Hikâye	10.sınıf
223	Rengi atmak	113	Masal/Fabl	9.sınıf
224	Rengi uçmak	16	Giriş	12.sınıf
225	Saçını başını yolmak	233	Tiyatro	10.sınıf
226	Sakalı ele vermek	181	Roman	11. sınıf
227	Sırra ermek	95, 97	Şiir	12. sınıf
228	Söz geçirmek	184	Tiyatro	9.sınıf
229	Sözde kalmak	27	Giriş	12. sınıf
230	Sözü geçmek	225,230	Tiyatro	10.sınıf
231	Taş kesilmek	181	Tiyatro	9.sınıf

232	Umutunu kesmek	113	Masal/Fabl	9.sınıf
233	Umut kesmek	126	Şiir	10.sınıf
234	Ümidini kesmek	218	Tiyatro	11.sınıf
235	Üstesinden gelmek	150, 185	Roman	9.sınıf
236	Üstüne yatmak	44	Hikâye	9.sınıf
237	Üzerine titremek	249	Eleştiri	11. sınıf
238	Yanıp tutuşmak	56	Hikâye	10.sınıf
239	Yer demir gök bakır	192,212, 214	Roman	11.sınıf
240	Yer yerinden oynamak	109	Masal/ Fabl	9.sınıf
241	Yitip gitmek	147	Makale	11.sınıf
242	Yol göstermek	154	Destan/Efsa ne	10.sınıf
243	Yol göstermek	262	Eleştiri	11.sınıf
244	Yola gelmek	227, 230	Tiyatro	10.sınıf
245	Yola getirmek	180	Roman	11. sınıf
246	Yolunu tutmak	42	Hikâye	9.sınıf
247	Yorgun düşmek	58	Hikâye	12. sınıf
248	Yuvarlanıp gitmek	57	Hikâye	9.sınıf
249	Yuvarlanıp gitmek	137	Roman	9.sınıf
250	Yükte hafif pahada ağır	205	Roman	10.sınıf
251	Yüreği ağzına gelmek	50, 53	Hikâye	12. sınıf
252	Yüreği ağzına gelmek	239, 244	Deneme	12. sınıf
253	Yüreği burkulmak	58	Hikâye	11. sınıf
254	Yüreği kalkmak	234, 235	Tiyatro	10.sınıf
255	Yüz bulmak	39	Hikâye	10.sınıf

256	Yüz bulmak	111	Şiir	10.sınıf
257	Yüz karası	96	Şiir	11. sınıf
258	Yüz vermek	122	Masal/Fabl	9.sınıf
259	Yüzüne bakmamak	212	Mektup	9.sınıf

2.1.2.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Deyimlerin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış ders kitaplarında “deyim”lere müstakil bir konu başlığı ayrılmamıştır. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarının atasözü, bilmece, tekerlemelere kıyasla; deyimler bakımından zengin olduğu görülmektedir.

2.1.2.4. Alkış-Kargış

Şükrü Elçin, alkışlar için “dua” tabirini kullanır ve bunların ilkel cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar alarak beslendiğini, sağlık ve hastalık hallerinde mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan olumlu dileklerin ifadesi olduğunu; “beddua” tabirini kullandığı kargışlar içinse duanın aksi ve zıddı olan lanet, inkisar, bela ve gazap ifade eden olumsuz sözler olduğunu bildirmektedir (Elçin, 2016: 662-663). İster alkış ve kargış, ister dua ve beddua diye adlandırılınsınlar, bu sözler, iyilik görüp minnet duyanlarla, kötülük görüp canları yananların dillerinden hiçbir zaman düşmemiştir (Aça, vd., 2010: 210).

Boratav, söylenişlerindeki özelliklere göre alkış ve kargışları şöyle sınıflandırmaktadır:

1. İyiliği istenen ya da ilenilen kişi konuşanın karşısındadır ya da konuşan onu karşısında sayar: Yiğit arkan yere gelsin!

2. İyi ya da kötü dileklere amaç edinilen kişi uzaktadır; alkış veya kargış onun hakkında başkalarına duyurulmaktadır: Başucu pınar olsun, ayak ucu göl olsun!
3. Her iki kümedeki alkış ve kargışların şu biçimde söylenişleri de vardır: Dar sokaklarda bol bıçaklara rastlayasica, kargışı hem “dar sokaklarda bol bıçaklara rastlayasın!” hem de “dar sokaklarda bol bıçaklara rastlasın!” biçiminde yerine göre söylenebilir.
4. İlenç anlatımı taşıyan fiilleri olumsuz biçime sokmakla kargış bir türlü şakaya getirilip hafifletilir: “Gebermeyesice!” sözü,”geberesice”nin hafifletilmiş şeklidir (Boratav, 1992: 127-128).

2.1.2.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Alkış-Kargış Örnekleri

GİRİŞ

YAZARIN BİYOGRAFİSİ

EMİN ÖZDEMİR (1931-2017)

Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünde birinci. Gazi Eğitim Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, AÜ SBF Basın-Yayın Yüksek Okulunda Türkçe dersleri verdi. TDK Terim Kolu Başkanlığını yürüten Emin Özdemir, yardımcı ders kitapları ve sözlükler hazırladı.

Türkçenin özleştirilmesi, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için çalıştı. Dil ve yazınla sorunlara yönelik eleştirel denemeler yazdı. Deneme ve tankitleri TÜRK DİLİ, Sanat Olayları, Çağdaş Eleştiri gibi dergilerde yayımlandı.

"Konuşma Sanatı, Eleştirel Okuma, Yazma Tekniği, Dil Davrimimiz, Öz Türkçe Üzerine, Yazmak Sanatı, Türkçe Öğretimi, Dil ve Yazar" eserlerinden bazılarıdır.

DİL BİLGİSİ

3. ETKİNLİK

Aşağıdaki şiirlerde görülen dil özelliğinin isimlerini kutucuklara yazınız.

a. Aman, evinin önünde oturmuş gine yemiyessice de benim yoluma bakar
Aman, senin de bakışın da gine şu Antep'i yakar
Al yanak üstünde de gine yemiyessice baharın gülleri kokar
Vahah, gine yuktun yuvamı da gençliğine doymayesim oy oy

.....

<http://anegem.kulturturizm.gov.tr>

b. Bes hanı hakikat, bes hanı karun?
Uludur bu yurdun tarhi, yaşı.
Bes hanı köksüne semat koyduğun
Bir bütün ökenin ki gardaşı?

.....

Bahtiyar Vehapzade, <http://acikkitirim.kku.edu.tr>

c. Toriği çalışır kaşat
Gir geçme
Çapartza gelirin sonra zingadak
Kasıntıdan denizler bulanıyor
Baniya tarlası mı sandın dünyayı
Bak atı alan Üsküdar'ı dolanıyor

.....

Suat Taper, Yeni Argo Sözlüğü, haz.: Bahattin Sezgin

Şekil 15: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Kargış Örneği, s.29

2.1.2.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Alkış-Kargışların Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” Ünitesinde sayfa 29’da yer alan etkinlikteki sorularda bir “kargış” örneği bulunmaktadır. Öğrencilerin, “Dilin Kullanımından Doğan Türleri” (şive, lehçe, ağız, argo, jargon, standart dil ve konuşma dili) konusuyla ilgili öğrenmelerini ölçmeyi amaçlayan bu soruda Antep ağızıyla bir kargış örneği de verilerek bu metinlerde görülen dil özelliğinin ismini bulmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 29). “Ağız” terimiyle ilgili öğrenmeleri ölçmeyi amaçlayan bu soruda kargış örneği araç olarak kullanılmıştır.

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında beşinci ünite “Roman”a ayrılmıştır. Bu üniteye Yaşar Kemal’in “Yer Demir Gök Bakır” romanından alınan bir bölüm bulunmaktadır. Bu metin parçasında kargış örneği kabul edilebilecek şu ifadeler geçmektedir: “Ocağınız yana adamlar, gözü kör olası karı, başın yerin dibine batsın.” “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan soruların birinde, öğrencilerin metni cümle yapıları, deyimler, kelime kadrosu, söz sanatları, akıcılık, duygusallık gibi açılardan inceleyerek metnin üslup özelliklerini belirlemeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 144-149). Soru köküne, metinde geçen kargış/beddua örneklerinin de bulunması eklenirse hem metnin üslup özellikleri tam olarak belirlenebilecek hem de kargış/beddua konusuna değinilmesi sağlanacaktır.

2.1.3. Nesre Dayalı Ürünler

2.1.3.1. Destan

“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici

kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde ya da okunduğunda millî değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebî yaratmadır.” (Ekici, 2002: 18).

Boratav’a göre destan yozlaşmamış biçimiyle bireylerin ya da sınıfların ilişkilerini değil topluma baş olan “ideal” kişilerin dış güçlerle, bir de olağanüstü yaratıklarla savaşlarını anlatır. Destanda bir toplumu bütün halinde görürüz, kahramanlar da bu bütün adına iş görür ve destan boyutları bakımından kendisiyle karşılaştırılması ilk akla gelen romanlardan bu özelliği dolayısıyla ayrılır (Boratav, 1992: 36).

Fuad Köprülü, millî destanın doğması için bir kavmin medeniyet bakımından, epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması, çok büyük olaylarla karşılaşmış olması gerektiğini ifade eder. O zaman o kavmin içinden yetişen şairler bu olayları, parçalar halinde söyler. Sonraları bu kavmin medeniyet seviyesi yükseldikçe destanî bir ruha sahip bir halk şairi bu parçaları toplayarak millî destanı oluşturur (Köprülü, 2009a: 67). Destanlarda ideal olarak kabul edilen tipler bulunmaktadır. İslamiyet öncesi Türk destanlarında yer alan “alp” tipi, İslamiyet sonrası Türk destanlarında yerini “veli” tipine bırakmıştır (Kaplan, 1976:19).

Köprülü Türk destanlarını coğrafi sahalara göre;

1. Altay-Yeniseyi sahasında vücuda gelen mahsuller,
2. Bozkırlar sahasında vücuda gelen mahsuller,
3. Tarım-Sır-Derya sahasında vücuda gelen mahsuller.

olarak sınıflandırırken ait oldukları Türk boyu ve devletine göre;

1. Eski Türk veya Hiyung-Nu dairesi,
2. Göktürk veya Tu-kiie dairesi,
3. Uygur dairesi,

şeklinde sınıflandırmaktadır (Köprülü, 2009a: 68-70).

2.1.3.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinleri Örnekleri

DESTAN/EPİSANE

3. METİN

Hazırlık

1. Destanların edebiyatımız ve tarihımız açısından nasıl bir önem taşıdığını düşünüyorsunuz?
2. Dünyada pek çok millet bulunmasına karşın hepimizin kendilerine ait doğal birer destanlarımızın olmamasının nedeni sizce ne olabilir?

■ OĞUZ KAĞAN DESTANI

Yine gürlerden bir gün Ay Kağan'ın görü perisi. Doğum ağrılan başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü güne, ağzı süz (gibi) kızı; gözleri ola; saçları ve kaşları kara idi. Ferilerden daha güzeldi.

■ Bilginiz Olsun

Destanın adı geçen ve destanın başkahramanı olan Oğuz Kağan'ın, aslında MÖ 209-174 yılları arasında hükümdarlık yapan Aysa Han 100kından Mete (Möhten) Han olduğu bilinmektedir.

Bu çocuk annesinin göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba (...) istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Aynakları öküz ayağı gibi; bali kırt belü gibi; omuzları samur omuzları gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu tamamen tüylü idi. At sürülerini güder, ata biner ve av avlar. Günlere ve gecelere sonra yığıt oldu. Bu...

O çağda, orada büyük bir orman vardı; bir çok dardlar ve armaklar vardı. Bursaya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı. At sürülerini ve halle vardı. Büyük ve yaman bir canı vardı. Ağır bir cıyette halka tanıydı. Oğuz Kağan canur bir adamdı. Bu gergedana avlamak istedi. Günlere bir gün ava çıktı. Karga, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti.

Bir geyik ile geçirdi, onu süğüt dahi ile bir ağaca bağladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: Gergedan geyiği almış. Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu, onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti. Yine sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: Gergedan ayıyı da almış.

Şekil 16: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.145

Bu sefer o ağacın dibinde (kerdesi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz karga ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kalkan ile başına kazdı, aldı gitti.

Tekrar geldiği zaman gördü ki: Bir ala doğan gergedanın başraklarını yemektedir. Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başına kazdı. Ala doğanın resmi budur:

Sonra dedi ki: (Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kargam onu öldürdü; demir olas (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi, okum onu öldürdü; bakaı olas (olduğu için) dedi, gitti. Gergedanın resmi budur:

Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki:

O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızı. Başında (alnında?) ateşli ve parlak bir boni vardı, demir kızı (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülsen, Gök Tanrı gülüyor; ağlasa Gök Tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce alkış gitti; sevdi, aldı.

(...)

Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (güzeli) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne de Yıldız adını koydular.

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın koruyunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızı. Gözü gökten daha gök idi; aşp ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı ona gitsen: Eyvâh! ölüyoruz der ve (tatlı) süt, (so) kumar olurdular.

Oğuz Kağan onu görünce alkış gitti. Yüceğine aşp düştü; onu sevdi, aldı.

(...)

(Kız) gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (güzeli) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Deniz adını koydular.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdi. Halka emir (verdi ki...) (Oğuz Kağan) halkı çağırınca, şahî birisine davet ve geldi. Oğuz Kağan kark masa ve kark sıra yaptırdı. Türü yemeldi, (...), tatlılar ve kumalar yodiler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan boykırı ve halkı buyruk verdi ve

Ben sizlere olsun kağan,
Alaın yay ile kalkan,
Niyen olsun birer buyan,
Bodurtı olsun (kız) aran,
Demir kargı olsun orman,
Aş yerinde yürütün kulan,
Daha deniz, daha mürren,
Güney bayrak, gök karikan,

dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört bir yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı:

Ben Türk-Uygurlar'ın kağayıyım ve yer yüzünün dört kögesinin kağası olmam gerektir. Sizden itaat dilersim. Kim benim emrelerime baş eğersen, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinsim. Kim baş eğmezse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal başını yapıp onu atarır ve yak ettirim.

Yine o zamanlarda aşp yanda Altun Kağan adında bir kağan vardı. Bu Altun Kağan, Oğuz Kağan'a elçi gönderdi. Pek çok altın, gümüş takdim etti ve yâkut taşlar alıp, pek çok cıvıbir yollayarak, bunları Oğuz Kağan'a saygı ile sundu. Ona itaat etti, iyi hediyelerle dostluk temin etti ve onunla dost oldu.

Sol yanında Uram adında bir kağan vardı. Bu kağanın askeri ve şehirleri pek çoktu. Bu Uram Kağan, Oğuz Kağan'ın emriyle dirilmeydi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağına açarak, askeriyle ona karşı yürüdü.

Kark gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırına kurdu ve asasıncı uyudu. Tan ağnınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tıyılı ve gök yelcli büyük bir erkek

Şekil 17: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği,

kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve: Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan çadırına döndü ve gitti. Güreli ki, askerinin önünde gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir.

Gök tüylü ve gök yeleli bu büyük erkek kurt bir kaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu. Burada İhl Müren adında bir deniz vardı. Bu İhl Müren'in kenarında bir kara dağın önünde savaş başladı. Cıda, karga ile ve karga vuruldu. Askerlerin arasında vuruma çok oldu, hallice günüllerinde kaygı çok oldu. Bağuma ve vuruma öyle yaman oldu ki, İhl Müren'in suyu azaldı gibi bağtan bağa kap kurması oldu. Oğuz Kağan yandı ve Urum Kağan'ın hanlığına ve halkına aldı. Cevan arslanlığına pek çok sarı ve pek çok carlı garımet düştü.

Urum Kağan'ın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğluna dağ başında, dağın ortalık arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve: Şehri korumak gerek, sen şehri bizim için kara ve savaştan sonra bize gel dedi.

Oğuz Kağan bu şehri yürüttü. Uruz Bey'in oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki: Ey (Oğuz Kağan), sen benim kağanımsın; babam bana bu şehri verdi ve: "Şehri korumak gerek; sen de şehri benim için kara ve savaştan sonra gel" dedi. Babam (ana) kızı ile, bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeye hazırım. Bizim devletimiz senin devletindir; bizim urugumuz senin ağasının yanışındadır. Tene sana yer vermek lutfunda bulunmay; ben sana başını ve devletini veriyorum; sana vergi veririm ve dostluğundan çıkarım, dedi. Oğuz Kağan, bu yigitin sözünü iyi gördü, sevindi, güldü ve sen bana çok altın yolladığın ve şehri iyi koruduğundan dedi. Onun için ona Saklay adını koydu ve orada dost oldu.

Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İhl adındaki ırmığa geldi. İhl büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve: İhl'in suyunu nasıl geçireceğiz? dedi.

Asker arasında iyi bir boy vardı. Onun adı, Uluğ Ordu Bey idi. O akıllı ve... bir ordu; güldü ki, bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç... O ağaçlar... kesti ve bu ağaçlara yaptı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve sen burada bey ol; senin adın Kıpçak Bey olsun dedi.

Yine ilerlediler. Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeleli erkek kurtu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a: Şimdi, Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm, dedi.

Tan ağasının, Oğuz Kağan güldü ki, erkek kurt askerinin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi.

Oğuz Kağan her zaman bir atla ata binerdi. O, bu atı pek çok sevdi. Yolda bu at gülden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı enğülden ap akı idi. Onun için adı Buz Dağı idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Buz Dağı'nı içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok ösiret ve üzüntüye geçti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne tarandan, ne de soyundan korkardı. Yürüyüp ve seğığe dayarlıklı bir ordu. O bey dağlara girdi, yürüttü. Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. Buz Dağı'nda çok seğık olduğundan, o bey kaza sarımsak, bembeyazdı. Oğuz Kağan sevinçe güldü ve: Sen buradaki beyler baş ol ve senin adın ebediyen Karlık olsun dedi. Ona çok mücevher bağladı ve ilerledi.

Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarı altından, penceresi gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. Adı Tömürüz Kağı idi. Ona buyurdu: Sen burada kal ve çatıyı aç; açıldıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalay (Kallı aç!) adını koydu ve ilerledi.

Yine bir gün gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarla ve çorak bir yerdi. Buraya Çürçet diyorlardı. Büyük bir yurt idi; atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cıvabları çoktu. Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağan'a karşı geldi. Vuruma ve çarpışma başladı. Öküzler, kargalarla vuruldu. Oğuz Kağan yandı, Çürçet Kağan'ı mağlup etti, öldürdü; (...) ve Çürçet halkına kendisine tabi kıldı. Vurumadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, malıyetine ve halkına öyle büyük bir garımet düştü ki, yürümek ve götürmek için at, katre ve öküze az geldi. Oğuz Kağan'ın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklı Çesun Bilig idi. Bu becerikli usta, bir araba yaptı. Arabaya cıvab garımetleri yükledi. Arabanın ön tarafına cıvab garımetleri koydu. Onlar çektiler, gittiler. Oğuz Kağan'ın malıyeti ve halkı, hepsi bunu gördü ve seğırdi. Onlar

Şekil 18: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.147

da senbe yaptılar. Burda senbeyi çekenler (durmuden): Kanga! kanga! diye bağırıyorlardı. Onun için onlara Kanga adını koydular. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve Kanga kanga ile cancan canlı yürütseler, sizin adınız Kengaleğ olsun ve (buru) arabu göstereyim (?) dedi, gitti.

Ondan sonra yine bu gök tüyü ve gök yel eli erkek kurtla Hiet, Tangut ve Şuriye taraflarına yürüdü. Pek çok varuşmadan ve pek çok çarpışmadan sonra onları aldı ve kendi yurduna kettü onları yendi ve kendisine tâbi kıldı.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, oruçta Ber-lan denilen bir yer vardır, çok zengin bir yurttur ve çok sokak bir yerdir. Burada çok av ve çok kuş vardır. Altın, gümüşü ve zerbâhîni çoktur. Halkın çobanı hep kapı kındır. Bu yerin kağanı Maser adında bir kağandı. Oğuz Kağan oranın üzerine yürüdü. Çok yaman bir varuşma oldu. Oğuz Kağan yendi, Maser Kağan kaçtı. Oğuz onu hülmü altına aldı, yurdunu ele geçirdi, gitti. Onun destanları çok sevindüler, düşmanları çok üledüler. Oğuz Kağan yendi. Seyize eğri, at aldı ve yurduna, evine doğru yola koyuldu, gitti.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, bir saç, uzun teorübeli bir ihtiyar vardı. O, ardayı ve zall bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nâkırı idi. Adı Ulug Türük idi. Günlükten bir gün uyku da bir altın yay ve üç güney ek gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batana kadar ulaşmış ve bu üç güney ek pınale doğru gidiyordu. Uyku dan uyanınca düşü gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki: Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun, ey kağanım, senin haykırı hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikete çıkarın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağlasın!

Oğuz Kağan Ulug Türük'ün sözünü boğandı, onun öğütünü dinledi ve öğütüne göre yaptı. Ondan sonra saksh olunca büyük ve küçük oğullarını çağırtı ve: Benim güdüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık emretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, dağ tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz sizler de ben tarafına gidin dedi.

Ondan sonra üçü dağ tarafına, üçü de ben tarafına gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladuktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi oldık göğe kadar sen dedi.

Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladuktan sonra, yolda üç güney ek buldular; aldılar ve babalarına sundular. Oğuz Kağan sevindi, güldü, oldık üçe ületirdi ve: Ey küçük (oğullarım), oldık sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kuruhay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşâvere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh... kağ yanına kırk kulaç direk dikirdi; üstüne bir altın terruk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk dikirdi. Üstüne bir güney terruk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Boruklar oturdu; sol yanda Ut Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yodiler, içtiler ve sevindüler.

Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu ületirip verdi ve:

Ey oğullarım, ben çok yol aşım, çok varuşmalar gördüm; çok karga ve çok ek attım; atla çok yürüdüm; düşmanları eğlettim, destanları güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (horumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi...

Ananın, Oğuz Kağan Destanı

(Aat. Muhammed İZZET, Oğuz Kağan Destanı)

Şekil 19: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.148

2.1.3.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinlerinin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış 10.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında 4. ünite “Destan/Efsane”ye ayrılmıştır. Bu üniteye yer alan metinler sırasıyla şöyledir: İlyada, Oğuz Kağan Destanı, Battal Gazi Destanı ve Üç Şehitler Destanı. 2018 Öğretim Programı’na göre hazırlanmış Türk Dili ve Edebiyatı 10.sınıf ders kitabında, destan konusunda bütüncül bir yaklaşımla dünya edebiyatından destan metinlerine de yer verilmiştir. Ancak, İlyada destanına, bu çalışmanın konusuna dâhil olmadığı için değinilmemiştir. 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 145-148 arasında “Oğuz Kağan Destanı” yer almaktadır.

“Hazırlık” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin, destanların edebiyatımız ve tarihimiz açısından nasıl bir önem taşıdığını ve dünyada pek çok millet bulunmasına karşın hepsinin kendilerine ait doğal birer destanlarının olmamasının nedeni üzerine düşünceleri istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 145).

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, Oğuz Kağan Destanı’nın kısaca konusu, destanlarda zaman ve mekânın belirsiz olduğu, destanların sözlü edebiyat döneminde oluşmuş Türk dili, edebiyatı ve tarihi için önemli bir kaynak niteliğinde olduğu bilgilerinin yanı sıra oluşum safhalarına, Türk destanlarında yer alan ortak motiflere (ışık, ağaç, at, su, çeşitli madenler, kurt, kadın, yada taşı, ok-yay, yaşlı adam) ve Türk destanlarının sınıflandırılmasında dikkate alınan ölçütlerin ardından İslamiyet’in kabulünden önceki ve İslamiyet sonrası Türk destanlarının adlarına yer verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 149). Bu bölümdeki bilgilere, alp tipi ve özelliklerinin eklenmesi durumunda “destan” türü ile ilgili tam bir öğrenme sağlanacaktır. İlyada destanından sonra “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, tarih öncesi dönemlerle ilgili tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanların yaşamlarını, maceralarını anlatan, bir toplumun inançlarını, duygularını, eğilimlerini yansıtan ürünlere mit; bunları bir bütün olarak ele alıp sistemli bir şekilde inceleyen bilim dalına mitoloji denildiği; destanların, toplumların geçmişinde derin izler bırakmış bir olayı, özellikle de yiğitlik ve olağanüstülükleri manzum olarak

öyküleyici bir şekilde anlatan edebî bir tür olduğu bilgisi verilmiş ve doğal destan ve yapma destanın tanımı yapılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 140).

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde; Oğuz’un tasviri, oğullarına doğadaki varlıkların adlarını vermesinin sebepleri, metindeki kahramanların özellikleri, olayın geçtiği yer ve zaman, metinde yer alan olağanüstülükler, metnin dil ve anlatım özellikleri, tema ve konusu, olay örgüsü, metinde yer alan millî ve manevi değerler, destanda yer alan motifler ve metni destan yapan unsurlar sorulmuştur (Karaca, vd., 2018a: 150). Bu bölümde yer alan sorular hem genel olarak olay anlatımına bağlı edebî türlerin yapı özelliklerini hem de özel olarak “destan” türünün özelliklerini incelemeye uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

Ayrıca sorulardan birinde, öğrencilerin Oğuz Kağan Destanı’ndan hareketle dönemin sosyal, kültürel, siyasi ve dinî hayatıyla ilgili çıkarımlarda bulunmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 150). Bu soru bilişsel alanın “analiz” basamağında yer alan öğrenme hedeflerine ve destan metnlerinin tarihle ve kültürle ilişkisini belirlemeye uygundur. Ancak ders kitabında yer alan destan metinde “Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba (...) istedi.” (Karaca, vd., 2018a: 145) ve “Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, (...), tatlılar ve kıymızlar yediler, içtiler.” şeklinde verilen kısımlar, destanın orijinalinde:

“Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi.” ve “Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü aşlar, türlü şaraplar, tatlılar ve kıymızlar yediler ve içtiler” şeklindedir ¹⁶ . Ortaöğretim 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında (...) şeklinde gösterilen yerin “şarap” olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin; destanın ait olduğu dönemin sosyal, kültürel ve dinî özellikleriyle ilgili yapacakları değerlendirmeler eksik olacaktır.

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan ikinci destan metni “Battal Gazi Destanı”dır. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, İslamiyet’in kabulünden sonraki döneme ait olan Battal Gazi Destanı’nın Anadolu’da gelişen ilk Türk destanı olduğu, konusu, olayların geliştiği çevre, destan metninde yer alan olağanüstülükler (Battal Gazi’nin yalnız gayrimüslimlerle değil

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. W.Bang ve G.R. Rahmeti, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Burhaneddin Basımevi, 1936: 11,19.

sihirbazlarla, devlerle, ejderhalarla ve cadılarla da çarpıştığı), destanın dil ve anlatım özellikleri ve Battal Gazi'nin sahip olduğu özellikler dolayısıyla bilgili, çok dindar bir veli olduğu bilgisiyle birlikte İslamiyet'in kabulünden sonraki diğer Türk destanlarının adları yer almaktadır (Karaca, vd., 2018a: 156). “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde hem genel olarak anlatmaya bağlı edebî türlerin özelliklerine hem de özel olarak İslamiyet'in kabulünden sonraki destanların muhtevasına yönelik sorular bulunmaktadır.

Sayfa 159-161'de Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın “Üç Şehitler Destanı”ndan bazı bölümlere yer verilmiş ve “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” başlığı altında metnin muhtevası ile ilgili bilgilerin yanı sıra yapma destanların doğal destanlardan farklı olarak bir sanatçı tarafından yazılan eserler olduğu, doğal destanlardaki coşkulu söyleyişe, olağanüstülükler yer vermekle birlikte sanatçı tarafından kurguda ve söyleyişte yeniliklere de yer verilebildiği aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 162).

“Destan/Efsane” ünitesinin sonunda yer alan “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan sorularda Türeyiş ve Ergenekon destanlarından parçalar bulunmaktadır. Sayfa 168'de yer alan soruda Uygurlara ait Türeyiş destanından kısa bir bölüm verilerek öğrencilerin bu parçadan hareketle destan türüne ait iki özelliği yazmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 168). Destandan alınan bu bölümde, Türk destanlarına ait ışık ve ağaç motifleri bulunmaktadır.

Sayfa 169'da ise bir efsane metniyle birlikte Göktürklerle ait Ergenekon destanından alınan bir bölüm verilerek öğrencilerin bu iki metni; tema, anlatıcısı, anlatıcı bakış açısı, anlatım biçimi ve üslup bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 169). Bu soru daha çok, 9.sınıfta öğrenilen, anlatmaya bağlı edebî türlerin özelliklerini ölçmeye yöneliktir.

2.1.3.2. Efsane

Efsane, anlatı türleri içinde, masal, destan ve halk hikâyesine göre daha kısa, içinde abartma ve olağanüstülükler bulunan nesir anlatıdır. Konuları doğadaki oluşumlar ve insan (özellikle dinî ve tarihî şahsiyetler) olan, somut kanıtlar ortaya

koydukları için anlatılanların gerçek olduğuna inanılan bu anlatımlarda olağanüstülüklerle yapılan açıklamalar önemli bir yer tutar (Aça, vd., 2010: 141).

Boratav, efsanenin kısa olması ve nesirle anlatılması sebebiyle en çok masallarla karıştırılabileceğini ancak efsanenin başlıca niteliğinin inanış olması, anlattığı şeylerin gerçekten olmuş diye kabul edilmesi dolayısıyla masaldan ayrıldığını, hikâye ve destana yaklaştığını belirtir. Ona göre bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur. Masalı efsaneden ayıran bir diğer unsur da sonunun acıklı bitmesinin zorunlu değilse bile olağan olmasıdır. Buna karşılık masal her zaman sonu tatlıya bağlanan bir anlatı türüdür (Boratav, 1992: 98-99).

Saim Sakaoğlu, efsaneyle ilgili, çeşitli araştırmacıların tanımlarına yer verdikten sonra bunlardan en çok kabul görenin Grimm Kardeşler'in tanımı olduğunu belirtir. Bu tanıma göre efsane, gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir. Sakaoğlu yapılan tanımlardan yola çıkarak efsanelerin özelliklerini şöyle tespit etmiştir:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- d) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır (Sakaoğlu, 2018: 18-20).

Boratav'a göre, efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler çünkü inanış konusudurlar. O, efsaneleri konuları bakımından şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Yaradılış efsaneleri
2. Tarihlik efsaneler
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
4. Dinlik efsaneler (Boratav, 1992: 100-107).

2.1.3.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Efsane Metinleri Örnekleri

4. ÜNİTE

2. METİN

Hazırlık

1. "Efsane" kavramı ile ilgili okuduğunuz veya büyüklüğünüzden duyduğunuz bir efsane anlatınız.
2. "Efsane" kelimesinin size çağrıştırdıklarını sıralı olarak ifade ediniz.

■ ŞAHMERAN VE LOKMAN HEKİM EFSANESİ

Ülkemizle binlerce yıl önce yazıldığı bir mağaraya yarıdağlıkta geçen bir adam, yıllarca tashiheden yorulmuş padişahın Şahmeran'a götürülür. Adam Şahmeran'a kendisini öldürmemesi için yalvarır.

■ Hükümdarın Ölmesi

Sultanın ölümüne ilişkinlerden biri olan efsaneler, destanlar, şiirler, hikâyeler, romanlar, tiyatro gibi pek çok türde konu yapılmıştır.

Şahmeran adama cesarı bağışlayacağına ancak kendisini buradan çıkaramayacağına söyler. Şahmeran, yerini bilen birini sarhoş bırakarak keredi hayatına tehlikeye atarak istememektedir. Şahmeran adama çok iyi davranır. Adamın bir dediği ile edilmeden bütün ihtiyaçları karşılar. Adam güdüklerin büyük bölümünü Şahmeran'la sarhoş ederek geçirir.

Nic kadar sarhoş da olsa gerçek dünyadan uzak bir mağarada süren bu hayattan sıkılan adam bir gün yeryüzüne dönmek için Şahmeran'dan izin ister. Şahmeran adama ona güvendiğini ifade ederek yerini kimseye söylememesini tembih eder. Ancak kendisini güdük için vücudunun pul pul olacağını bu yüzden vücuduna kimseye göstermemesi gerektiğini de söyler.

Yeryüzünde normal hayatına dönen adam, Şahmeran'ı güdükünü hiç kimseye söylemez.

Bu arada padişahın kızı hasta olmuş, tedavisi için bütün ülke seferber edilmiştir. Kızın iyileşmesini en çok isteyenlerden biri de vezirdir. Gerçek aması kızı evlenip aklı olan padişahın yerine ülke yönetimini ele geçirmek olan vezir, bütün büyüleri toplayarak bu hastalığa çare bulmalarını ister. Büyücülerden birisi Şahmeran'ın bulunup öldürülmesi ve vücudundan alınacak bazı parçaların kayınlıp içilmesi durumunda kızın iyi olacağına söyler. Şahmeran'ı bulabilmek için de vücutta pul pul kişilerin aranması gerektiğini söyler.

Vezir ülkede herkesi zorunlu olarak hamama götürüp soydurarak Şahmeran'ı göten kişiyi bulur. Adama basla kızın, adam yerini söylemez. Adamın ülkesini esir alır. Adam Şahmeran'ı kendisinin öldürceğini vaat ederek mağaraya gider. Şahmeran'a bütün gerçekleri anlattıktan sonra ne yapması

Şekil 20: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Efsane Örneği,

s.142

gerektiğini sözer. Şahmeran: “Ölümümün senin elinden olacağına zaten biliyordum” diyerek kendisini öldürmesini ancak bunun gizli tutulmasını ister. Çünkü öldüğü duyulursa dünyadaki bütün yılanlar insanlardan üç almaya kalkacaklardır.

Daha sonra “Kuyruğumun suyunu kaynat ve vezir içir ki kasa yanında ölsün. Gövdemin suyunu kaynat ve kasa içir ki iyileşsin. Kafamın suyunu kaynat ve iç ki Lokman Hekim olasın” diye elder. Adam büras da buruk bir şekilde buradan döner. Şahmeran yılanlara odanın misafiri olarak göreceğini çok uzun yıllar dönmeyeceğini kendisini merak etmemelerini söyler ve birlikte yeryüzüne çıkarlar. Adam Şahmeran’ı öldürüp dediklerini yapar. Vezir ölü. Kasa iyileşir ve kendisi de Lokman Hekim olur.

ANADOLU

(Naz. Kaya ÇELİŞLİK ŞENELER, Adana Efsaneleri)

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

seferber etmek : Bir iş, bir amaç için bütün olanakları kullanmak.

Şahmeran : Başlı insan, gövdesi yılan biçiminde olduğuna inanılan efsanevi yaratık.

METİN VE TÜRE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Okuduğunuz metin, sözlü geleneğin ürünlerinden biri olan efsane türüne aittir. Efsanede yılanların şahı olarak sözlü kültürde yer etmiş, Şahmeran’la misafiri ettiği adam arasındaki dostluk ve sonrasında odanın nasıl Lokman Hekim olduğu anlatılmıştır. Bu anlatımda, halkın konuştuğu sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

İnsanlar, yaşadığı coğrafyaya ait önemli gördükleri kişileri, nesneleri ve mekânları kutsallayarak ve sonra içselleştikleri konuları çeşitli biçimlerde yorumlar. Bunlara, yaşanmış bazı olayları da ekleyip nesilden nesile aktarırlar. Kutsallayarak, yorumlama ve aktarmaların pek çoğu sözlü olarak yapılır. Böylece bir sözlü kültür oluşur.

Efsaneler; insanlarla insan, coğrafyaya, diğer varlıklar, maneviyatla birbirine güçlü bağla bağlayan unsurlardır. Sözlü kültürün önemli bir parçası olan ve dilden dile aktarılacak bugüne kadar ulaşan efsaneler; her türlü üslup kaygısından uzak, hazır kalıpla yer veremeyen, kasa anlatılardır. Özgürlükte olaylar ya da insanlıkta güçleri içinde tutan kişilere bu türde sıkça rastlanır. Efsaneler içerdikleri konulara göre yaradılış efsaneleri; oluşum ve dönüşüm efsaneleri; tarihî efsaneler; olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler; dinî efsaneler (Dinî konulardaki efsanelere eskiden merkebe denirdi.) gibi sınıflar alır.

Efsaneler; halkın çaresizliklerini, umutlarını, düşüncelerini, dünya görüşlerini halk edebiyatının diğer türlerinden daha açık belirtir. Çünkü efsanede “inanç” söz konusudur. Bu yönüyle efsaneler masaldan ayrılır, hikâyeye ve destana yakındır. Efsanede anlatılanlar; halkın arasında doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Hatta efsaneler inanmışlığı artırmak için içerdikleri konuyla ilgili olaylarda, zamanda ve mekânda ayrıntılara girerek bu konuyla ilgili tarih gösterir. Günümüzde ise efsaneler artık inanç konusu olma rolünü yitirmiştir. “Eskiden böyle inanırmışız”, “Gözü böyle olmuş” gibi ifadeler bu çeşit olayların “eskiden” inanma konusu olduğunu belirtir.

■ METNİN ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Metinde geçen “Çünkü öldüğü duyulursa dünyadaki bütün yılanlar insanlardan üç almaya kalkacaklardır.” cümlesinde altı cümle kelime grubunun anlamını cümlelerin bağlamından hareketle tahmin ediniz. Tahminlerinizi TDK’nın Türkçe Sözlük’ünden kontrol ediniz.

Şekil 21: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Efsane Örneği, s.143

2.1.3.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Efsane Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında 4.ünite, Destan/Efsane bölümünde dört adet efsane metni bulunmaktadır. Sayfa 142’de “Şahmeran ve Lokman Hekim” efsanesi yer almaktadır.

Hazırlık aşamasında öğrencilerin “efsane” kelimesinin kendilerine çağrıştırdıklarını ve yaşadıkları yerle ilgili okudukları/büyüklerinden duydukları efsaneleri paylaşımları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 142).

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde efsanelerin; ortaya çıkış sebepleri, dili, kısa bir anlatım türü olduğu, olağanüstü özelliklerle birlikte “inaniş” unsuru barındırdığı ve inandırıcılığı artırmak için konuyla ilgili “tanık” gösterdiği gibi diğer anlatmaya bağılı metin türlerinden ayırt edici özellikleri açıklanmıştır. Ayrıca konularına göre, yaradılış efsaneleri; oluşum ve dönüşüm efsaneleri; tarihi efsaneler; olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler; dinî efsaneler sınıflandırmasına yer verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 143). Ders kitabı için seçilen efsane metni, türünün özelliklerini yansıtmaları bakımından yeterli ve uygundur.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde hem anlatmaya bağılı metin türlerinin genel özelliklerinden tema, konu, olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı gibi unsurlar hem de efsane türüyle ilgili sorular bulunmaktadır. Bu sorularda öğrencilerden okudukları metindeki olağanüstü unsurları bulmaları ve bunların metne katkısını, masalla benzerlik gösteren taraflarını belirlemeleri ve “Efsaneler oluştuğı toplumun yaşamından, inanişlarından, gelenek ve göreneklerinden izler taşıır.” bilgisinden hareketle toplumun sosyal ve kültürel yaşamıyla ilgili unsurları bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 143-144). Açıklamalar ve sorular anlatı türlerinden “efsane”nin ortaöğretim düzeyinde öğrenilmesi için yeterlidir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı kitabında yer alan ikinci efsane metni sayfa 158’de “Sıra Sizde” alıştırmaktadır. Bu bölümde öğrencilerin “Hıdırellez” efsanesiyle “Battal Gazi Destanı”nı tema ve dil anlatım bakımından karşılaştırmaları istenmektedir. “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda sayfa 169’da yer alan bir soruda “Büyük ve Küçük Ağrı” adlı efsane metni ile Ergenekon destanından

alınan bir parça verilmiş ve öğrencilerin bu iki metni tema, anlatım biçimi, anlatıcı, bakış açısı ve üslup bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 169). Bu bölümde yer alan soru “efsane”nin özelliklerinin öğrenilip öğrenilmediğini ölçmekten ziyade öğrencilerin anlatmaya bağlı edebî metinlerin genel özelliklerini belirlemelerine ve iki farklı metinde bu özellikleri karşılaştırmalarına yöneliktir. Ölçme ve değerlendirme bölümünde sayfa 172’de yer alan soruların bir diğerinde, gülün renginin niye kırmızı olduğunu açıklayan bir efsane metni verilmiş ve öğrencilerin verilen metnin hangi türe örnek olduğunu bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 172).

2.1.3.3. Masal

Pertev Naili Boratav’a göre masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inançlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatıdır (Boratav, 1992: 75).

Saim Sakaoğlu, masal kelimesinin bugünkü gerçek anlamında kullanılmasının tarihinin oldukça yeni olduğunu ve belki 130 yıllık bir geçmişi olan bu terimin yerine daha önceleri başka ve kendilerine has anlamları da bulunan “kıssa, dâstân, hikâye vb.” kelimelerin kullanıldığını belirtir ve masalı, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü olarak tanımlar (Sakaoğlu, 2010: 2). Her masalın kendine göre bir mantığı vardır. Masallarda imkânsız diye bir şey yoktur; her şey olabilir. Masal kahramanı bir anda yedi kat yerin dibine inebilir; hayvanlar, ağaçlar, kuşlar vb. dile gelip konuşabilir, kılık değiştirip insana dönüşebilir. Masalların konusu genel olarak iyi ile kötünün mücadelesi şeklindedir (Aça, vd., 2010: 149).

Masalın başında, ortasında uygun yerlerde ve sonunda söylenen kalıplaşmış birtakım sözlere “masal tekerlemesi” denir. Masalcı, bu kalıp sözleri, gerektiğinde faydalanmak üzere dağarcığında hazır bulundurur. Başta söylenen tekerlemeler, masalın gerçek değil de eğlenmek ve ibret vermek için uydurulmuş olduğunu belirtmek için kullanılır. Masalın ortasında yer alan tekerlemelerin görevi uzun

zaman aralıklarını ve uzak mesafeleri kapamak iken masalın sonunda yer alan tekerlemeler bütün maceranın herkesin gönlünden geçtiğince mutlu bir sona erdiğini anlatmak ve herkese aynı mutluluğu dilemektir (Boratav, 1992: 76-77).

Naki Tezel, masalların kaynağı ile ilgili olarak, bir ulusun tespit edilmiş bir masalına memleketin değişik köşelerinde rastlanması, hatta aynı masalın pek az farklılıklarla başka uluslarda da yaşamakta olmasının bunların geniş bir alana yayıldıklarını, dolayısıyla çok eski bir geçmişin malı olduklarını gösterdiğini belirtir (Tezel, 1968: 448).

Muhsine Helimoğlu Yavuz, masalların eğitimsel işlevlerini, dinleyiciye/okuyucuya vermek istedikleri iletiler aracılığıyla gerçekleştirdiğini belirtir ve üstünde çalıştığı doksan masalda beş ana grupta toplam 517 ileti tespit ettiğini bildirir. Masallarda tespit edilen ana iletiler şunlardır: Etik iletiler, psikolojik iletiler, sosyolojik iletiler, ekonomik iletiler, öteki iletiler (Yavuz, 1997: 39).

2.1.3.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Masal Metinleri Örnekleri

4.

ÜNİTE

I. OKUMA

HAZIRLIK

1. Çocukken dinlediğiniz masalardan en çok hangisi sizi etkilemiştir? Neden?
2. Sizce tekerlemelerin dil gelişimine nasıl bir katkısı olabilir?
3. "Kaldığı, Zümrüdüanka, Keloğlan, dev, din, peri" gibi ifadeler daha çok hangi yazı türlerinde karşımıza çıkar?

1. METİN

BEN BİR YEŞİL YAPRAK İDİM

Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişahın bir tanecek bir kızı varmış. Öyle güzelmış, öyle güzelmış ki, artık, bir dünya güzeli...

Kızı isteyenler sayısızmış ama kim isterse babası bir türlü vermiyormuş.

Yemen padişahının oğlu da duymuş bu kızın güzelliğini, o da gelmiş istemeye. Artık, dünyanın dört bucağından gelen delikanlılar, padişahın eşiğini aşındırmışlar. Kız bakmış ki bu iş böyle olmaz, babasına bir kâğıt yazmış:

"Babacağım, benim hâlim ne olacak? Bu kadar isteyenlerim var. Bunların birinden biriyle evlenmem lazım. Benim düşüncem şu: Bir taltel çağdırırım... Tekmil beni isteyenler bir meydana toplanır. Her kim narı bir elyle, tek tanesini bile yere düşürmeden yer bitirirse ben ona varırım," demiş. Padişah da bu teklifi münasip bulmuş. Talteller çağdırtmış, herkes toplanmış bir meydana. Yemen Padişahının oğlu da gelmiş.

Bütün delikanlılar bir bir denemişler, hiçbiri bu güç işi sonuna getirememiş. Sıra, Yemen Padişahının oğluna gelmiş. O da başlamış narı tek elyle, bin bir tına ile yemeye... Nar bu, hem de tek elle, yere düşürmeden yenir mi? Ne ise oğlan yemiş yemiş, tam sonuna getirmiş, bir tek tane kalmış, onu düşürdürmüş.

Sultana haber vermişler:

"Delikanlının biri sonuna kadar yedi, bir tane yere düşürdü," demişler. Kız da pencereden bu delikanlıyı görmüş meğer, gönlü de pek sevmiş ama son nar tanesini düşürmenin cezasından da bir türlü geçmek istememiş... Oğlanın da Yemen Şehzadesi olduğunu bilmiyormuş.

"Pekâsı, demiş, o delikanlıyla evlenirim ama tek nar tanesini düşürdüğü için kırk değnek yiyecek. Razi olursa ben de ona varırım."

Oğlana kızın şartını söylemişler. O da demiş ki:

"Benim de bir şartım var. Benimle memleketime gelecek.

Buradan da bir işine götürmeyecek. Kim olduğumu sormayacak. Razi olursa ben de onun istediği kırk değneğe razı olurum."

Şekil 22: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.104

Sultan hanım oğlani öyle sevmiş, öyle beğenmiş ki "Pakîdâ, razıyım" demiş.

Padişahın adamları almışlar oğlani, meydana yatıp kırk sopayı vurmuşlar. Ondan sonra kırk gün kırk gece döğün olmuş, yer yerinden oynamış. Sultan hanımla delikanlı evlenmişler.

Döğün demek bütün oğlan:

"Eh, hadi kalk bakalım Sultanım, gideceğiz." demiş...

Bunlar hazırlıklarını yapmışlar, evdekilerle vedalaşmışlar. "Allahasmarladık..." deyip çıkmışlar yola... (Kızın da korkmayışına bak. Kımın nesi olduğunu bilmediği adama vardı, yerini yurdunu bırakıp gidiyor...)

Gitmışlar, gitmişler, az gitmişler, uz gitmişler... Derken yolda oğlan bir kırk tarak buluyor, alıp cebine koyuyor. Kız soruyor:

"Ne yapacaksın onu?"

"Yarın hamama gidecek olursan saçını neyle tarayacaksın. Taraktır, lazım olur..."

Az daha gidiyorlar, bir yanın peştamal buluyorlar.

"Şunu da alalım, diyor oğlan; hamama gişğinde lazım olur."

Onu da alıp torbasına koyuyor. Sonra da diyor ki:

"Ben Yemen Padişahı'nın kaz çobanıyım. Bir utak kulübemiz var. Oraya gidiyoruz."

Kız bütün bu işlere şaşırıyor ama ne desin?

Neyse, günün birinde Yemen'e varıyorlar. Doğru kızı götürüyor oğlan bir utak kulübeye, tenekeden bir kulübeye...

"İşte burası bizim evimiz." diyor. Kız da "pakîdâ" deyip yerleşiyor oraya.

Her sabah oğlan, üstü başı tam çoban kıyafetinde, çıkmış... Bir yerde gizlice soyunup kendi şehzade elbiselerini giyinmiş.

Akşam kadar geçer tozar, eğlenirmiş. Akşam olunca gene çoban kıyafetine girip bir kuru ekmeğe eve gelirmiş.

Kansına:

"İşte bugünkü kosmetin, dermiş... Ben orda kamımı doyurdum, sen ye bunu."

İşte böyle birkaç ay geçiyor... Bu eziyetleri çektiyor şehzade, kızı... Bir gün anasına babasına gelip diyor ki:

"Döğün hazırlıklardan yapın, ben evleneceğim."

"Oğlum kimi alacaksın, kimin kızı?" diye ne kadar soruyorlarsa da o:

"Siz kaşmayın, döğüne hazırlanın." dermiş.

Başıyorlar artık döğün hazırlıklarına. Bir gün piriñ ayıklanacakmış. Delikanlı kızı gelip diyor ki:

"Şehzadenin döğünü olacak. Yarın piriñ ayıklanacakmış. Sen de git ama gelirken şöyle bir çorba-lık çal. Sıcacık bir çorba pişirsin."

Ertesi gün kızıyla gidiyor saraya. Şöyle bir köşeye süktüm pöktüm oturuyor.

"Kız, sen kimsin?" diyorlar.

Şekil 23: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.105

"Herkes soyunsun, aranacak."

Herkes soyunuyor, bütün kadınların kızların üstlerini başlarını arıyorlar. Sıra kaz çobanının kansısına geliyor, bakıyorlar koynunda bir avuç pırnç...

"Herkes bunun yüzüne tükürsün." diyor Şehzade.

"Tuh, utanmaz, hirsiz..." diye herkes yüzüne tükürüyor kızcağızın. Razılı oluyor.

"Bırakın çaldığı pırnç." diyor Şehzade. Kız ağlaya ağlaya kulübesine dönüyor.

Akşam kocası geliyor.

"Ne yaptınız? Ayıkadınız mı Şehzadenin pırnçını? Bir çorbalık çaldın mı?" diye soruyor.

"Çaldım, ama Şehzade herkesi arattı. Bende pırnç buldular, yüzüme tükürdüler."

"Zarar yok, o unutulur gider... Pırnç getirdin ya..."

O gece bir pırnç çorbası pişiriyorlar, oturup içiyorlar.

Ferdası gün oğlan diyor ki:

"Bugün gelinin elbiseleri biçilecek. Göt, sen de yardım et. Hem de bir takkeliği çal. Bak, yarın çocuğumuz olacak, ona bir takke dikeriz."

"Peki." diyor kız. (O da biraz aptalca imiş... Zaten akıllı olsaydı kocası olacak adama korku değnek vururdu mu?)

Neyse, o gün sarayda elbiseler biçiliyor, dikiyor. Kız da yardımcıları arasında... Bir fırsatını bulup bir takkeliği kumaş çalıyor, sokuyor koynuna. Şehzade gene geliyor, kumaşlara, elbiselere bakıyor.

"Bu kumaşlardan bir takkeliği çalınmış. Arayın, herkesi arayın..." diyor.

Bütün işçilerin üstünü başını arıyorlar. Bir de bakıyorlar, gene kaz çobanının kansısının, koynunda bir parça kumaş... Şehzade gene herkesi onun yüzüne tükürtüyor... (Kızın bütün bu eziyetlere tahammülü kalmamış artık ama ne yapsın, kocasını pek seviyormuş, gene de kaşanmış.) Neyse, kızı arıyor da Şehzade, gene takkeliği birakıyor. Kızcağız dönüyor kulübesine. Akşam kocası gelince takkeliği atıyor:

"Aı, diyor, razılı oldum. Herkes hirsiz diye yüzüme tükürdü."

"Zarar, yok kız, unutulur... Doğacak çocuğumuza hiç olmazsa bir takke yaparız..."

Şekil 24: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.106

Şehzade saraydan etrafa ilan ettiriyor:

"Yarın gelin hamamı olacak. Kimin kızı varsa gıydrsin, kuşatsın, hamama göndersin."

Memleketin bütün kadınları, kızları en güzel elbiselerini giyinip hamama geliyorlar. Kaz çobanı da kansine diyor ki:

"Herkes hamama gidiyor. Kalk sen de, krik tarağını, yarım peştimalını al git, fırsatır, güzelce yıkanırısın." Bir de sokaktan bulduđu eskil bir tas veriyor: "Bununla da su dökündürsün."

Kız kalkıyor, hamama varıyor... Herkes güzel takımlarını almış, yıkanıyor, taranıyor. Bu kocaşiz da nerde bir boş kurna bulursa yarım tasıyla su döküp temizlenmeye çalışmış...

Artık herkes yıkanıp çıkacığı sırada Şehzade, bir tabağın içine bir avuç toprak, bir nar tanesi, bir de yeşil yaprak koymuş...

Bunları annesine veriyor, diyor ki:

"Götür bunu, hamamın içinde ne kadar koz, gelin, taze varsa hepsine sor. Manasını kim verirse ben onu alacağım."

Sultan Hanım getiriyor tabağı, başlıyor sıra sıra göstermeye... Kimin önüne gailse: "A, onu bil-meyecek ne var? Bir avuç toprak, bir nar tanesi, bir yeşil yaprak..." diyor. Bu cevapları Şehzadeye söylüyorlar.

"Hayır, diyor Şehzade, bunun manası başka... Kimse kalmadı mı hamamda?"

"Kalmadı."

"Hala hala, bir arayın."

"O zaman halayıklardan biri diyor ki:

"Bir kaz çobanının kansı kaldı. Ama ne bi-lecek?"

Şehzade: "Ona da gösterin," diye emir veriyor. "Bakalım, o ne diyecek?"

Götürüyorlar tabağı: kızın önüne, kız bunu eline alıyor, başlıyor ağılamaya:

"Ben bir yeşil yaprak idim,

Bir nar tanesi için çürüdüm toprak oldum." diyor. Şehzadeye gidip diyorlar ki:

"Kaz çobanının kansı böyle böyle söyledi..."

O da diyor ki:

"Anna, işte kaz çobanı da benim. O kız da benim kırım."

O zaman cariyeler koşuyorlar. Kızı alıyorlar, baş kurnada yıkıyorlar, ipekli peştimalara sarıyorlar, ipekli havlularla siliyorlar... İzzet İkrâm, hamamdan çıkıp saraya götürüyorlar. Kırk gün kırk gece düşün yapıyorlar... Güvey geliyor, kız bakıyor ki, Şehzade kendi kocası...

Kızın babası olan padişaha haberler gönderiyorlar. İki padişah dönür olduklarına seviniyorlar.

Artık bir daha ne kız oğlana bir şey söylüyor, "Sen bana böyle böyle yaptın," diye ne de oğlan koca... Muratlarına eriyorlar... Onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza...

Gökten üç elma düştü, biri benim ağzıma, biri masal söyleyenin ağzına, biri de Korkut'un büyük annesine...

Pertev Naili Boratav, Zaman Zaman İpinde

Şekil 25: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Masal Örneği, s.107

2.1.3.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Masal Metinlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 104-107’de, Pertev Naili Boratav’ın “**Az Gittik Uz Gittik**” adlı çalışmasından seçilen “Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” adlı masal yer almaktadır. Metinden önce yer alan “Hazırlık” bölümünde öğrencilerin çocukken dinledikleri masallardan en çok hangisinden etkilendikleri; tekerlemelerin dil gelişimine katkısı; Kafdağı, Zümrüdüanka, Keloğlan, dev, peri, cin gibi ifadelerin daha çok hangi yazı türünde olduğu gibi sorulara cevap vererek (Özcan, 2018: 104) derse geçiş aşamasında konuya dair zihinsel şemalarını öğrenmek ve önbilgilerini harekete geçirmek amaçlanmıştır.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde masalın tanımı, bölümleri (döşeme, serim, düğüm, çözüm ve dilek), döşeme bölümünde tekerlemelere yer verildiği, çözüm bölümünde iyilerin kazanıp kötülerin kaybettiği, masallarda zamanın belirsiz olduğu “Az gittik, uz gittik; dere tepe düz gittik, bir arpa boyu yol gittik; ben anamın beşiğini sallar iken” örnekleriyle kısaca anlatılmıştır (Özcan, 2018: 108). Ancak masalların başında ve sonunda yer alan tekerlemelerin işleviyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Masallarda belli davranış sergileyen “tip”lerin olduğu bilgisi yer almasına rağmen masal tiplerinden örnekler bulunmamaktadır. Aynı şekilde masallarda motiflere de yer verildiği belirtilmiş fakat “motif” kavramının ne olduğu açıklanmamış ve örnekleri de verilmemiştir. Sözlü geleneğe ait anonim ürünlere halk masalı dendiği bilgisi verilmiş ancak sözlü gelenek ve anonim kavramlarına dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Açıklamalar bölümünde verilen bilgilerde görülen bu eksiklikler tamamlandığında “masal” türünün diğer metinlerden ayırt edici özellikleriyle öğrenilmesi sağlanacaktır.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin verilen masal metnindeki çatışmaları ve olaylar arasındaki bağlantıları bulmaları, kişilerin konuşmalarından yola çıkarak kişilik özelliklerini belirlemeleri, metinde geçen bazı kelime ve kelime gruplarının anlamlarını metnin bağlamından yola çıkarak tespit etmeleri, temayı, anlatıcı bakış açısını bulmaları beklenmektedir.

Bununla birlikte öğrencilerin; masal türünün ortaya çıkmasında sözlü ve yazılı kültürün, toplumsal değişimlerin ve etkileşimlerin etkisini belirlemeleri de istenmiştir (Özcan, 2018: 109-110). “Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” adlı masalda, şehzade, bir tabağın içine bir avuç toprak, bir nar tanesi, bir de yeşil yaprak koyar, bunları annesine verip hamamın içinde ne kadar kız varsa hepsine sormasını, manasını kim bilirse evlenmek için onu alacağını söyler. Masalın devamında annesi hamamdaki bütün kızlara sorar ve kimse bunların ne anlama geldiğini bilmez. Bunun üzerine oğlu annesine tekrar gidip başka kız olup olmadığına bakmasını ister ve halayıklardan biri “Bir kaz çobanının karısı ¹⁷ kaldı ama ne bilecek?” der ve şehzadenin ona da göstermesini istemesi üzerine manasını kaz çobanının karısına da sorar ve şehzade ile kaz çobanının karısının düğünü yapılır. Masalın bu bölümünde yer alan olaylara ve motiflere (sınanma) dikkat edildiğinde “Külkedisi Sindirella” masalı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümüne, öğrencilerin bu bölümde geçen olayların benzerinin olduğu bir masal düşünmelerini isteyen bir soru eklenirse hem iki farklı milletin masallarındaki benzerlikler üzerine dikkat çekilerek masalların evrenselliğini fark etmeleri hem de bilişsel alanın en üst düzeyi olan “değerlendirme” basamağında yer alan karşılaştırma yöntemini kullanmaları sağlanacaktır. Ders kitabında yer verilen “Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” adlı masal metni giriş tekerlemesi (Bir varmış bir yokmuş), az gitmişler uz gitmişler gibi geçiş tekerlemeleri ve masal sonu tekerlemesi (Gökten üç elma düştü...) içermesi, mutlu sonla bitmesi, bazı masal motiflerini (sınanma) içermesi bakımından masal türünün özelliklerini barındırmaktadır. Ancak ders kitabında masal için verilen “Olağanüstü kahramanların başlarından geçen olağanüstü olayların yer ve zaman belirtilmeden anlatıldığı metinlerdir.”(Özcan, 2018: 108) tanımına uygun olarak olağanüstü bir olay ya da olağanüstü özellik gösteren kahramanlar içermemektedir. Bununla birlikte seçilen masal metninde geçen halayık, cariye, peştamal gibi kelimelerin anlamları, metnin sonunda verilmiş olmakla birlikte öğrencilerin bahsi geçen bu kavramlara dair zihinlerinde somut bir şema olup olmadığı da dikkate alınması gereken bir husustur.

¹⁷ Ders kitabında yer alan masal metninde, şehzade, evlenmeden önce kimliğini gizleyerek, karısına kendisini kaz çobanı olarak tanıtmıştır. Kaz çobanının karısı diye bahsedilen kadın, aslında şehzadenin, ailesinden gizli olarak evlendiği karısıdır.

Öğretim programına göre hazırlanan 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında dördüncü ünite “Masal/Fabl” konusuna ayrılmıştır. Ders kitabında 103-132 sayfa aralığında yer alan masal ünitesinde anonim Türk halk masallarından bir tane örnek bulunmaktadır. Bunun yanı sıra **Binbir Gece Masalları**’ndan “Kral Yunan’ın Veziri İle Hekim Rûyan’ın Öyküsü”, Şeyhî’nin “**Harnâme**”si, La Fontaine’den “Eşek İle Efendileri”; “Ağustos Böceği İle Karınca” ve “Şehir Faresiyle Tarla Faresi” metinleri yer almaktadır. Müstakil bir ünite olmasına rağmen metinlerin dağılımına dikkat edildiğinde anonim Türk halk masallarına ait tek örnek bulunması elektronik kültür çağında bile yerini korumaya devam eden masalların kültür aktarımındaki önemi düşünüldüğünde yetersizdir.

“Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme” çalışmalarında sayfa 132’de soru köklerinden birinde “ Eski toplum hayatımızda masal bilmekle, masal söylemekle tanınmış kadınlar vardı ve bunlara ‘masalcı nine’ derlerdi.” (Özcan, 2018: 132) bilgisi verildikten sonra öğrencilerin bu cümlede dilin hangi işlevde kullanıldığını bulmaları istenmiştir. Soru, öğrencilerin birinci üniteye işledikleri dilin işlevleri konusunda öğrendiklerini uygulamalarını amaçlamakla birlikte masal anlatıcıları hakkında da bilgi vermektedir. Bir başka soruda, bir masal metninden alınan kısa bir parça numaralandırılarak verilmiş ve öğrencilerin numaralı cümlelerin hangisinde bağlaç ve edat kullanılmadığını bulmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 132). Verilen masal metni parçası dil bilgisi etkinliği için araç olarak kullanılmış olsa da çocuksuzluk motifini ve elma yiyerek çocuk sahibi olma unsurunu barındırması bakımından dikkate değerdir.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan “Masal/Fabl” ünitesinde “Tasa Kuşu, Derviş ve Kabak Gelin” adlı üç masal metni bulunmaktadır. Sonuç yayınları tarafından hazırlanan 9.sınıf ders kitabıyla karşılaştırıldığında daha fazla masal metni içermektedir. Sayfa 115-117’de “Tasa Kuşu” adlı masal yer almaktadır. Seçilen masal metni; olağanüstü unsurlar içermesi bakımından Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabındaki masal metnine kıyasla türünün özelliklerini daha iyi yansıtmaktadır. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde örnek metnin konusu ve iletisi, masalın bölümleri ve masalların genel özellikleriyle, döşeme ve dilek bölümündeki tekerlemelerin işlevi ile ilgili bilgi verilmiştir (Yücel, vd., 2018a: 117-118).“Metni Anlama ve

“Çözümleme” bölümünde tekerlemelerin masala katkısı, masalın konusu ve teması, metinde yer alan olağanüstülükler, kahramanların özellikleri ve metindeki açık ve örtük iletiler sorulmuştur. Metni anlama ve çözümleme bölümünde yer alan soruların, Sonuç yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan sorularla karşılaştırıldığında masal türünün ayırt edici özelliklerinin öğrenilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

Sayfa 119’da “Hazırlık” bölümünde “Derviş” adlı Türk halk masalından bir bölüm ve Andersen masallarından kısa bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde öğrencilerin, Türk ve dünya edebiyatındaki masallardan alınan bu parçaları dil ve anlatım yönünden karşılaştırmaları istenmiştir. “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda sayfa 135’te “Kabak Gelin” adlı masal yer almaktadır. Sorularda bu masalın kişileri, olay örgüsü, mekân ve zaman özellikleri sorulmuştur. Bu sorular, daha çok anlatmaya bağlı edebî metinlerin yapı unsurlarını buldurmaya yöneliktir. Masal metninde yer alan edat ve bağlaçları bulmaları gibi dil bilgisi konularına yönelik soruların yanı sıra özel olarak “masal” türünün özelliklerine yönelik, verilen masalın metninin bölümleri, metinde zaman ve mekânın değişiminin nasıl sağlandığı ve metindeki olağanüstülüklerin neler olduğu soruları yer almaktadır.

2.1.3.4. Halk Hikâyeleri

Boratav, halk hikâyesi deyiminden somut olarak Köroğlu, Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Tahir ile Zühre vb. hikâyelerin anlaşıldığını belirtir ve halk hikâyelerinin 16. yüzyıldan bu yana, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destanların yerini aldığını ancak biçim ve üslupları bakımından yeni ve ayrı bir türe girdiklerini ifade eder ve bu hikâyeleri konuları bakımından “Sevgi Hikâyeleri” ve “Kahramanlık Hikâyeleri” olmak üzere ikiye ayırır (Boratav, 1992: 51,54).

Tanzimat döneminde edebiyatımıza giren roman türünden önce halkın anlatma ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan halk hikâyelerinin kaynaklarını Şükrü Elçin,

1. Türk kaynağından gelenler

2. Arap-İslâm kaynağından gelenler
3. İran- Hint kaynağından gelenler şeklinde belirtir (Elçin, 2016:444-445).

Ali Berat Alptekin, halk hikâyesinin masal kaynaklı ise motif yönünden zengin olduğunu, değilse motif itibarıyla zayıf kaldığını belirtir ve halk hikâyelerinin motiflerini şu şekilde tasnif eder:

- A. Mitolojik Motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak
- D. Sihir
- E. Ölüm
- F. Harikuladelikler
- G. Devler
- H. İmtihanlar
- I. Akıllılar ve Aptallar
- J. Aldatmalar
- K. Kaderin Ters Dönmesi
- L. Geleceğin Tayini
- M. Şans ve Kader
- N. Cemiyet
- O. Mükâfatlar ve Cezalar
- P. Esirler ve Kaçaklar
- Q. Anormal Zulümler
- R. Evlilik
- S. Hayatın Tabiatı
- T. Din
- U. Karakter Özellikleri
- V. Mizah
- W. Çeşitli Motif Grupları (Alptekin, 2009: 295-296).

Aldı Kerem:

(1)
Varım gidem bir kâmile darıgam
Berim dersen elîbedir besedir.
Bir dîlberin divanesi olmaşam,
Gelen besiegândır, giden besedir.

(2)
Okudum elîf çıktım elbede,
Âşk, maşukumu salmaz gurbete,
Hesap ettim güncü girdi bulute,
Ay görünmez ne karanlık gezerde.

(3)
Bu can kuzban olan Aslın yoluna,
Kismet olas olan elim eline,
Sarıldım onun ince beline,
Aslı Han görünmez hâlim rüvedir.

(4)
Yığılma bûlûk bûlûk geldiler,
Cigerciğim delik delik dediler,
Kızlar bulup kaç alından güddüler,
Söyle Aslı gelen garçı güverdir.

deyip kesti.

(...)

Hâsane Harun hemen gelip beye onlardan beşten sana kadar nakledip "Ben e adama tesrübe ettim, Halk âşğıdır, gel bu kası ona verelim eğer vermesecek burun olvü sanı bizi harap eder." dedi. Bey bu cevaba işitince keşişi getirip: "Mümarasat etme. Kızarı bu oğlana var. Eğer vermeyen dersen seni ağaca asarım." dedi. Keşiş: "Ey Aavaz yardımı gulas" deyip oradan evine gelip durumunu karısına söyledi. "Burda dahi yerimiz tedirgin oldu." deyip hemen gecenin yarısında Kayseri'den kaçtılar.

Bey arkasından bu kadar atıldılar saldıysa da arayıp izini dahi bulamadılar. Birisi gelip haber verdi ki "Ben yolda giderken onlara rastgeldim, birer ata binmişler Teke'ye gidiyorlardı." dedi. Kerem bu haberi alınca bir kuru daha ah edip boyun ayağına kapandı. "Aman beyim dostluğum aiyade oldu. Ben işle ola-rağın bilirdim. Allahaşmariadık" deyip yola revan oldu. Bir gün Teke'ye vasil olup bir kahveye indiler. Yanlarında birer abbas gelip tiskü rıyas ettiler. Kerem aldı sanı eline bakalım ne dedi?

Aldı Kerem:

(1)
Yüzün glüme muharretin, namerdin,
Başın alıp çevresinden kaçır gü.
Şirin olur muhabbetin badesi,
İçer isen mert elinden içir gü.

(2)
Ne söyledin bir ağasın dahi yok,
Ne çiçektir etrafında han yok,
Muharretin bir mecliste yarı yok,
Fırkatin bir gülgesinden geçir gü.

(3)
İçeriden içeriye tan var,
Sokis cennet yendi tamu odu var,
Bis rivayet Hakk'ın bin bir adı var,
Okuyup da manasını anır gü.

(4)
Kerem eder duhan senin, ot senin,
Yüreğinden çıkan oldu od senin,
Viran oldu bıraktığın yurt senin,
Göçer isen bir gün evvel güçir gü.

deyip kesti.

Dinleyenler "Aferin!" dediler. Kerem sırada keşişi sual eyledi. Onlar da: "Beli geçti, amma onlar Karapınar'a doğru gitti." dediler. Kerem ertesi gün yola revan olup giderken sabaha yakın idi, bağladı seher yeli tarmeğe. Kerem: "Eğlen Sofu. Şu seher yeli ile sevdiğime bir selam göndeririyim." deyip aldı sanı eline bakalım ne dedi?

Şekil 27: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Hikâyesi Örneği, s.45

2. ÜNİTE

Aldı Kerem:

(1)
Eğer gider isen bizim ellere,
Sana söyleyeyim dur acher yeli.
Bir selam var gönderirim yâtrime,
Bu gün Han Aah'ma gör acher yeli.

(2)
Yakın varıp camo sülfün teline,
Nazar kal yâtrimde çifte hâline,
Muhabbet narmam kandi eline,
Bir tenha dölür de var acher yeli.

(3)
Kerem eder koyak yere sarılan,
Hatrıma coştu yâtrim adılari,
Kasadır kâşları, ola gözleri,
Sen de muredine er acher yeli.

deyip kesti.

(...)

Kerem'in Aah'dan hoşlanma bakmadığını gören Hasan'ın Hanım, Kerem ile Aah'ya colandırmaya karar verir. Kızın Kerem'e yâr olmaya cihazını alan kâş, Aah'ya son düğmesinin kâşer çözüldükten sonra selam üldürmek bir gülmek güldürir Kerem, Aah'nın düğmelerini bir türlü çözemeyen. Çözemeyince atıylı bir ah pöler. Yâşay kâl olur. Aah ise Kerem'in değışken kâşlerini saçıyla toplarken bir kâşın da onu tuttuğurur. İki sevgilinin ancak kâşları birbirine karuyur. Bu iki şeyfin cennette karuytuğu söyleyin.

Anadolu, Kerem ile Aah

(Nas. İsa ÖZTÜRK)

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

dühan : Tütün, duman.
esvap : Göyol.
şikâat : Aynalık.
icabot : Bir çağrıya yerine getirme.

libas : Göyol.
mümanaat : Engel olma.
od : Ateş.
kazim : Saygı gösterme.

METİN VE TÜRE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Okuduğunuz metin bir halk hikâyesi örneğidir. Halkın ortak malı olan halk hikâyeleri, göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerindendir. Halk hikâyeleri, zaman ve coğrafyanın etkisiyle efsane, masal, menkıbe, destan vb. türlerle beslenerek o dönemde uzun soluklu olayları anlatırdı. Bu türün gelişiminde tarihî olayların ve dinin de etkisi vardır. Halk hikâyelerinin konuları genellikle aşk (Tahir ile Zühre, Arzu ile Kevker, Aşk Gerip Hikâyesi...) ve kahramanlıktır (Kıvıncı vb.). Bazı da her iki konu birlikte işlenir (Kırmızı Şak, Yarak Mektut...). Hikâyeleri ortaya çıkaran olaylar, gerçek ya da gerçeğe yakındır. Bu nedenle ortaya çıktıkları dönemin tarihî olayları bazen aynı şekilde bazen de hikâyeye gerçekliği içinde yer alır. Kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde maddahlar ve aas uatış şükler tarafından anlatılan halk hikâyelerinde cagi ve güir iç içedir. Bu şekilde dönem ürünlerinde konuya dilinin özellikleri görülür.

Halk hikâyelerinde her zaman bir engel vardır. Bu engel Kerem ile Aah hikâyesinde olduğu gibi sevenleri birbirinden ayırır. Sevenler mezarlarında da rahat kalamazlar, bir çah dilerse, bir böğürten ota olur; iki sevdalının, iki gül fidanının arasında biter. Bugün Anadolu'nun birçok köy, kasaba ve ilinde halk hikâyelerinin kahramanlarına ait olduğu söylenen makamlar, türbeler vardır.

Hikâyede adı geçen Kerem, XVII. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılan bir aas şairidir. Doğu Anadolu'da halk hikâyeleri geleneğini sürdürören şükler arasında Kerem'in Aah'ya aarmak üzere gurbete çıkış tarihi XVII. yüzyılın başları olarak gösterilmektedir. Kerem ile Aah hikâyesinin ne zaman yazıldığı

Şekil 28: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Hikâyesi Örneği, s.46

2.1.3.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Hikâyesi Metinlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 47’de “Hikâye” ünitesinde “Kerem ile Aslı” hikâyesinden çok kısa bir bölüm bulunmaktadır. Öğretim programı gereği, 9.sınıfta öğrencilerin, “hikâye” türünün genel özellikleri ile olay ve durum hikâyesinin özelliklerini öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Ünite bu amaçlara yönelik metinlere yer verilmiştir.

Bununla birlikte “Metni Anlama ve Çözümleme” kısmında yer alan etkinliklerden birinde Türk edebiyatının farklı dönemlerini yansıtan hikâye örnekleri verilerek öğrencilerin bu hikâyelerden yola çıkarak hikâye türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirlemeleri beklenmektedir (Özcan, 2018: 47). Bu etkinliğin amacına etkin olarak hizmet etmesi için öğrencilerin Türk edebiyatının dönemleriyle ilgili kısa da olsa bilgiye sahip olmaları gerekmektedir ancak 9. sınıf ders kitabında bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda ders kitabına, Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait kısa metinlere yer verilmesinin ardından hikâye türünün Türk edebiyatındaki gelişimi hakkında bir konu başlığının eklenmesi, verilen örneklerden hareketle öğrencilerin hikâye türünün tarihsel dönemle ilişkisini belirlemesini kolaylaştıracaktır. Bu eksiklikler, öğretmen tarafından dersin işleniş aşamasında tamamlanırsa, Kerem ile Aslı hikâyesinden alınan bölümün, kısa da olsa halk hikâyelerinin şekil özelliklerini (nazım ve nesir karışık) yansıttığı ve bu türün özelliklerinin öğretim programına göre 10. sınıfta verileceği için yeterli olduğu söylenebilir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ikinci ünite sayfa 43- 46’da Kerem ile Aslı hikâyesine yer verilmiştir. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde özetle; halk hikâyelerinde aşk, kahramanlık, bazen de iki konunun birden işlendiği, kaynağının Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olduğu, âşıklar tarafından anlatılan bu ürünlerde ezgi ve şiirin iç içe geçtiği, kahramanların birbirine kavuşmaması için her zaman bir engel olduğu ve “Aldı Kerem, deyip kesti, yola revan oldu” gibi kalıp ifadelerle yer verildiği bilgisi eklenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 46-47). Verilen bilgilere halk hikâyelerinde kahramanların birbirlerine âşık olma

yolları ve halk hikâyelerinin motifleri eklendiğinde konuyla ilgili teorik bilgiler tamamlanacaktır. Ders kitabında yer alan metin, halk hikâyelerinin nazım-nesir karışık olması, içerdiği motifler ve kalıp ifadeler bakımından türünün özelliklerini yansıtması açısından uygundur.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda metnin muhtevasına yönelik sorularla birlikte hikâye kişilerinin özellikleri, olay örgüsü, konusu, teması, anlatıcı bakış açısı gibi anlatmaya bağlı edebî metinlerin yapı unsurlarına yönelik sorular yer almaktadır. Sayfa 48’de yer alan “Okuyunuz” etkinliğinde öğrencilerin, “Arzu ile Kamber, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre gibi halk hikâyelerinden birini okuyarak olay, kişiler, mekân, zaman ve anlatıcı gibi anlatmaya bağlı edebî metinlerin unsurlarını verilen tabloya yazmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018: 47-48).

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Hikâye” ünitesinde sayfa 60’da yer alan “Sıra Sizde” adlı etkinlikte “Murad Şah Hikâyesi” adlı metinden alınan kısa bir parça verilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin, bu hikâyeden alınan parçayı “Leyla vü Mecnun” mesnevisiyle tema ve dil anlatım özellikleri bakımından karşılaştırmaları istenmiştir. “Hikâye” ünitesinin sonunda yer alan “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda sayfa 75’te yer alan bir soruda öğrencilerin, “Hikâyet-i Âşık Garip ve Bezirgân Kızı” adlı halk hikâyesinden alınan bir parça ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun bir hikâyesinden alınan bir parçayı tema, anlatım biçimi, anlatıcı, anlatıcı bakış açısı ve üslup bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 60,75). Bu bölümde yer alan soruda halk hikâyelerinin özelliklerinden ziyade anlatmaya bağlı edebî metinlerin genel yapı özelliklerini ölçmek amaçlanmaktadır.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Destan/Efsane” ünitesinde sayfa 151’de “Sıra Sizde” adlı etkinlikte Köroğlu hikâyesinden alınan kısa bir parça yer almaktadır. Bu bölümde öğrencilerin bu parçayı Oğuz Kağan destanıyla tema, dil ve anlatım bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 151). Verilen metin parçası kısa olsa da nazım-nesir karışık olması dolayısıyla halk hikâyelerinin şekil özelliklerini yansıtması bakımından uygundur.

2.1.3.5. Dede Korkut Hikâyeleri

Oğuznâmecilik geleneğinin en önemli eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı, içeriğinde bulunan atasözü, deyim, ağıt, alkış-kargış örneklerinin yanı sıra, eski Türk gelenekleri, inanışları ve pratikleri ile eski Türk şiirinin ve nesrinin örneklerini sunması ve destandan halk hikâyesine geçiş döneminin en önemli eseri olması bakımından halk edebiyatı araştırmaları için eşsiz bir kaynaktır (Aça, 2010: 103).

Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır: Dresden ve Vatikan. Dresden nüshası bir giriş ile on iki destanî hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında ise girişten başka altı hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerin her biri tek başına bağımsız olarak karşımıza çıkmakta ve bütün olarak Oğuzların maceraları, yaşayışı ve hayat görüşlerini konu almaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde mücadele kimi zaman Oğuzların kendi içindeki mücadelesi kimi zaman olağanüstü varlıklarla mücadeleyken çoğunlukla Oğuzlarla düşmanları arasındadır. Hikâyelerin bütün olarak çizmiş olduğu tablo Oğuzların hanlar hanı olarak gösterilen Bayındır Han'ın etrafında bir düzen içinde toplanmış olduğudur. Bayındır Han hikâyelerde genel olarak arka plandadır ve beylere akın için izin verir, yılda bir defa ziyafet düzenler ve gerektiğinde beyleri büyük divanına toplar. Dede Korkut, Oğuzların akıl hocasıdır, Oğuz kavminin bütün müşkülünü çözer ve mücadelelerin sonunda kopuz çalıp destan söyler. Adındaki “dede” kelimesi Korkut adı kadar eski değildir ve Korkut'un yaşlılığını vasıflandırmak için sonradan eklenmiştir. Hikâyelerde, Oğuzlar Müslüman'dır ancak din çok kuvvetli bir unsur olarak görülmez, aile çok sağlam bir durumdadır ve esas olarak monogami vardır. Ancak çok zor durumlarda birden fazla kadın alınabilmektedir. Hayat tarzları göçebedir, başlıca sazları kopuzdur. Çocuklarına, onlar baş kesip kan döktüğü zaman ad koyarlar ve bu işi Dede Korkut yapar. Dede Korkut'taki insan tipi “alp tipi”dir. Hikâyelerin esas karakteri epik olsa da ayrı ayrı destan demek mümkün değildir ve bu hususta kullanılabilecek en uygun tabir “destanî hikâye”dir. Şekil bakımından destan ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar, hikâyeler nazım-nesir karışık, seslenmeler ve konuşmalar manzumdur (Ergin, 1958: 1-33). Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya geçirilmeden önce sözlü gelenekte yaşadığı ve son şeklini 16. yüzyılda aldığı ve Osmanlı Devleti'nin güçlenerek

Anadolu'ya tamamen hakim olduğu bir devirde yazıya geçirildiği (Gökyay, 2006: 714-754), Dresden nüshasının dilinin, Doğu Anadolu ağız özellikleri karışmış Eski Anadolu Türkçesi (Tezcan, 2018: 11) olduğu belirtilmektedir.

2.1.3.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Dede Korkut Hikâyeleri Metinleri Örnekleri

2. ÜNİTE

OKUMA

1. METİN

Hazırlık

1. "Fedakârlık, sadakâat, saygı," gibi değerlerin aile ve toplum yaşamındaki yerini ilgili metinler tartışabilirsiniz? Düşüncelerinizi ağız olarak paylaşınız.
2. Tarihte kahramanlığıyla ün yapmış kişilerden en çok hangisi sizi etkilemiştir? Neden?

■ DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL DESTANINI BEYAN EDER HANIM HEY!

Meğer hanım, Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul deşerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçerinden otuz üç akçe alırdı, geçmeyenlerden döve döve kırık akçe alırdı. Buna niçin böyle ederd? Çıkanı için ki: "Benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıkan benimle sarıya, benim erliğim, bahadırığım, kahramanlığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, ün alsın" der idi.

Meğer bir gün köprüsünün yanında bir bölük ota konmuştu. O obada bir iyi güreşçi hasta düşmüştü. Allah'ın emriyle o yiğit öldü. Kimi oğul diye, kimi kardeş diye ağladı. O yiğit üzerine dişçelli kara feryat koptu.

Ananın Deli Dumrul dört nala yetti. Der:

(...)

"Ne söylersunuz, benim köprümün yanında bu gürültü nedir, niye feryat söylersunuz?" dedi.

Dediler:

"Hanım, bir güreşçi yığılmış öldü, ona söylersunuz." Deli Dumrul der:

"Ere yığıldığını kim öldürdü?" Dediler:

"Vallah bey yiğit, Allah Teâlâ'dan buyruk oldu, al kanatlı Asrâl o yığıldın canını aldı." Deli Dumrul:

"Ere Asrâl dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyos, yâ kadir Allah, birliğin varlığını hakke için Asrâl'i benim gülmeye götör, sarıya, çelkeyim, münadele edeyim, güreşçi yığıldın canını kurtarıyor, bir daha güreşçi yığıldın canını almazın." dedi. Çekildi döndü Deli Dumrul evine geldi.

Hak Teâlâ'ya Dumrul'un aklı hayırlı oldu:

(...)

Berim birliğine sarıyos, birliğine şükür kılarsın, berim ulu dergâhında gosa, berik eyle-

Şekil 29: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.36

sin.” dedi.

Azrail’e buyruk eyledi kim:

(...)

“Bensini sarart, canını hırdat al.” dedi.

Deli Dumlul kark yiğit ile yiyip içip otururken anasının Azrail çıkageldi. Azrail’i ne çavuş gördü, ne kapı. Deli Dumlul’un görür görür görmes oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya ile Deli Dumlul’un gözüne karışık oldu. Çağırıp Deli Dumlul söylet, görelim karam ne söyler...

Der:

“Ben ne haybetli ihtiyarsın
Kapılar seni görmedi
Çavuşlar seni duymadı
Benim görür gözlerim görmes oldu
Tutar benim ellerim tutmaz oldu
Titedi benim canım cûşa geldi
Altın kadehim elimden yere düştü
Ağzıma iç buz gibi
Kamûlerim tuz gibi oldu
Ben askalağı, akça ihtiyar
Gözeğişel fersis ihtiyar
Ben ne haybetli ihtiyarsın söyle bana
Karam belâm dokunur bugün aza” dedi.
Böyle diyince Azrail’in hiddeti tuttu, der:

(...)

Görümün fersis olduğuna ne beğenirsen.
Görü güzel kızların gelinlerin canını çok alırsın.
Sakalın ağardığını ne beğenirsen.
Ak sakallı kara sakallı yiğitlerin canını çok alırsın.
Sakalın ağarmasının mânası budur” dedi.

(...)

Al karatlı Azrail benim elime geçse, öldürseydim, güzel yiğidin canını onun elinden kurtarıydım diyordun... Şimdi ben deli, Geldim ki senin canını alayım, verir misin yaka benimle oruk eders misin?” dedi.

Deli Dumlul:

“Ben al karatlı Azrail sen misin?” dedi.

“Evet benim.” dedi.

“Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun.” dedi.

“Evet ben alıyorum.” dedi.

“Ben Azrail ben seni geniş yerde istiyordum dar yerde iyi elime girdin değil mi?” dedi.

“Ben seni öldürüyüm güzel yiğidin canını kurtarıyorum.” dedi.

Kara kılıcını sıyırdı eline aldı, Azrail’e çalmaya hazır oldu. Azrail bir güvercin oldu, penesinden uçtu gitti. İnsanlığın ejderhası Deli Dumlul elini eline çaldı, kah kah güldü.

Der:

“Yiğitlerin, Azrail’in gösünü öyle karlattım ki geniş kapıyı bıraktı, dar becadan kaçtı, madem ki benim elimden güvercin gibi kaç oldu uçtu, ben onu burda mayın doğana alırmayınca” dedi.

Kalktı otına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü. Bir ila güvercin öldürdü. Döndü, evine gelirken, Azrail, sırtına görünür göründü. At ürüttü, Deli Dumlul’u kaldırdı yere vurdu. Kara başı buraldı, darda kaldı. Ak göğsünün üzerine Azrail basıp koydu. Demin münildesiyordu, şimdi hırdanmağa başladı.

Der:

“Ben Azrail aman
Tanzim birliğine yoktur guman

Şekil 30: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.37

Ben seni böyle bilmezdim
 Haksız gibi can aldığını duymazdım
 (...)
 Ne söyledim bilmezdim
 Beylikten uzağınmadım yüğüdüğü doymazdım
 Canımı alma Akrâil medet" dedi.

Akrâil:
 (...)
 "Bana ne yalvarıyorsun, Allah Teâlâ'ya yalvar, benim de elimde ne var, ben de bir emir kuluyum" dedi.

Deli Dumlul der:
 "Fakî ya can veren, can alan Allah Teâlâ medir?"
 "Evet odur" dedi.

Döndü Akrâil'e:
 "Fakî ya sen ne söylemekli buldun, sen aradan çık, ben Allah Teâlâ ile haberleşeyim" dedi.

Deli Dumlul burada söylemiş, gözetlim hanım ne söylemiş:
 "Yüsterlerden yüsterin
 Kırmaz bilmes niçsin
 Güzel Taren
 Nise cahiller seni gülele sen, yerde ister
 Sen bizzat evü'mülerin gövünderin
 Dönm duran cebbâr Taren
 Beki kalan settar Taren
 Benim canına alacaksen, sen al
 Akrâil'e almağa bırakma." dedi.

Bu sözler, Allah Teâlâ'nın hayuna gider. Akrâil'e canının yerine can bulması karşılığında Deli Dumlul'u bağışla-
 yacağını söyler. Akrâil, bunu Deli Dumlul'a iletir. Deli Dumlul'un altına kerten senze ve bakas gelir. Can istemek
 için önce baharın yerine gider. Akrâil'e yavaşlıklarını anlatır ve baharından canının yerine can iletir.

Bahar der:
 "Oğul oğul ay oğul
 Canımın parçası oğul
 Doğduğunda dokuz erkek deve kestüğim aslan oğul
 Penceresi altın otajınan baharın oğul
 Kaza benzer kazımın gelirimim çiçeği oğul
 Karşı yatan kaza dağın gerek ise
 Söyle gelsin Akrâil'in yaylası olsun
 Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise
 Ona bincek olsun
 Katar katar devlerim gerek ise
 Ona yük taşıyın olsun
 Ağlarda okça koyunum gerek ise
 Kaza mutlak altında orun pileri olsun
 Altın gümüş para gerek ise
 Ona harçlık olsun
 Dünyaya tatlı, can aziz
 Canımı kayınam belli bil
 Benden aziz, benden sevgili anadur
 Oğul, anama var." dedi.

Şekil 31: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.38

Deli Dıvrul babasından yâre bulamazınca anasının yanına gelir. Olan biteni bir de ona anlatır.

Anasız der:

"Oğul oğul ay oğul
Dokuz ay dar karnemde taşıdığım oğul
On ay dayınca dünya yüzüne getirdiğim oğul
Delme beşidesle deladığım oğul
Dolu dolu ak sütümü emirdiğim oğul
Akçe burçlu hisarlarda tutulaydın oğul
Fis dirli kafir elinde esir olaydın oğul
Altın akçe gülcüne dayanarak sarı kurtarsaydın oğul
Yaman yere varmışın, varamam
Dünya tatlı, can aziz
Canına kaymam belli bil" dedi, anasız da canına vermedi.

Durum böyle olunca Azrâil, Deli Dıvrul'un canını almaya gelir. Deli Dıvrul, Tanrı'nın birliğine şükre ettiğini söyler. Ancak Azrâil görevini yapmak durumundadır. Sonra Deli Dıvrul, cennet yanına girilebilmek için Azrâil'den izin ister.

Süeddü helâllisinin yanına geldi, der:

"Biliyor musun neler oldu?
Gökyüzünden al karatış Azrâil uçup gitti
Benim beyaz göğsümü bastırıp kondu
Benim tatlı canıma alar oldu
Babama ver dedim can vermedi
Anama verdim can vermedi
Dünya gisin can tatlı dediler
Şimdi
Yücecek yücecek kara dağlarım sana yayılak olsun
Soğuk soğuk sularım sana içme olsun
Tavil tavil koç otlarım sana birak olsun
Fancacısı altın otağım sana gölge olsun
Kater kater devellerim sana yük taşıyas olsun
Ağullarda beyaz koyurum sana gölen olsun
Gönlün kimi tutarsa
Gönlün kimi severse
Sen ona var
İki oğlanıñı ösküz koyma" dedi.
Kadın burada söylemiş, gönelim bakalım hanım ne söylemiş...

Der:

"Ne diyorsun, ne söylüyorsun?
Göz açıp da gördüğüm
Gönlül verip sevdiğim
Keç yığdım şah yığdım
(...)
Kara yatan kara dağları
Senden sonra ben neyliyim
Yaylar olam benim mezarım olsun
Soğuk soğuk sularını
İçer olam benim karım olsun

Dede Korkut (Temsilî)

Şekil 32: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.39

Altın akçoru hartar olaam berim kaferim olaun
Tavh tavh koç atara
Biner olaam berim tabutum olaun
(...)
Arş şahit olaun ekizinci kat gülk şahit olaun
Yer şahit olaun gülk şahit olaun
Kadir Tanrı şahit olaun
Berim cennet serin carına kurban olaun." dedi, razı oldu.
Azrail hatunun carını almaya geldi, insanlığınun ejderhası ejine koyamada. Delî Dursul, Allah Teâlâ'ya burada yalvarmış, göçelim neal yalvarmış...
Der:
"Yücelerden yücelsin
Kimac bilmece niceisin
Güzel Tanrı
Çok cehiller seni gölete arar yerde ister
Sen bizzat evlâ'mîrlerin göbündesin
Düim duran cebbâr Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaratlar yapayım serin için
Aç göreceim donatayım serin için
Alırsan ikimisin carını beraber al
Bıraksan ikimisin carını beraber bırak
Keremî çok kadir Tanrı" dedi.
Hak Teâlâ'ya Delî Dursul'un adâsı hoş geldi. Azrail'e emreyledi: "Delî Dursul'un bebeşinin anasının carını al, o iki belâliye yüz kark yıl ömür verdim." dedi. Azrail de bebeşinin anasının dehal carını aldı. Delî Dursul yüz kark yıl daha eji ile ömür stirdü.
Dedem Korkut gelip destan söyledi, dayış dedi:
"Bu destan Delî Dursul'un olaun, benden sonra şip ozanlar söyleyin, alın açık cümert erler diröcün" dedi.
Dua edeyim harım:
Yerli kara dağların yücelmesin.
Gölgeli koca ağacın kucaklasın.
Taşkın akan güzel suyun kurumasın.
- Kadir Tanrı seni nazarda muhtaç etmesin.
Ak alında beş kelime dua kaldık, olsun kabul.
Derlesin toplansın
Günahların adı güzel Muhammed'e bağışlasın harım hayl...

Makaremî ERGİN, Dede Korkut Hikâsi

MCTİNDE GÖÇEN BAZI KCLİME VE KCLİME GRUPLARI

alın açık	: Hoşay verebilecek durumda olan, dürlüt	güman	: Zan, sanma, acema.
bahadır	: Savaşlarda gücü ve yılmazlığıyla yiğitlik gösteren kimse.	imaret	: Yalnızlara yöröcek dağıtmak üzere kurulmuş hayır evi.
cebbâr	: Kurvet ve kudret sahibi.	kabza	: Silah, kulaç v.b. şeylerde tutulacak yer, tutak.
cılış	: Çayma, kayıma.	settar	: Örtün.
ejderha	: Türlü biçimlerde tasarılan korkunç bir mizal canavar.	tav	: (Mctinde) Boyun eğme, dinleme.

Şekil 33: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Dede Korkut Hikâyesi Örneği, s.40

2.1.3.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Dede Korkut Hikâyelerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Hikâye” ünitesinde sayfa 47’de Dede Korkut Hikâyelerinden “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy”dan kısa bir parça bulunmaktadır. Ortaöğretimde 9.sınıfta, öğrencilerin anlatmaya bağlı metin türlerinden hikâyenin genel özelliklerini, yapı unsurlarını, durum ve olay hikâyelerini öğrenmesi amaçlanmaktadır.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan soruların birinde Türk edebiyatının farklı dönemlerini yansıtan hikâye örnekleri verilerek öğrencilerin bu hikâyelerden yola çıkarak hikâye türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirlemeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 47).

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında, öğrencilerin Türk edebiyatında hikâye türünün tarihî gelişimini bir bütün olarak görmeleri amacıyla başlangıcından Millî Edebiyat Dönemi’ne kadar sırasıyla Deli Dumrul hikâyesi, Kerem ile Aslı hikâyesi, Hayber Kalesi Cengi, Leyla ile Mecnun, Tanzimat Dönemi hikâyelerinden “Kediler” ve Millî Edebiyat Dönemi’nden “Yüksek Ökçeler” adlı metinlere yer verilmiştir.10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 36-40’da Dede Korkut Hikâyelerinden “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” boyu yer almaktadır. Kitapta yer verilen bu metin Dede Korkut hikâyelerinin nazım-nesir karışık olması özelliğini yansıtmaması, Dede Korkut’un hikâyelerin sonunda dua etmesini göstermesi bakımından uygun olmakla birlikte Deli Dumrul’un Azrail’le konuştuğu bölümde şarap içtiği için esrik (sarhoş) olduğunu söylediği kısımlar (...) ile gösterilmiştir. Bu durum Dede Korkut hikâyelerinin İslamiyet öncesi inanışlardan İslamiyet’e geçiş dönemini de yansıttığının öğrenilmesi açısından eksikliklerdir.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, Dede Korkut Hikâyelerinin tam adı, bir önsöz ve on iki hikâyeden oluştuğu, yazıya geçiriliş tarihi, Dede Korkut’un hikâyelerdeki rolü (bilge, olaylardan hisse çıkaran ve hana dua eden) nüshaları, hikâyelerde geçen olayların genel olarak konuları (Oğuzların komşularıyla yaptıkları savaşlar, tabiatüstü varlıklarla mücadeleleri ve kendi iç mücadeleleri) şekil

özellikleri (nazım ve nesir karışık) Deli Dumrul'un Azrail'le savaşmasından ve Azrail'in görülen bir varlık gibi anlatılmasından hareketle Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen henüz tam anlamıyla İslam dinine uygun bir yaşamlarının olmadığı, bazı kahramanların ve olayların olağanüstü özellik göstermesi dolayısıyla hikâyelerin destan karakteri taşıdığı ve bu sebeplerden destan döneminden halk hikâyeciliğine geçişin ilk örneği kabul edildiği bilgileri verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 41). Açıklamalar Dede Korkut Hikâyelerinin genel hatlarıyla öğrenilmesi için yeterli gibi görünmekle birlikte öğrencilerin “destan döneminden halk hikâyeciliğine geçişin ilk örneği” ifadesini, öğretimin bilinenden bilinmeyen ilkesi gereği, somut olarak anlayabilmesi için “destan ve destan dönemi” hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ikinci ünite “Hikâye”ye, dördüncü ünite “Destan/Efsane”ye ayrılmıştır. Bu durum düşünüldüğünde “destan” konusunda önbilgileri olmayan öğrencilerin geçiş dönemi kavramını anlamaları, öğretmenin bu konuda bilgi verme inisiyatifini kullanmasına bağlı görünmektedir.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde metnin teması, konusu, anlatıcısı, anlatıcı bakış açısı, olay örgüsü, kişilerin özellikleri gibi anlatmaya bağlı metin türlerinin yapı unsurlarıyla birlikte; hikâyede Dede Korkut'un rolü, hikâyenin nazım-nesir karışık olmasının metnin dil ve anlatımını nasıl etkilediği ve metinde Deli Dumrul'un eşinin fedakârlığından yola çıkarak Türklerin geçmişteki sosyal yaşamına dair çıkarımlar yapmaları gibi Dede Korkut Hikâyelerinin şekil ve içerik özelliklerine özel sorular da bulunmaktadır. “Sıra Sizde” alıştırması başlığı altında öğrencilerin Mehmet Fuad Köprülü'nün “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar.” sözünden anladıklarını sınıfta sözlü olarak paylaşmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 41-42). Dede Korkut Hikâyelerinin Türk edebiyatı açısından önemini ortaya koyan bu sözün ders kitabında yer alması dikkate değer olmakla birlikte “hikâye” konusuna müstakil bir ünite ayrılmış olmasına rağmen sadece bir metin bulunması, Köprülü'nün Dede Korkut'un önemini belirten sözü düşünüldüğünde yetersizdir. Öğrencilerin ders kitaplarında yer alan metinleri, sadece kitap sayfalarında kalmış, günümüzle bağlantısı olmayan eserler olarak düşünmelerini engellemek amacıyla öğretimin güncellik ilkesinin de gereği, metinlerin güncel hayatla bağlantı kurularak

verilmesi kalıcı öğrenme ve kültürün aktarılması açısından önemlidir. Dede Korkut Hikâyelerinden diğer sanat dallarında nasıl faydalandığını gösteren çizgi film, sinema filmlerinden ders kitabında kısaca bahsedilmesi ve öğrencilerin bunları hikâye metinleriyle karşılaştırmasını isteyen sorular eklenmesi halinde hem dikkatlerini çekerek konuya ilgi göstermeleri hem de metinlerle film, çizgi film arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri görerek değerlendirme yapmaları sağlanacaktır.

2.1.4. Halk Tiyatrosu

2.1.4.1. Karagöz

Karagöz, cansız aktörlerle oynatılan bir oyundur. Aktörleri ile dekorları ve kimi hallerde sahnede görülen hayvan, bitki, olağanüstü yaratıklar vb. deriden kesilmiş boyalı şekillerdir (Boratav, 1992:192). Gölge Oyunu'nun belli başlı iki kahramanı Karagöz ile Hacivat'tır. Karagöz, sanatı demircilik olan klasik tahsil görmemiş, neşeli, şakacı, nüktedan, açık kalpli, bazen kaba bir insandır. Hacivat ise medrese kültürü ile yetişmiş, sofı, Osmanlı kibar zümresinin görgüsüne sahip afyon tiryakisi bir şahıstır (Elçin, 2016: 674).

“Her Karagöz oyunu dört bölümden oluşur: a) Mukaddime (öndeyiş veya giriş), b) Muhavere (söyleşme), c) Fasil (oyunun kendisi), d) Bitiş.

- a) Mukaddime: Oyunun mukaddime bölümünde çeşitli kesimler bulunmaktadır. İlk önce müzikle boş perdede göstermelik denilen ve çoğu kez oyunun konusuyla ilintisi olmayan bir görüntü konur. Bir dalyan, bir saksıda limon ağacı, vakvak ağacı vs. Göstermeliklerin görevi seyirciyi oyuna hazırlamak, onu oyunun yanılısına havasına sokmak, onda geciktirim ve merak uyandırmaktır. Göstermelik, bir ucuna gerilmiş sigara kâğıdı bağlanan nareke adında bir kamyş düdüğün cırtlak sesiyle kaldırılır. Hacivat gelir, bir semai okur. Semai bitince Hacivat ‘Off...Hay Hak!’ diyerek perde gazeline başlar. Bundan sonra Hacivat bir beyit okur.

Bundan sonra, kendine kafa dengi bir arkadaş arar, bu arkadaşta aradığı özellikleri sayar. Kimi kez gene bir beyit okuduktan sonra Karagöz karşı yandan, yani seyirciye göre sağdan gelir, buna ‘Karagöz’ü indirmek’ derler, ikisi dövüşürler.

- b) Muhavere: Genel olarak muhavere, Karagöz oyununun iki başkişisi olan Karagöz ile Hacivat arasında geçer. Muhavere ile fasıl arasındaki başlıca ayrım, birincinin salt söze dayanışı, olaylar dizisinden sıyrılmış, soyutlaştırılmış olmasıdır. Bunların görevi, Karagöz ve Hacivat gibi iki başkişinin kişiliklerini, özelliklerini gerek ses gerek yaradılış ve yetiştirme bakımından birbirine karşıt düşen özelliklerini tanıtmaktır.
- c) Fasıl: Fasıl, oyunun kendisidir, burada Hacivat ve Karagöz’den başka oyunun çeşitli kişileri bir konu ve olaylar dizisinde gözüktür, oyuna katılırlar.
- d) Bitiş: Bitiş bölümü çok kısadır; Karagöz, oyunun bittiğini haber verir, kusurlar için özür diler, gelecek oyunu duyurur.” (And, 2012: 45-47).

Boratav, Alman oryantalist George Jacob’dan aktararak Karagöz oyununda işlenen konuların dört bölümde toplandığını belirtmektedir:

1. İşsiz olan Karagöz’e Hacivat bir iş bulur. Oyun Karagöz’ün bu işte beceriksizliklerinden, alışılmış olanlara aykırı tutumlarından, o işi görürken karşılaştığı kimselere davranışlarından çıkan tuhaflıkların sıralanması ile sürdürülür.
2. Karagöz, yasak veya tehlikeli bir yere merak ettiği için ya da rastlantı ile girmek ister, bu yüzden de başına türlü işler açılır.
3. Bu bölümde, Karagöz’ün yukarıdaki kümelerdekilerden farklı başlı başına çapraşık herhangi bir maceraya karışmasından çıkan durumlar sergilenir.
4. Halk edebiyatının bilinen anlatı türlerinden alınmış konuların kişileri arasında Karagöz’ün herhangi bir vesile ile karışmasını anlatan oyunlar (Boratav, 1992: 201-202).

Metin And, Gölge Oyunu’nun Türkiye’ye 16.. yüzyılda Mısır’dan geldiğini ve Türkiye’de bu oyunun varlığını kesin olarak gösteren kaynaklara da 16.. yüzyılda

rastlandığını belirtmekte ve buna kanıt olarak da Yavuz Sultan Selim (1512- 1520) döneminin güvenilir kaynaklarından biri olan İbni İlyas'ın tarih kitabında Gölge Oyunuyla ilgili pasajları göstermektedir. Ona göre Mısır'dan alınmış olan bu oyuna zamanla Türk yaratıcılığı katılmış; çok renkli, hareketli, özgün bir biçim verilmiş, kesin biçimini aldıktan sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun etki alanı ve çevresinde yayılmıştır. And'a göre, 17. yüzyılda kesin biçimini alan Karagöz'ün gelişimi içinde iki önemli sorun vardır. Bunlardan biri Karagöz'ün toplumsal ve siyasal eleştiri, taşlama yönü; diğeryse açık seçikliğidir. Karagöz'ün ortadan kalkmasında Batı tiyatrosunun Türkiye'ye girişinin etkisi bulunduğu gibi söz konusu bu iki özelliğinin de payının olduğu belirtilir (And, 2012: 39-42). Karagöz'ün kökeni ile ilgili Türk gölge oyununun piri olarak mutasavvıf Şeyh Küşteri'nin adı zikredilmektedir. Her meslek dalının bir piri olduğu kabul edilmiştir ve bu bağlamda Karagöz geleneğini yaşatanlar da Şeyh Küşteri'yi sanatlarının piri olarak görmüşlerdir (Aça, vd., 2010: 220). Karagöz, 2009 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınmıştır.

2.1.4.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Karagöz Metinleri Örnekleri

6. ÜNİTE

OKUMA

1. METİN

Hazretlik

1. Çevremizdeki insanlarla iletişiminde yardış arlaşılmayı engellemek için neler yapılabilir?
2. Güldürü ağırlıkla tiyatroları izlemekten hoşlanır mıyız? Neden?

■ BAKKALLIK

Hazretlik, bir semai okuyarak sahneye gelir ve ardından bir perde gıcırır olur. Karagöz'ün evine gelir ve emula söyletmesini sağlar.

Aşağıda Hacivat'la Karagöz'ün söyleşmelerinin yer aldığı bir bölüm okuyacaksınız.

■ Bilginin Olması

Karagöz'ün de içinde yer aldığı geleneksel Türk tiyatroları, doğaçlamaya (tulun) dayalı tiyatrolardır.

HACIVAT : (Gör.) Vay Karagözüm, mağallahi Efendim, vâkı-i şerifler hayırlar olsun!

KARAGÖZ : Hi?

HACIVAT : Vâkı-i şerifler hayırlar olsun!

KARAGÖZ : Senin de silâhleri terzeler boğazını (Vurur.)

HACIVAT : Aman, Karagözüm, bendeniz şuraya gelirken güzel güzel gıciller okuyaraktan geldim. Sen bana vuruyorsun.

KARAGÖZ : Ben de öyle yaptım.

HACIVAT : Sen ne yaptın?

KARAGÖZ : Ben de terzereyi okuttum geldim.

HACIVAT : A benden, terzere olur mu?

KARAGÖZ : Kanan olur da terzere okumas mı?

HACIVAT : A benden, bunun maktahı nerede?

KARAGÖZ : Beyazıt'ta, Kazaanlarıcı'nda.

HACIVAT : Efendim, ustaları, kalfaları?

KARAGÖZ : Hepsi orda dururlar, tiktak tiktak tiktak tiktak...

HACIVAT : Karagözüm, öyle değil. Yarı bendeniz şuraya gelirken, güzel güzel semai okuyaraktan geldim.

Şekil 34: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.216

KARAGÖZ : İşte ben de öyle yaptım.
HACIVAT : Sen ne yaptın?
KARAGÖZ : Ben de çaydarlığı okuttum geldim.
HACIVAT : A biseder, çaydarlık olur mu?
KARAGÖZ : Semaver olur da çaydarlık olamaz mı?
[.....]
HACIVAT : Allah iyilik versin!
[.....]
HACIVAT : Karagözüm, ben sana bir şey söyleyeceğim.
KARAGÖZ : Söyle bakalım!
HACIVAT : Bilmeceler bilir misin?
KARAGÖZ : Mağallah!
HACIVAT : Efendim?
KARAGÖZ : Mağallah!
HACIVAT : Demek bilirsin?
KARAGÖZ : Zâhir!
HACIVAT : Yaa!
KARAGÖZ : Elbet. Bilmeceler demek ben demek, ben demek bilmeceler demek. Söyle bilmeceleri, al cevabını!
HACIVAT : Faki, Karagözüm, bir tane söyleyim.
KARAGÖZ : Söyle bakalım.
HACIVAT : Efendim, "Sekahta aldım bir tane, evde oldu bin tane". Nedir o, bil.
KARAGÖZ : Onu bilirim yahu!
HACIVAT : Nedir efendim?
KARAGÖZ : Tahtakurusu.
HACIVAT : Hay Allah mübâhçakları versin, Karagözüm! Tahtakurusu olur mu?
KARAGÖZ : Sekakta bir tane al da bak, evde on bin tane olur.
HACIVAT : Benim söylediğim bilmecen "nar".
KARAGÖZ : Haan, nar. (Güler.) ha ha ha!
HACIVAT : Bir daha söyleyim bekleyim.
KARAGÖZ : Söyle bakalım.
HACIVAT : Efendim, "Çıngırık hamam, kubbesi tamam, bir gelin aldım, babası imam".
KARAGÖZ : Onu bilirim.
HACIVAT : Kim o?
KARAGÖZ : Bizim mahallenin imamı.
HACIVAT : A Karagözüm, öyle değil efendim; bu benim söylediğim başka bir şey. Canlı değil, lâleim canlı gibi-efendime söyleyim- çalgıç.
KARAGÖZ : Canlı değil de canlı gibi çalgıç; canlı gibi, canlı gibi... Bildim, Hacivat!
HACIVAT : Efendim, nedir bu?
KARAGÖZ : Hamaman kurnazı.
HACIVAT : Hay Allah mübâhçakları versin! Yahu efendim, buna "saat" derler saat!
KARAGÖZ : Yahu, bu şimdi hamaman kubbesi mi oldu?
HACIVAT : Zâhir!... Karagözüm, sen haniye "Bilmeceler biliyorum" dedin ya?
KARAGÖZ : Biliyordum ama unutmuşum.
HACIVAT : Bir kez daha söyleyeceğim.
KARAGÖZ : Söyle bakalım.
HACIVAT : Efendim "Yer altında karanın minare".

Şekil 35: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği,
s.217

- KARAGÖZ : Kim bilmez oru yahu!
- HACIVAT : Nedir bu bakışın?
- KARAGÖZ : Bu, karnam minare içte.
- HACIVAT : Değil efendim, bu yeriz.
- KARAGÖZ : Eee?
- HACIVAT : Bu yeriz.
- KARAGÖZ : Evet, minare yemem... Ne o, Hacıvat?
- HACIVAT : Efendim, "havuç".
- KARAGÖZ : Eee?
- HACIVAT : Havuç.
- KARAGÖZ : Sen de benden tokatları ya avuç! (Vurur.)
- HACIVAT : Karagözüm, bir tane daha söyleyeceğim. Bilmeyen karışmam.
- KARAGÖZ : Söyle bakalım.
- HACIVAT : "Bir ufaklık fıncık, içi dolu turgusuk".
- KARAGÖZ : Oru bilirim yahu, Allah Allah!
- HACIVAT : Efendim?
- KARAGÖZ : Bilirim.
- HACIVAT : Nedir efendim?
- KARAGÖZ : Turya fıncık.
- HACIVAT : Değil efendim.
- KARAGÖZ : Fıncı turgusu.
- HACIVAT : Değil, caram.
- KARAGÖZ : Lahana turgusu.
- HACIVAT : Caram, değil.
- KARAGÖZ : Fırsan turgusu.
- HACIVAT : Değil, caram.
- KARAGÖZ : Turguların turgusu.
- HACIVAT : Karagözüm, değil. "Bir ufaklık fıncık, içi dolu turgusuk".
- KARAGÖZ : Adem turgusu.
- HACIVAT : Yarı adam turgusu olur mu?
- KARAGÖZ : Mağallah!
- HACIVAT : Nasıl oluyor o?
- KARAGÖZ : Benim gibi öyle iki saat, üç buçuk saat meşalemin arkasında, karyasında, ovdan sonra habire bağırıp çağırarak adam turgusu olmaz mı, Hacıvat?
- HACIVAT : A Karagözüm öyle değil. Benim sana söylediğim bilmez, efendim, hastalara şifâ, dentililer devâ...
(...)
- KARAGÖZ : Oru bildim.
- HACIVAT : Ne o?
- KARAGÖZ : Akasray Hamamı.
- HACIVAT : Öyle değil efendim... Şimdi, Karagözüm, serinden buradan kalkacak...
- KARAGÖZ : Evet.
- HACIVAT : Bir müzafeliğe gitecek.
- KARAGÖZ : Gitecek.

Şekil 36: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.218

HACIVAT :Efendim, kapıyı çalana.
 KARAGÖZ :Evet.
 HACIVAT :Kapıyı çalana.
 KARAGÖZ :Neyi yapıyoruz kapıyı?
 HACIVAT :Efendim, yarı kapıyı açınlar diye.
 KARAGÖZ :Beri de sarıttım, kapıyı şöyle [.....] çalacakım.
 HACIVAT :Efendim, bizi kapıyı açınlar.
 KARAGÖZ :Açınlar.
 HACIVAT :"-Buyurun!" derler değil mi?
 KARAGÖZ :Ya demezlerse?
 HACIVAT :Çarım, derler. Efendim, güller misafir o-daında otururuz.
 (...)
 HACIVAT :Efendim, yemek vakti gelip de yemek yedirecekleri zaman, evvel be-evvel yemek odasının ortasına bir şey sererler. Ne sererler, Karagözüüm?
 KARAGÖZ :Yemek odasının ortasına mı?
 HACIVAT :Evet.
 KARAGÖZ :Çamaşır sererler.
 HACIVAT :Çarım, ne müvacebeti var?
 KARAGÖZ :Sıcaklık yağmaz, yağış oluc, kurusun diyenlerden.
 HACIVAT :Mayır efendim, süfrü kurulan.
 KARAGÖZ :Ha, süfrü kurulan.
 HACIVAT :Süfrünün üstüne dört ayıklı, ne kurulan?
 KARAGÖZ :Kırmızının kütüğünü kurulan.
 HACIVAT :Tuu, Allah müdatihaklara vursun, Karagözüümi Ne ağın be-suk adanmış?... Efendim, işlenmiş kurulan.
 KARAGÖZ :İşlenmiş kurulan.
 HACIVAT :İşlenmiş kurulan: İşlenmişin üstüne tokurlek, yuvarlanık bir şey kurulan. Ne kurulan?
 KARAGÖZ :Tokurlek, yuvarlanık. [.....] kurulan.
 HACIVAT :Mayır efendim, siri kurulan.
 KARAGÖZ :Beri ne kurulan, siri kurulan.
 HACIVAT :Efendim, siri kurulan.
 KARAGÖZ :Tepelerim vallahi, siri kurulan.
 HACIVAT :Çarım, Karagözüüm, siri kurulan.
 KARAGÖZ :Lâkına berî kumaşlar, siri kurulan.
 HACIVAT :Karagözüüm, yarı tepel kurulan.
 KARAGÖZ :Ee, kurulan.
 HACIVAT :Onun etrafına -"efendime söyleyim" kuyuklar, -"efendime söyleyim" cümekler ve havlular dâilâ.
 KARAGÖZ :Dâilâ.
 HACIVAT :Mîsadiler de etrafına oturur.
 KARAGÖZ :Oturur.
 HACIVAT :Evvel be-evvel ortaya sızanık, suluca bir şey kurulan. Ne kur-lar bakayım?
 KARAGÖZ :Sızanık, suluca... sızanık, suluca... Bildim, Hacivü!
 HACIVAT :Ne kurulan?

Şekil 37: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.219

KARAGÖZ : Akıcaşay Hımmam'ı kutsal.
HACIVAT : Hay Allah mılatahkalıma versin, Karagözüm! Hammam sođurun ortasına gelir mi?
KARAGÖZ : Utulurlar da, kılığıltır; öyle kutsal.
HACIVAT : Değıl efendim, övce çorba kutsal.
KARAGÖZ : Haş, çorba kutsal.
HACIVAT : Çorbanın içine ne akıslar?
KARAGÖZ : Sıkıslar, akıslar... Köpek akıslar.
HACIVAT : Hayır carım, kuyık dıslır.
KARAGÖZ : Sıkıslar, akıslar... Tus akıslar.
HACIVAT : Bırader, tus okılır.
KARAGÖZ : Sıkıslar, akıslar... Biber akıslar.
HACIVAT : Hayır, biber okılır.
KARAGÖZ : Sıkıslar, akıslar, akıslar... Mısafrılar dıslarını akıslar.
HACIVAT : Carım, neden?
KARAGÖZ : Biriñi başlasın da, sonra bir başlayalım diyerikten.
HACIVAT : Efendim, değıl. Çorbanın içine ne akıslar? Onu soruyorum.
KARAGÖZ : Hoppelaa! Sıkıslar, akıslar...
HACIVAT : Ne akıslar?
KARAGÖZ : Tabanca akıslar.
HACIVAT : Bırader, ne işi var?
KARAGÖZ : Tebii. Şehiyelerle piringler kavga ediyocelara sıyılarlar diyerikten.
HACIVAT : Karagözüm, limon sıkıslar. Benim de sana söylemiş olduğum "Bir ufaklık şıpık, işi dolu turgusuk" limon değıl mi?
KARAGÖZ : Buna kim bilmes bel şurada oturan minı minı yavrular bile bilir. Sen şimdi bilmeceyi ben-
den dinle.
HACIVAT : Benim bilmecelere karım tok.
KARAGÖZ : Dinle bakalım.
HACIVAT : Söyle bakalım, Karagözüm!
KARAGÖZ : Çabuk bilme haal!
[.....]
HACIVAT : Carım, söyle bakalım nedir?
KARAGÖZ : Hacıvat: "El üstünde kaydırmaz".
HACIVAT : Maltım.
KARAGÖZ : Ne o?
HACIVAT : Sebun.
KARAGÖZ : Feki, "Dil üstünde kaydırmaz".
HACIVAT : Evet efendim, "dondurma".
KARAGÖZ : Bilme çabuk bel! Boğazına akıyım arada sırada.
HACIVAT : Efendim, bilirim ben onu.
KARAGÖZ : Feki, "Gozlurun buzulas, buzlurun gızlık; yarası canlı, yarası cansız; yarası yeriz, yarası
yazmaz; on syoklı, altı güllü, üç başlı". Nedir o?
HACIVAT : Aman Karagözüm, bu nasıl bilmecə bu?
KARAGÖZ : Bilmeli, Hacıvat.
HACIVAT : Efendim, bu çok uzun bir şey.
KARAGÖZ : Uzun uzun, bilmeli, vallahi tepelerimi!
HACIVAT : Aman Karagözüm, ne oluyormuş o?
KARAGÖZ : Kafere ayağı oğ.

Şekil 38: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği,
s.220

HACİVAT : Ne olacak?
 KARAGÖZ : İki tane konacağım.
 HACİVAT : A biseder, ne konuyorsun?
 KARAGÖZ : Bilmeyeyi söylemek için.
 HACİVAT : Canım, Karagörüm, sen şimdi kavgayı filân bırak.
 KARAGÖZ : Faki, bir tane konayım da ondan sonra.
 HACİVAT : Haydi vur bakalım, ama yavaş vur.
 KARAGÖZ : Yavaş vuracağım. (Vurur.)
 (...)

Karagöz ile Hacıvat bu şekilde birbirlerinin bilmeceler sunduktan sonra sahneyi terk ederler. Oyunda yer alan diğer tipler de sırasıyla sahneye gelirler. I. Çoluk, babasından miras kalan dükkânları kiraya vermesini Hacıvat'tan ister. Bir Kayserili gelip dükkânı kiralar ve arayı baklalı dükkânı olarak işletmeye karar verir. Hacıvat'ın önerisiyle dükkânı işletmesi için Karagöz'le anlaşıp. Mahalledeki zenciler (Comalıfer, Çetere) de baklalıdan alışveriş yapmaktadırlar. Bir gün Karagöz, Zencilerin evine gider. Onlarla sohbet ederken esle yavaş çıkar. Sonra Karagöz ve Hacıvat sahneye gelir. Tekrarlama yapılarak oyunu sonlandırılır.

Anonim
 (kaz. Cerdet Kuşret, Karagöz)

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

gazel	: Divan edebiyatında 5-15 beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, genellikle lirik konularda yazılan nazım biçimi.	semai	: Sekizce hece ölçüsüyle yazılmış olan halk şiiri türü.
kuma	: Hamam ve banyolarda musluk altında bulunan, içinde su biriktirilen, yuvarlak, marmar, taş veya gıtaşık telene.	silsile	: Soy zinciri.
		vakt-i şerif	: Mübarek vakt.
		zâhir	: Görünen, açık, belli.

METİN VE TÜRE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Okuduğunuz metin, geleneksel Türk tiyatrosu ürünlerinden biri olan Karagöz'ün Bekkâlik adlı oyunundan alınmıştır. Oyun, Hacıvat'ın kızılaşmış ifadeler söyleyecek sahneye gelmesiyle başlar. Ardından oyunun başkahramanları olan Karagöz ve Hacıvat arasında geçen karşılıklı konuşma sahneleri yer alır. Bu konuşmaların temelini, Hacıvat'ın sözlerini Karagöz'ün yanlış anlaması oluşturmaktadır. Metinde Karagöz'ün "gazel" kelimesini "kazan"; "siri" kelimesini "sırı" şeklinde anlaması bu yanlış anlamaların örnekleridir. Bilmeceler konusunda yaşananlar da güldürü öğesini oluşturmaktadır. Okuduğunuz metinde sahnelerin, aralı cümlelerinin ve tekrarlamaların yer alması dikkat çekici bir yönüdür.

Geleneksel Türk tiyatrosu, atıllı halk geleneğinin ürünlerindendir. Bu gelenekte verilen eserler, anonim ritüelle olup doğaçlama oynanır. Bu tip oyunlarda güldürü, şiir taklitleri, yanlış anlaşılmalara dayanan mizahi öğeler söz konusudur. Müzik, oyunlarda fazla bir yer sahip değildir. Modern tiyatrodan önemli bir yer sahip olan dekor, sahne, kostüm, ışık gibi unsurlar geleneksel Türk tiyatrosunda yok denecek kadar azdır.

Geleneksel Türk tiyatrosunun ürünleri arasında moddah, orta oyunu, köy seyirlik oyunları ve Karagöz yer alır. Karagöz, bir güllge oyunudur. Bu oyun, deriden kesilen ve tasvir olarak adlandırılan bazı şekillerin (insan, hayvan, ayı vb.) arkadan bir ışık verilerek beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanır. Hayıllı adı verilen kişiler tarafından Küşterî Meydanı diye anılan bir perdede oynatılan bu oyunlar, Türk halk geleneğinin önemli ürünlerindendir. Ferderün Küşterî Meydanı olarak adlandırılmasının nedeni, Karagöz oyununun kurucusu ve Karagözcülerin "pîr"inin Şeyh Küşterî

Şekil 39: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Karagöz Örneği, s.221

2.1.4.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Karagöz Metinlerinin Değerlendirilmesi

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında altıncı ünite “Tiyatro”ya ayrılmıştır. Ortaöğretim 9.sınıfta da bulunan “Tiyatro” ünitesinde genel olarak tiyatro tanımı, tiyatro terimleri ve modern tiyatronun çeşitleri (trajedi, komedi, dram) ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra 10.sınıfta geleneksel Türk tiyatrosu, modern Türk tiyatrosu ve dünya tiyatrosundan örnek metinlerle tiyatro türünün gelişimi ortaya konmaktadır.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında geleneksel Türk tiyatrosundan “Karagöz”ün “Bakkallık” oyunu yer almaktadır. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde “Bakkallık” oyununun muhtevasına dair açıklamalarla birlikte geleneksel Türk tiyatrosunun ürünleri; meddah, orta oyunu, köy seyirlik oyunları ve Karagöz; geleneksel Türk tiyatrosunun özellikleri; doğaçlama, güldürü, şive taklitleri, yanlış anlaşılmalara dayanan mizahî öğelerin söz konusu olduğu bilgilerinin ardından “Karagöz”ün genel özellikleri; oyunun kökenine dair, Şeyh Küşterî’nin Sultan Orhan’ı (1281-1362) avutmak için Karagöz ve Hacivat’ın tasvirlerini yaparak perde arkasında oynattığı rivayet, Karagöz’ün oynatıldığı ortamlar, oyunların en tanınmışları ve oyunun tipleri ve bölümlerine dair bilgiler verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 221-222). Metin ile ilgili açıklamalar “Karagöz” oyununun genel özelliklerini ortaya koyması bakımından yeterlidir. Ders kitabı için seçilen örnek metin, “Karagöz”ün tiplerinin genel özelliklerini, oyunun Karagöz ve Hacivat’ın birbirlerini yanlış anlamalarından kaynaklanan mizah ögesi üzerine kurulu olduğunu göstermesi ve oyunun içinde yer alan diğer halk edebiyatı ürünlerinden “bilmece ve deyim”leri içermesi bakımından uygun ve yeterlidir.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde “Bakkallık” oyununun Karagöz’ün hangi bölümünden alınmış olabileceği, metinde yer alan deyimlerin anlamları, Karagöz ve Hacivat’ın hangi özellikleriyle metne konu olduğu, bilmecelerin metnin içeriğini nasıl etkilediği, “güldürü” unsurunun nasıl sağlandığı, metindeki temel çatışmanın nasıl sağlandığı, metnin dil ve anlatım özellikleri, metinden hareketle dönemin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili çıkarımlar ve

Karagöz'ün günümüzde hangi sanat dallarına kaynaklık ettiği gibi sorular bulunmaktadır (Karaca, vd., 2018a: 222-223). “Karagöz”den alınan bölüm Karagöz ve Hacivat'ın karşılıklı konuşmaları ve kısa nesir açıklamalar şeklinde verilmiştir, diyaloglar ve nesir açıklamalar oyunun ve tiplerin özelliklerini, Karagöz ve Hacivat'ın birbirlerini yanlış anlamalarıyla sağlanan “güldürü” unsurunu göstermesi bakımından yeterlidir. Metinle ilgili açıklamalar ve metni anlama soruları bütün olarak konunun kavratılmasına yöneliktir. Ortaöğretim 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında Karagöz'le ilgili tek eksiklik bu oyunun Türk kültürü açısından öneminin gösterilmesi amacıyla UNESCO'un Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınmış olduğu bilgisinin bulunmamasıdır.

2.1.4.2. Orta Oyunu

Boratav'a göre, orta oyunu, çok aktörlü, çalgılı bir oyundur. Çalgının işe karışması, sadece başta, sonra bir de –Karagöz'de olduğu gibi- sahneye giren her yeni aktörü haber verme sırasındadır ve oyun sahne olarak kabul edilen, etrafı seyircilerle çepeçevre çevrilmiş bir alanda oynanır (Boratav, 1992: 206-207). Cevdet Kudret, orta oyununun, dört bir yanı firdolayı seyircilerle çevrilmiş, üstü açık bir meydana oynandığını ve bu meydanın çoklukla yumurta biçiminde ya da yuvarlak olduğunu ve Ignas Kunos'un çizdiği plana göre bir orta oyunu meydanının şöyle düzenlendiğini belirtir:

a)Sandık Odası (Pusat odası): Oyuncuların giysilerinin bulunduğu çadır ya da

perdeyle kapatılmış bir yer. Oyuncular burada giyinip kuşanarak hazırlanırlar.

b)Kapı: Oyuncular meydana buradan girip çıkarlar.

c)Çalgıcıların yeri: Orta oyununda genellikle zurna ve çifte-nâra kullanılır.

d)Dükkân: Bir arşın (aşağı yukarı 68 cm.) yüksekliğinde, iki kanatlı bir paravana.

Burası, hemen her oyunda Pişekâr'ın aracılığıyla bir iş tutan (gözlemeci, kunduracı, fotoğrafçı, telgrafçı vb.) Kavuklu'nun iş yeridir.

e)Meydan: Oyunun oynandığı yer.

f)Yenidünya: Aşağı yukarı 1,5 metre yüksekliğinde; çoğunlukla iki, kimi zaman üç, hatta dört kanatlı bir kafes, bir paravana. Çoğu zaman ev, kimi zaman da hamam vb.

olarak kullanılır. İçeri giren oyuncuların her yandan görülebilmesi için yenedünyanın her tarafı açıktır (Kudret, C:I, 2007: 55-56).

Nihal Türkmen'e göre orta oyununda ehemmiyet bakımından tipler şu sırayla ele alınmaktadır: 1. Pişekâr, 2. Kavuklu, 3. Zenne, 4. Arnavut, 5. Çelebi, 6. Yahudi (Cud), 7. Rumelili, 8. Cüce veya Kambur, 9. Kayserili, 10. Anadolu (Hırbo), 11. Denyo, 12. Acem, 13. Kürt, 14. Lâz, 15. Matiz (Sarhoş), 16. Rum (Balama), 17. Arap, 18. Külhanbeyi, 19. Ermeni, 20. Tatar, 21. Zeybek, 22. Tiryaki, 23. Çerkez. Aslî ve tali tiplerden başka küçük işlerde görevlendirilmiş figüranlar da kullanılır (Türkmen, 2006: 47-92).

Metin And, orta oyununun ilk oynanış biçimine dair bilgilerin az olduğunu, bu oyunun gelişerek aldığı son biçim üzerine bilgilerin kaynağının çoğunlukla Kavuklu Hamdi, Küçük İsmail, Abdürrezzak gibi ustaların elinde varmış olduğu biçim olduğunu ve oyunun tümüyle Pişekâr ve Kavuklu ekseninde geliştiğini belirtir. And'a göre bütün oyunun çatısı, gerilimli bu iki kişinin karşıtlığında, aralarındaki çatışmada gelişir. Eski orta oyunlarının başındaki curcuna bölümünü atlarsak, bir ortaoyununda dört bölüm vardır: a) Öndeyiş, b) Söyleşme (Arzbar-Tekerleme), c) Fasil (oyun), d) Bitiriş. Öndeyiş bölümünde zurna Pişekâr havası çalar, Pişekâr meydana gelir ve iki eliyle dört bir yanı selamladıktan sonra zurnacıyla konuşur. Bundan sonra zurna genel olarak Kavuklu havası çalar ve Kavukluyla Kavuklu-arkası gelir. Söyleşme bölümü Kavukluyla Pişekâr arasında bir çene yarışıdır ve bu bölümde önce Karagöz oyunundaki muhavereye benzeyen söyleşenlerin birbiriyle tanıdık çıkması, birbirlerinin sözlerini yanlış anlamaları gibi güldürücü bir söyleşmenin olduğu arzbar, ardından da orta oyununa özgü tekerleme yer alır. Fasil, tekerlemelerin sona erip bunun bir düş olduğunun anlaşılmasından sonra gelen asıl oyundur. Bu bölümde Kavuklu çoğu kez iş aramaktadır ve tekerleme sonunda Pişekâr bu işi ona bulur. Fasıldan sonra çok kısa bir bitiriş bölümü gelir. Pişekâr nasıl oyunu seyircilere tanıtip sunmuşsa oyunu bitirmek de yine ona düşer, seyircilerden özür diler ve gelecek oyunun adını, yerini duyurur (And, 2012: 52-54).

2.1.4.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Orta Oyunu Metinleri Örnekleri

6. ÜNİTE

2. METİN

Hazırlık

1. Ramazan ayında düzenlenen geleneksel etkinliklerin birlik ve beraberlik ruhuna canlı tutulmasına katkılayabilir misiniz? Neden?
2. "Aklın ayağı anda inkâr etmek ya da doğrulamak zorunda kaldığı şey, gülünçtür." sözleriyle ilgili düşüncelerinizi nedenleriyle paylaşınız.

ORTA OYUNU

(Zurna, Pişekâr havası çalar. Usûl ü şadâp ile Pişekâr görünür, dört bir tarafta selâmlayarak durur.)

Bilginiz Olusun

XIX. yüzyılda geleneksel Türk tiyatrosunda yerini aldığı köhne orta oyunu, o dönemin sosyal, kültürel ve siyasi yaşamından izler taşır.

- PİŞEKÂR** – Akşamı zarifleriniz hayrolsun muhterem seyirciler... Hoşgeldiniz acılar getirdiniz... İyice çikmek maydâne, başlıyor oyunumuz inşallah mutlu olur hepimizin sorumuz... Efendim benderiz bu mahallenin cakiisi İsmail kulunuz... Hani ne derler... Sel gider kum kalır, herkece hayattan kendine düşen payı alır... Kimbilir bir-raziden kimler gelecek, kimler gidecek... Bakalım sene-i devran ne surat gösterecek... Amma benim pahlıvaram.
- ZURNA** – Buyur benim pahlıvaram.
- PİŞEKÂR** – Bu da hırsap değil.
- ZURNA** – Nedir hırsapın?
- PİŞEKÂR** – Buruma ya ksaabın... Fotoğrafçı oyununun taklidini aldım, çal usûl ü ahvâk ile, oyunumuz başlasın cakiim ü şadâp ile. Tenessülün seyircilerdenler zevkiyab olaunlar...

(Pişekâr kenara çekilir. Zurna, zurna havası çalar. Zurna ve Ben ara ile palangaya dahil olurlar. Bir döviz yapar dururlar.)

Sahneye gelen Ben ve Zurna Pişekâr'la karşılar. Zurna ve Pişekâr birbirlerini görünce hemen tanırılar. Çünkü Pişekâr Zurna'nın anne ve babasının iyiliğini görmüştür. Zurna, Pişekâr'a Bursa'dan geldiklerini ve burada ne aradıklarını söyler. Pişekâr da onlara ne bulma konusunda yardımcı olur.

Şekil 40: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.224

Zenne ve Ben eve yerleşir. Zenne, Karuklu'ya hamamı kaldırıktan sonra Karuklu'ya suya gider ve Dişekâr'la karşılaşır. Dişekâr, Karuklu'ya onu güleğünün bir yerdan tanıdığını söyler. Sonra birbirlerini tanımaya çalışırken yaptıkları güleğün hamamı yer alır. Birbirlerini tanıdıktan sonra Dişekâr Karuklu'ya işsiz olduğunu söyler.

Aşağıda Kavuklu'nun, Dişekâr'dan kendisine iş bulmasına istediği bölümü okuyabız.

8. MECLİS

- KAVUKLU – İsmail burda da kim?
- PEŞKAR – Eftendim bu çocuklar yeni kimsi. Benim elimde büyüdüler. Neden sorudun?
- KAVUKLU – Deli midirler diye sordum.
- PEŞKAR – Neden deli olurlar?
- KAVUKLU – Burda bu bezi paravara ev diye sen mi kıldadın?
- PEŞKAR – Elbette. Sen güleğün eli de işle bak. Dudağı gibi, sarım evi paravan duma.
- KAVUKLU – Ne iş senin dediğin olsun. Şimdi benim dardıma çar bul.
- PEŞKAR – Hayretle.. Karuş bakalım.
- KAVUKLU – İki aydır sıkıştım. Çolak çocuk emil.. Bir elime etmek alıp çıkayım pasara sığınsın tadına bakır gibi yapıyorum, beğenmedim deyip derde sembolden etmek koparıp yutuyorum.. Her gün böyle pasar pasar sığınsın peyniri dolamaktan bıktım. Senin bildiğin, çok oldu gibi, sığın de geçir. Aman İsmail, bura bir iş bul, ya hayah kırtasalem.
- PEŞKAR – Bilenem ki, sana göre bir iş nasıl bulunur... Çözümsün?
- KAVUKLU – Yok.
- PEŞKAR – Yaşamın?
- KAVUKLU – Yok.
- PEŞKAR – Faki bir sanatın?
- KAVUKLU – O da yoks.
- (...)
- PEŞKAR – Benim bildiğin sen belli başlı bir sanat sahibi değilsin birader, ben sana ne iş bulabiliriz?
- KAVUKLU – Allah Allah...İsmail sen istersen bana pekâlâ bir iş bulabilirsin. Ben bu güleğünde uşaklığa bile razıyım.
- PEŞKAR – Aman birader o nasıl söz.. Biz seninle kardeşten daha ileriyse senin uşak olmanı ister miyim.. Dür, dür aldım bir şey geldi. Resimden arlar mısın?
- KAVUKLU – Eşek değilim ya güzel resim olursa seversim.
- PEŞKAR – Öyle değil, resim çıkartabilir misin?
- KAVUKLU – Nerden, kuyudan mı çıkartacağım?
- PEŞKAR – Hayır sanum fotoğrafçıdan haberin var mı?
- KAVUKLU – Ha. Bir azlık buraya bir fotoğrafçı uşak bir dükkân açmış da beni de yanına yarama almıştı.
- PEŞKAR – Faki bizi bir şeyler öğrenebiliriz miydin?
- KAVUKLU – Ne göbi?
- PEŞKAR – Örneğin bir adamın fotoğrafını çekmek.
- KAVUKLU – Elle mi yapacağım? Nasıl çıkartacağım? Epey zaman geçti unuttum.
- PEŞKAR – Ben sana gösteririm.
- KAVUKLU – Tarif edip nasaları gösteren olursa elbette yaparım.
- PEŞKAR – Pekâlâ.. Hazırda elimin altında bir fotoğrafçı dükkânı var. Sabıki Avrupa'ya gitti ve bana emanet etti. Seni suya yerleştiririm. Biraz da benim malumatımdan istidele olup, iyi kiti çekmek parası kazanırsın.
- KAVUKLU – Hay Allah senden razı olsun, İsmail.. Karuğün dostu dedikleri sensin işte.. Haydi bakalım nerde ise hemen gidelim, işe başlayalım.

Şekil 41: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.225

- (...)
- KAVUKLU - Yürüyelim bakalım.
- FİŞEKÂR - İşte, efendim böyle böyle az zamanda kendini gösterdin mi, artık müytercinin ardına alamazsan, malum ya bu civarda başka fotoğrafçı da yok. O zaman dokunma keyfine...
- KAVUKLU - İyi ama İsmail öyle birdenbire de içe giriyemem ya...
- FİŞEKÂR - Canım ben bildiğin kadarına sana öğretilim. O kadar eşek değilsin ya.
- KAVUKLU - Bir halt etmeyince duramazsan. Eşek serain. Heç yuturmak için fırsat kollarsan. İsmail ne koşuyorsun? Daha uzak mı dükkân?
- FİŞEKÂR - Yok canım dört beş km. kadar bir şey kaldı.
- KAVUKLU - Arlamadım?
- FİŞEKÂR - Canım dört, beş km. kadar bir şey.
- (...)
- KAVUKLU - Haa erledim.. Masanın masasına.. Bana bak daha çok güderken ben her şeyden vazgeçtim.. Ulan yarım saatte meydanı fıldır fıldır döndürsün, halâk olduğumuzu yordayın.
- FİŞEKÂR - Aman birazda.. Şu dağlara bak. Etteklerinde hafif dumanlar içinde köyler, sonra çığıl çığıl akıp giden dereler ya ya vadilerin tarlaları.. İnaarı büyülüyor.. A birazda sen de hiç tabiatı zairane yok mu?
- KAVUKLU - İsmail eğleniyor musun?
- FİŞEKÂR - Canım ne eğlenmesi.. Sen de hiç hıssı zairane yok mu? Diyorum.
- KAVUKLU - Yok..
- FİŞEKÂR - Ne yok..
- KAVUKLU - Hüseyin Şakir Ahmet.
- FİŞEKÂR - Canım nasıl Hüseyin Şakir Ahmet? Ben sana ne söylüyorum, sen ne söylüyorsun.
- KAVUKLU - Biraz daha böyle devam edersen, Allah bilir bağlarım serâ.
- FİŞEKÂR - Ne münasibet..
- KAVUKLU - Ne münas, ne karabet.. Artık illâlah.
- FİŞEKÂR - Şu manzaraya bak. Hissiz sen de..
- KAVUKLU - Kim ben mi?
- FİŞEKÂR - İki adım yer kaldı, haydi yürü.. Yürüsen ne duruyorsun...
- KAVUKLU - İsmail yarım saatte harman beygiri gibi döndük durduk.. Yeter artık.. Ben aç kalmaya razıyım. Dükkândan da vazgeçtim. Ben eve dinlenmeye gidiyorum.
- FİŞEKÂR - Haydi canım çocukluğu bırak. İşte bak iki adım kaldı. Geldik bile.. (Dükkânın yanına gelecek, zakkâda parmaklığı kuvvetle sararsa.) Bismillâh... Buyrun efendim işte dükkân.
- KAVUKLU - İsmail şimdi serain gittiğini söyleyebilirim.
- FİŞEKÂR - Neden efendim.. İy buldum diye mi?
- KAVUKLU - Şu dükkân dediğin devreye benzeren şeyin önünden belki on defa geçtik be. İnaafına turp alacağım herifi.. Ulan bana garzin ne be?
- (...)
- FİŞEKÂR - Hamdiciğim sen odumu çıldırırsın..
- KAVUKLU - Öyle deme.. Ben lolo yutmam.
- FİŞEKÂR - Cahiller sözleri bırak da içe bağlayalım.
- KAVUKLU - Ulan hangi içe?
- FİŞEKÂR - Canım hangi içe olacak. Devrütcalim içine.
- KAVUKLU - Ay bir de devrilmiş testi var mı?
- FİŞEKÂR - Canım ne devrilmiş testisi? Devrütcalim yarı dükkânı ve içinde slotları sana teslim edeceğim.

Şekil 42: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu örneği, s.226

- KAVUKLU – Eh haydi ot bakalım.
 PİŞEKÂR – Hah söyle yola gel.
 KAVUKLU – Ne o.. Gens bir yere mi gidiyorus?
 PİŞEKÂR – Hayır edendim yarı edürme gel diyorum. Bak, birader sana muntazam bir fotoğraf makinesi (objektifin kapağını açar.) Al götürüm sana.....
 KAVUKLU – Osmangazi muharcilerini....
 PİŞEKÂR – O ne demek?
 KAVUKLU – Bayram yerlerinde hani aykırı bir kutunun içinde daima değişen rasimleri saydıktan adamlar gibi al götürüm diye edeb başladım ben de soru soruyordum.
 PİŞEKÂR – Canım bursak şu aynaya lâfları. Bak işte buna objektif derler.
 KAVUKLU – Anladım of çıktım toz mu oldu?
 PİŞEKÂR – Of çıktım değil, işte buna objektif, senin de burun karşısına geçip herhangi bir vaziyette durmana da poz derler anladın mı?
 KAVUKLU – Anladım.
 PİŞEKÂR – Allaha çok şükür.. Şimdi otur da fotoğrafa çekerim.
 KAVUKLU – (oturur.) Oh burası da rahatmış.
 PİŞEKÂR – Olmas İsmail, yüzünü bana çevir şu dürbünün içine bak.
 KAVUKLU – Oldu mu?
 PİŞEKÂR – Gens olmadı. (düzeltir.) Aman sakın bozma dikket kumldama.. Şimdi çıkaracağım.
 KAVUKLU – Neyi çıkartacağım?
 PİŞEKÂR – Fotoğrafa çıkartacağım. Hazır mısın?
 KAVUKLU – Hazırım.. Bitir de kurtulayım şu asıptan.
 PİŞEKÂR – Hazır ol. Bir iki... (Kavuklu hazırla geçse.) O da ne?
 KAVUKLU – Şimdi sen sakarı bir kumanda vermedin mi?
 PİŞEKÂR – Otur be birader otur. Hazır ol dedim sakarı vaziyet al demedim.. kumldama demek istedim haydi otur da çekerim.
 KAVUKLU – Buyrun oturduk.. Oldu mu?
 PİŞEKÂR – Tamam oldu.. Şimdi nefes alma.. Bir dakika, iki, üç, dört dakika, beş dakika nefes alma..
 KAVUKLU – (nefes vermeye, vermeye çıkmıştır.) gha, glu, glu..
 PİŞEKÂR – Hamdiniğim ne oldu sana?
 KAVUKLU – Of be bu ne biçim iş..
 PİŞEKÂR – Otur Hamdiniğim otur.
 KAVUKLU – Bitir şu işi artık.. Biktım be..
 PİŞEKÂR – Kumldama.. Hazır ol. Bir iki, üç, (açar kapaz) Tamam haydi kalk.
 KAVUKLU – Bitti mi?
 PİŞEKÂR – Evet bitti.
 KAVUKLU – Şimdi ne olacak?
 PİŞEKÂR – Fotoğraflı beraberce banyo edip kurutacağız.
 KAVUKLU – Banyo mu yapacağız?
 PİŞEKÂR – Evet
 KAVUKLU – Ya o zaman bir bu işi Bursas'da yapalım.
 PİŞEKÂR – Niyi?
 KAVUKLU – Bursas'da banyo çok da onun için..
 PİŞEKÂR – Aman İsmail bursak şu boş lâfları. Gel gir şu yere.

Şekil 43: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.227

- KAVUĞLU - Yarı sen gir. Ne adam be.
 FIŞEKÂR - Ne görüyorsun?
 KAVUĞLU - Zîfir gibi karanlık. Burada ne görünür be adam.
 FIŞEKÂR - Doğru ya, ben de yaraldım. Çık.
 KAVUĞLU - Buyrun çıktık.
 FIŞEKÂR - Sen bu delikten bakamıyorsun.
 KAVUĞLU - Faki bakalım.
 FIŞEKÂR - Görüyor musun?
 KAVUĞLU - Evet bir şeyler oynuyor. Ne oluyor İsmail?
 FIŞEKÂR - Efendim parmaklarım.
 KAVUĞLU - Bana bak ben seni parmaklarım. Terbiyetsiz hanif.
 FIŞEKÂR - Hayır efendim o gördüğün parmaklarım. Banyo ediyorum yarı pozitif yapıyorum.
 KAVUĞLU - O toz Akif de kim oluyor?
 FIŞEKÂR - Be carım sen her şeyi ters mi anlarsın? Birinci çektiğim senin arabındı şimdi onu başka kâğıda geçiriyorum.
 KAVUĞLU - Buradan sonra bir daha mı var?
 FIŞEKÂR - Hayır birader. Birinci resim, ikinci resmin doğrusu olacak. Sen görüyor musun?
 KAVUĞLU - Görüyorum İsmail..
 FIŞEKÂR - Dikkat et sonra ayra işlemi sen yapacaksın, işte şimdi fotoğrafın oldu.
 KAVUĞLU - Nerde?
 FIŞEKÂR - Al bakalım, (resmi verir.)
 KAVUĞLU - Ulan İsmail ben böyle miyim?
 FIŞEKÂR - Efendim, ben yapmadım fotoğraf makinesi çekti.
 KAVUĞLU - İyi ama İsmail bu resmin kadesi yok.
 FIŞEKÂR - Hamdolsün bu makine olmayan şeyi çekmiyor.

Şekil 44: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.228

- KAVUKLU** : Ne şemala istiyorsun?
- FİŞEKÂR** : Sen doğru durmamışın, malâncının ne kabadisi var. Sen bu işi öğrendin mi?
- KAVUKLU** : Öğrendim ama, her müsteriye böyle başka, başka şekilde çıkaras vallahi kırmaz on para vermez. Dur bakalım ne olacak?
- FİŞEKÂR** : Senin dilâket otman işey eder. Artık ber gidiyorum. Sen kendi kendine çalıy kazan. Dükân kırmazsa, kendi ütiyesini, oca masarısını temin ettin mi dokuzma koydun. Artık serin yarına varılmaz. Haydi Allah hayırlı müşteriler versin (gider.).

5. Meclisin sonu

Kavuklu, bundan sonrasında sahneye gelen kişilerin fotoğrafını sahneye çıkarır. Sahneye gelen Karadenizli ve Horbo'nun onlardan alacağı vardır. Bu konuşmalar arasında gülüşmeler de yaşanır. Sahneye gelen Rumelili kendisini güney için birilerinin fotoğrafını söyler ama Fışekâr burada onunla görüşmek istemez almazlığına kalır. Rumeliliyi gören Ben de yanlarına gelir. Daha önce Ben ile Kavuklu karşılaşmıştır ama Kavuklu onun fotoğrafını gülmek potansiyeli için Ben Kavuklu'ya kazandır.

Bunun üzerine Ben, Kavuklu'dan istikam almak için Fışekâr'dan, Kavuklu ile Rumeliliyi gücletirmesini ister. Rumelili, Kavuklu ile görüşür ama güceyi Kavuklu kazanır. Sahneye çıkan Kalkanbeyi ise Zennet'i aradığını onunla anlatmak istediğini söyler. Zennet ise Ben, Kalkanbeyi'ni götürür. Kalkanbeyi de onları götürür ve aradığını hatırlar. Kalkanbeyi, Zennet ile Ben'in birleşmesini istiyor. Bu arada yanlış anlamalara dayalı gülüşmeler konuşmalar gerçekleşir. Oyunun sonunda Fışekâr, "Efendim oyunumuz burada kitem oldu. Her ne kadar sürgü lüzum ettikçe affolsa." diyerek sahneden çıkar.

Anadolu

(Haz. Ömer ORAL, Bay Özgü Oyumu)

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

bayram yeri	: Bayram günlerinde çocuklar için kurulan açık eğlence yeri.	mesaha	: Yürüşüm.
çudukuşu	: Papağan.	muntazan	: Düzenli, sıralı ve düzgün bir biçimde.
ecza	: Çeşitli amaçlarla kullanılan kimyasal madde.	paravana	: Paravan.
karabet	: Yabancı.	pozitif	: Olumlu, negatif karşıt.
malumat	: Bilgi.	tabiat-ı şairane	: Şair karakterli.
		zembil	: Hazırdan örülmüş açık torba.

METİN VE TÜRLÜ İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Okuduğunuz metin, geleneksel Türk tiyatrosu ürünlerinden orta oyununa aittir. Bu metin, orta oyununun büyük ustalarından biri olan Kavuklu Hamdi'nin Fotoğrafı adlı oyunundan alınmıştır. Oyunda olaylar, Fışekâr'ın kalıplaşmış ifadeleri söyleyerek sahneye gelmesiyle başlar. Ardından oyunun başkahramanları olan Fışekâr ve Kavuklu'nun karşılıklı konuşma sahneleri yer alır. Bu konuşmaların temelini Fışekâr'ın sözlerini Kavuklu'nun yanlış anlaması oluşturur. Metinde, Fışekâr'ın söylediği "objektif" kelimesini Kavuklu'nun "af çektim taze oldu" biçiminde anlaması buna örnektir. Okuduğunuz metinde Kavuklu'nun Fışekâr'dan kendisine iş bulması konusunda yardım istemesi ve Fışekâr'ın ona fotoğraf çekme işini bulması ile yaşanan komik olaylar konu edilir. Metinde diyalogların yer alması anlatımı zenginleştirir.

Şekil 45: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Orta Oyunu Örneği, s.229

2.1.4.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Orta Oyunu Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında altıncı ünite “Tiyatro”ya ayrılmıştır. Bu ünite “Karagöz” ün ardından orta oyununa ait bir metne yer verilmiştir. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde metnin muhtevasına dair kısa açıklamalar, orta oyununun bazı terimleri, tipleri ve oyunun bölümlerine dair bilgiler bulunmaktadır.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde, dil ve anlatım özellikleri, temel çatışma, kişilerin özellikleri, olay örgüsü, metinde geçen bazı deyimlerin anlamları, oyuna başlarken kullanılan ifadelerin Türk edebiyatının hangi türüyle benzerlik gösterdiği, orta oyununda Acem, Kürt, Arap, Yahudi, Laz, Çerkez gibi karakterlerin bulunmasının Türk toplumunun hangi toplumsal özelliğini gösterdiği, metinde o dönemin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili bilgi veren cümleler sorulmuştur (Karaca, vd., 2018a: 230-231). Kitapta yer alan orta oyunu metni, karşılıklı konuşmalar ve bazı bölümlerin nesir olarak özeti şeklindedir. Nesir olarak özetlenen yerler ve diyaloglar, orta oyununun bölümlerinin, içeriğinin ve oyunun temel çatısının, Kavuklu ve Pişekâr karşıtlığında aralarındaki çatışmanın öğrenilmesi açısından uygun ve yeterlidir.

10.sınıf ders kitabında sayfa 231’de “Okuyunuz” başlığı altında Ünver Oral’ın “**BeşOrtaoyunu**” adlı kitabından “Dünyada Mekân Yahud Hilekâr” adlı oyunun giriş bölümü verilmiş ve öğrencilerin oyunun tamamını kitaptan okuyarak ortaoyunundaki tiplerle ilgili edindikleri bilgileri sınıfta paylaşmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 231).

Sayfa 223’te “Araştırınız” etkinliğinde öğrencilerin “meddah” hakkında bilgi toplamaları ve Genel Ağ’dan bir meddah ve stand-up gösterisi bulup izleyerek aralarındaki farkları belirlemeleri istenmiştir. Sayfa 243’te “Sözlü İletişim” bölümünde meddah hakkında kısa bilgiler verilmiş ve öğrencilerin izledikleri meddah ve stand-up gösterisinden hareketle kısa bir meddah oyunu sunmaları istenmiştir. Sayfa 244’te “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan bir soruda yine meddah hakkında bilgiler verilerek öğrencilerin verilen bilgilerden

yola ıkarak meddahlık geleneęi ile orta oyununun benzer ve farklı yönlerini bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 223,243,244). Ancak ders kitabında meddah metni bulunmamaktadır.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DİNÎ- TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı

Köprülü, İslamiyet'ten sonraki Türk edebiyatında, millî ruhu ve millî zevki anlayabilmek için halk lisanını ve halk veznini kullanarak geniş bir kitleye hitap eden ve eserleri yüzyıllarca yaşamış mutasavvıflar devrinin incelenmeye en çok layık dönem olduğunu ifade eder ve tasavvuf edebiyatının başlangıçta propaganda gayesi olduğu için biraz kuru ve basit eserler vermekle birlikte yüzyıllar boyunca incele incele Türklerin millî dehasını gösterecek hususî bir mahiyet aldığını belirtir (Köprülü, 2009b: 35-36).

“Bu edebiyatın kaynağı ve temel ideolojisi İslam tasavvufudur. Bununla beraber Türk tasavvuf edebiyatı dil, vezin ve nazım şekilleri gibi dış unsurları bakımından çoğu zaman millî değerlere ve millî zevke sadık kalmıştır. Hatta ideolojisinde bile mümkün olduğu kadar millî ruhu aksettirme yollarına girmiştir. Bunun sebebi Türk milletinin, İslam imanı gibi İslam tasavvufunu da Türk inanma üslubuyla birleştirmiş olmasıdır. Kadrosunda yüksek zümre şairleriyle birlikte saz şairleri de bulunan bu edebiyat, halk edebiyatı ile yüksek zümre edebiyatı arasında ve bu iki edebiyatı birbirine yaklaştıran ortalama bir edebiyat vazifesi görmüştür.” (Banarlı, 2001, C:I: 216).

Abdurrahman Güzel'e göre dinî-tasavvufî edebiyat; toplumun “kültürel değerlerine sahip çıkan, üreten, gelişen, dünya ve ahretini tamamlayıcı bir eğitim veren ve bu insanları gerçek anlamda her iki âlem için de mutlu kılan, millî birlik ve beraberliği sağlayan, dinî yaşayışını belli bir vecd içinde, bazen nesir halinde, bazen millî vezinle, bazen de Divan şiiri nazım şeklini kullanarak, dinî tasavvufî nazım

türleriyle verebilen ve toplumun tümünü kucaklayan bir ‘ekol edebiyatı’dır. Bu edebiyatın Orta Asya sahasında kurucusu, ilk ve önemli şahsiyeti 12. yüzyılda Türkistan’da yaşamış olan Hoca Ahmet Yesevî’dir. Yine bu edebiyatın Anadolu sahasında da ilk temsilcilerinden biri olan Yunus Emre, 13. yüzyılda Anadolu’da yaşamış ve ‘Dinî-tasavvufî Türk Edebiyatı’nın ilk kurucu ve temsilcilerinden biri olmuştur (Güzel, 2009: 45).

2018 Ortaöğretim Programı’na göre hazırlanan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında dinî-tasavvufî halk edebiyatı ile ilgili genel bilgiler 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde “İlahî” ve “Nefes” konu başlıklarının altında verilmiştir. İlahiyle ilgili açıklamalardan sonra, Hoca Ahmet Yesevî’yle başlayan tasavvuf hareketinin yüzyıllar içerisinde yayılarak devam ettiği, tekkeler çevresinde gelişerek verilen eserlerde öğreticiliğin esas olduğu ve bu nedenle halkın anlayacağı bir dil kullandıkları, tasavvuf şairlerinin genellikle tarikat mensubu oldukları için eserlerinde bağlı olduğu tarikatın görüşlerini dile getirdikleri ve bazı mutasavvıf şairlerin şiirlerinde mecazlı ve sembolik söyleyişlere yer verdiği bilgisi bulunmaktadır (Karaca, vd., 2018a: 95). Nefes ile ilgili açıklamalardan sonra, tasavvuf konusunun divan edebiyatında gazel, mesnevi, rubai, kıt’a gibi pek çok nazım biçiminde işlendiği ve halk edebiyatında, dinî-tasavvufî halk edebiyatı veya tekke edebiyatı adıyla ayrı bir kol geliştiği, bu kolda ilahi ve nefesten başka devriye, nutuk, şathiye adıyla anılan şiirler de olduğu; bu şiirlerden devir esasını (Allah’tan gelip Allah’a dönmek) konu edinenlere devriye, tarikata yeni giren birisine tarikat adabını öğretmek amacıyla kaleme alınanlara nutuk, inançlardan alaycı bir dille söz eder gibi yazılanlara da şathiye denildiği aktarılmaktadır (Karaca, vd., 2018a: 99). Dinî- tasavvufî halk edebiyatı temsilcilerinden Kaygusuz Abdal’ın ve Yunus Emre’nin biyografilerinin de verildiği ders kitabında tasavvuf edebiyatının kurucusu Hoca Ahmet Yesevî’nin biyografisine yer verilmemiş, “Geçiş Dönemi Eserleri” konusunda **Divan-ı Hikmet** hakkında verilen bilgilerin içinde, Hoca Ahmet Yesevî’nin İslamî bilimleri Arapça ve Farsçayı iyi bildiği, müritlerine dervişlik adabını öğretebilmek için onların anlayacağı dille yazdığı manzumelerin hikmet adıyla anıldığı aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 91).

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında üçüncü ünite “Şiir”e ayrılmıştır. Bu ünite İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası döneme ait ürünlerden

sırasıyla; koşuk, sagu, geçiş dönemi eserleri, ilahi, nefes, mâni, türkû, koşma, gazel, kaside ve şarkıya yer verilmiştir. Bu ürünlerden, gazel, kaside ve şarkı bu çalışmanın konusuna dâhil olmadıkları için incelenmemiş; koşuk, sagu, türkû ve mâni, bu çalışmanın anonim halk edebiyatı bölümünde; koşma ise âşık edebiyatı bölümünde ele alınmıştır. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında Dinî-Tasavvufî Türk Halk edebiyatı ürünlerinden sadece ilahi, nefes ve hikmet örnekleri yer almaktadır.

3.1.1. Hikmet

Anadolu Türklerinde, tasavvufi konuları işleyen manzumelere ilahi denilirken Doğu Türklerinde de Ahmet Yesevi'nin tasavvufi manzumelerine ve o tarzda şiirler yazan diğer dervişlerin eserlerine de "hikmet" denilmektedir. Hoca Ahmet Yesevi'nin **Divan-ı Hikmet'i**; İslami dönem Türk edebiyatının **Kutadgu Bilig'**den sonra en eski örneği olması ve halk edebiyatının millî vezin, millî ölçü gibi birçok unsurlarını alarak İslam ruhunu o unsurlarla ifade eden ilk eser olması bakımından tasavvuf edebiyatının en eski ve en mühim örneği kabul edilmelidir (Köprülü, 2009b: 135-136). Abdurrahman Güzel'e göre; Yesevi, hikmetlerinde dinî-ahlakî öğütleri, Allah'a olan kulluk borcunu ödemesi, Allah ve Hz. Muhammed sevgisini, ahret âlemi gibi konuları asıl hareket noktası olarak almış ve şiirlerini Türkçe yazmıştır. Bu Türkçe, devrin Türk yazı dili olan Hakaniye Türkçesidir. Onun hikmetleri çok net sınırlar taşımamakla birlikte şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a) Halk Üslubunu Yansıtan Hikmetler
- b) Millî Didaktizmi İşleyen Hikmetler
- c) Millî ve Manevî Müsterekleri İşleyen Hikmetler
- d) İslam İnancını Tarikat Çerçevesinde İşleyen Hikmetler (Güzel, 2009: 465-466).

3.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Hikmet Metinleri Örnekleri

3. ÜNİTE

DİVÂN-I HİKMET

III Hikmet

on birimde rahmet-deryâ taluy taşt
allah dâdim peytân mündin yarak kaçt
hâÿ u heves mâ vü merlik turmay köçt
on ilâide bu arlanrı köbdüm muna

on üçünde nefs hevâsı kolga aldım
nefs başığa yûs mûng belâ karınap aldım
tekebbürü yirge urup beşap aldım
on dörtünde tofrak-safat boldum muna
(...)

LXI Hikmet

âşlesem min tilimde sin köşlesem min köşlümde sin
kõnglümde hem cârümde sin mûnge sin ok kîrek sin

fedâ bolsun singe cânım sâker bolsang minim kanım
mîn kûläng min sin sultârüm mûnge sin ok kîrek sin

Koca Ahmet Yâsarî, Divân-ı Hikmet

MCİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

ajun	: Derya	kîrek	: Gerçek	tekebbür	: Kibirlenme
at	: Ad	kolga almak	: Kapılıvermek	teng	: Dernek
arkıç	: Kervan	köşlemek	: Gözlemek	tengemek	: Denemek
asığlag	: Faydâlı	kızı	: Kuru	til	: Dil
bar	: Var	kîrek	: Süs, ziynet	tırığ	: Dizi
belgüllüg	: Tarunmuş	kandruk	: Kuyruk	tofrak-safat	: Toprak gibi
bile	: Ede	küi	: Gül	tolmak	: Dalmak
bilig	: Bilgi	mûng	: Bin	torku	: İpek
bolsang	: Olusan	mûnge	: Bana	tümen	: Bin
devlet	: Saadet	min	: Bin	uka	: Anlayarak
endi	: Şimdi	muna	: İyile	urup	: Vurup
eren	: İsaen	muzdaf	: İki kat, kat kat	yadmak	: Yıymak
esin	: Rüsgâr	revez	: Arapça gramerde bir kalp	yana	: Tokuz
gunne	: Gerienden gelen ara	sâkin	: Harflerle okunmayan harfler	yarık	: Parlak
hâÿ u heves	: Geçici heves	sâlim	: Arapçada içinde elif var, ya harflerinin bu harfmodağı kelimeler	yas	: Yay
hevâ	: Arzu	seci	: Düz yazıdaki kafiye	yaşık	: Güneş
hemze	: Arap harflerinden biri	sanayü	: Sanayarak	yazı	: Ova, düzlük
itrinçig	: Eriyetli	sîn	: Sen	yığaç	: Ağaç
kafur	: Beyaz, şirli bir madde	süngek	: Kemik	yıpar	: Misk
karınap	: Tutup	tek	: Gibi	yarak	: Uzak
kedmek	: Giymek			yilığ	: İlik
				yipün	: Tabiat
				yirge	: Yere

Şekil 46: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Hikmet Örneği,

s.90

3.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Hikmet Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde “Geçiş Dönemi Eserleri” konu başlığında sayfa 90’da **Divan-ı Hikmet**’ten iki dörtlük ve iki beyit örneği yer almaktadır.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” başlığı altında, Hoca Ahmet Yesevi’nin dinî-tasavvufi şiirin kurucusu olduğu, İslami bilimleri, Arapça ve Farsçayı iyi bildiği ve hikmet adını verdiği şiirlerinin yer aldığı **Divan-ı Hikmet** adlı eserinde müritlerine dervişlik adabını öğretebilmek için onların anlayabileceği bir dille manzumeler yazdığı ve bu manzumelerin hikmet adıyla anıldığı, dörtlüklerle yazılan hikmetlerin 7’li ve 12’li hece ölçüsüyle oluşturulduğu, atasözlerinden faydalandığı ve hikmetlerde genel olarak; Hz. Peygamber’in hayatı ve mucizeleri, dünyadan şikayet, kıyamet gününün yakınlığı, dervişliğin faziletleri gibi dinî konuların işlendiği bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 91). Geçiş Dönemi eserleri konu başlığında Yusuf Has Hâcîp’in biyografisi verilmiş ancak Ahmet Yesevi’nin biyografisine yer verilmemiştir.

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin, **Divan-ı Hikmet**’ten yola çıkarak sanatçı-eser ilişkisi hakkında çıkarımlarda bulunmaları, metindeki örtük ve açık iletileri bulmaları, dil ve anlatım özelliklerini belirlemeleri, metinde geçen “rahmet denizinin dolup taşması” ve “toprak gibi olmak” sözleriyle ne anlatıldığını ve metnin muhtevassından yola çıkarak Yesevi’nin 11, 12, 13, 14 yaşlarında duygu ve düşünce dünyasında meydana gelen değişimleri nasıl anlattığını bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 92). Genel olarak “Geçiş Dönemi Eserleri”nin ortak özelliklerine yönelik sorular da yer almaktadır.

3.1.2.İlahi

Mutasavvıf şairler tarafından söylenen dinî ve ilahi fikirleri içeren manzumelerdir. Bunlar aruz ile de hece ile de yazılırlar. İlahilerin âyin, durak, cumhur, tapuğ, nefes gibi çeşitleri vardır:

- a) Âyinler: Mevlevî tekkelerinde okunur.
- b) Tapuğ: Gülşenî tekkelerinde okunur.
- c) Nefesler: Çoğunlukla Bektaşî-Alevî tekkelerinde okunur.¹⁸
- d) Duraklar: Çoğunlukla Halvetî tekkelerinde ve zikrin iki faslı arasında bir yahut iki zâkir tarafından okunur.
- e) Cumhurlar: Mevlevî ve Bektaşî dergâhlarından başka tekkelerde umum tarafından okunur (Tahir'ul-Mevlevî, 1994: 62).

Tekke edebiyatının en mühim nazım şekillerinden biri olan ilahi, hemen hemen bütün şairler tarafından işlenmiştir. İlahilerde işlenen en önemli unsur, Allah'ın birliği meselesidir (Güzel, 1989: 285).

Eski çağlarda pek çok millette olduğu gibi Türklerde de şiir, dinî âyinlerle iç içe bir mahiyetteydi. Eski Türk hayatında “Şölen, sığır, yuğ” adı verilen üç büyük törende şaman, kam, ozan ya da baksı denilen, şairliğin yanı sıra hekimlik, sihirbazlık, din adamlığı gibi vasıfları üzerinde toplamış olan bu kişilerin müzik eşliğinde söyledikleri şiirler ilahilerin ilk örnekleri kabul edilir (Köprülü, 1986: 72-106). İlahi kelimesi, “Bestelenmiş dinî-tasavvufi şiir” anlamıyla ilk olarak Evliya Çelebi'nin **Seyahatnâme**'sinde geçmektedir (Uzun, 2000: 65). Mutasavvıf şairler 13. yüzyıldan itibaren kendilerini diğer şairlerden ayırmak ve ilham kaynaklarının kutsiyetini göstermek için “Âşık” unvanını kullanmış, dünyevî ihtirasları terennüm edenlere verilen “şair” unvanını kabul etmemişlerdir. Türkçe yazan tekke şairleri de kendi manzumelerine şiir demeyerek ilahi, nefes adını vermişlerdir (Köprülü, 1986: 186).

İlahilerin çoğu yalın anlatımı olan basit şiirlerdir. Büyük pirlerden ekserisinin şair olmadığı halde ilahi türü şiirler söylemiş olması, bu manzumelerin birer sanat şiirinden çok duyuş şiiri olmasına yol açmış ve onlara didaktik özellikler kazandırmıştır. Zaman içerisinde ilâhi konularında farklılıklar görülmeye ve daha geniş bir tasavvuf düşüncesi yer almaya başlamıştır (Uzun, 2000: 65).

¹⁸ 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “nefes” konusuna müstakil bir başlık ayrıldığı için, bu çalışmada nefes konusu ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

3.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan İlahi Metinleri Örnekleri

1. ETKİNLİK

Aşağıda farklı dönemlere ait şiir örnekleri verilmiştir. Bu örneklerden hareketle türlerin oluşumunda sözlü ve yazılı kültürün, toplumsal değişimlerin etkisini belirleyiniz.

İslamiyet Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı

İŞİDİN İY YÂRENLER

İşidin iy yârenler

İşk bir güneşe benzer

İşk olmayan gönül

Misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter

Dilinde ağı düter

Nice yumşak söylese

Sözi savaşa benzer

(...)

Yunus Emre, Yunus Emre Divanı

haz.: Mustafa Tatcı

Şekil 47: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan İlahi Örneği, s.27

4. METİN

Hazırlık

1. Tasavvuf kelimesi, nice roller çağrıştırmaktadır? Konuyla ilgili düşüncelerinizi edebî olarak paylaşınız.
2. Mevlana'nın "Hamdım, piştım, yandım." sözleriyle ilgili düşüncelerinizi paylaşınız.

■ İLAHİ

Aşkın aldı benden beni
Bana soru gerek soru
Ben yaradım dün ü gündü
Bana soru gerek soru

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yarıyorum
Aşkın ile avrumum
Bana soru gerek soru

Aşkın âşklar öldürür
Aşk denizine daldım
Tosun ille deldim
Bana soru gerek soru

Aşkın parıltıdan içim
Mevdâ olup dağın dâim
Serafin dün ü gün andım
Bana soru gerek soru

Sâdâra anıbet gerek
Ahîlere ahıbet gerek
Mevvâlara Leylâ gerek
Bana soru gerek soru

Eğer beni öldürdüler
Külüm göğe savurdular
Toprağım anda çağırır
Bana soru gerek soru

Yüzu'durur benim adım
Gün geçdikçe artar edim
İki cihânda melaudum
Bana soru gerek soru

Yunus Emre
Gölkale (Haz. Sırgı Gökdemir-Ayşe Gökdemir)

Şekil 48: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan İlahi Örneği, s.94

3.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan İlahi Metnlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde sayfa 27’de Yunus Emre’ye ait bir ilahi metni yer almaktadır. Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait dört şiir metninin verildiği bir etkinlikte Yunus Emre’ye ait bir ilahi de bulunmaktadır.

Etkinlikte öğrencilerin verilen örneklerden hareketle türlerin oluşumunda sözlü ve yazılı kültürün, toplumsal değişimlerin etkisini belirlemeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 27). Metinlerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütlerin öğrenilmesini amaçlayan bu etkinlikte amaç bağımsız olarak ilahi hakkında bilgi vermek değildir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 94’te Yunus Emre’nin bir ilahisi yer almaktadır. Konuyla ilgili hazır bulunuşluğu ölçmek amacıyla “Hazırlık” bölümünde öğrencilerin “tasavvuf” kelimesinin kendilerinde çağrıştırdıklarını ve Mevlana’nın “Hamdım, piştım, yandım.” sözüyle ilgili düşüncelerini sınıfla paylaşmaları istenmiştir. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde ilahinin mutasavvıf şairler tarafından dinî konularda, Allah’ı övmek ve Allah’a yalvarmak amacıyla oluşturulan, kendine özgü bir ezgiyle söylenen şiirler olduğu; hem hece hem aruz ölçüsüyle oluşturulduğu ve Mevlevîlerde “âyin”, Bektaşilerde “nefes”, Yesevîlerde “hikmet” gibi isimler aldığı bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 95).

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda metnin muhtevasına, dil ve anlatım özelliklerine yönelik sorularla birlikte şiirde ahengi sağlayan unsurlardan ölçü, kafiye, aliterasyon ve asonansları bulmaları da istenmiştir. Şiirin yazıldığı dönemin siyasi, tarihî, kültürel olaylarını göz önünde bulundurarak bunların şairi ve şiirini etkileyip etkilemediği, şair-eser ilişkisi de sorulmaktadır. Sayfa 96’ta aynı ilahinin iki dörtlülüğüne yer verilmiş ve öğrencilerin bu dörtlülüklerde geçen edebî sanatları bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 95-96). Metni anlama ve çözümleme bölümünde yer alan sorular hem genel olarak 9.sınıfta öğrenilen, şiir türünün genel özelliklerini hem de “ilahi”nin özelliklerini ölçmeye yönelik olduğu için konunun bütünüyle anlaşılması için yeterlidir.

Yunus Emre'nin kısa bir biyografisinin de verildiği ders kitabında, “Araştırınız” başlığı altında öğrencilerin ilahi aşkı konu edinen diğer tasavvuf sanatçılarını araştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 97). 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan ilahi metnin nazım birimi dördlük, ölçüsü 8’li hece ölçüsüdür. Yalın bir dille söylenmiş ve Allah aşkını konu edinmiştir ve türünün özelliklerini yansıtmaları bakımından uygundur. Metinde geçen bazı kelimelerin anlamları metnin hemen ardından verilmiştir.

3.1.3. Nefes

İslam Ansiklopedisi’nde “nefes” kelimesinin, ilk sûfiler tarafından “sâlikin ilahi aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin bu ateşin hafıflemesi neticesinde rahatlığa kavuşması” anlamında kullanıldığı bildirilmektedir (Uludağ, 2006: 522). Nefes, Tahir’ul-Mevlevi’de, ilâhının Bektaşî tekkelerinde okunan bir çeşidi olarak tanımlanırken (Tahir’ul-Mevlevi, 1994: 62) Onay’a göre, Bektaşî tekkelerinde âyin-i cemlerde özel bestelerle okunan nükteli, zarif, az çok lâubali ve müstehzi şiirlerdir (Onay, 2012: 247). Nefesler kendilerine özgü bir beste ile okunmak için yazılır. Nazım birimi dördlük olup kafiyeleşmesi koşmaya benzer ve daha çok hece ölçüsüyle yazılır. Ancak beyit nazım birimi ve aruz ölçüsüyle yazılmış nefeslere de rastlanmaktadır (Uludağ, 2006: 522). Gölpınarlı, Bektaşî nefeslerini topladığı antolojisinde, şiirlerin güzelliğini gözeterek seçtiğini belirttiikten sonra bu şiirleri işlenen konulara göre: Kendilerince Kendileri, Dûvâzdehîmâm, Mersiyeler, Birlik, Devriyeler, İran’a Bağlılık, Övüş, Ahlâk ve İnançlar, Erkândan Bahseden Şiirler, Söz, Giyim-Kuşam, Aşk, İnançları Tenkit, Kadın Dâvâsı, İnsanî Görüş ve Mâniler” bölümlerine ayırır (Gölpınarlı, 2017).

3.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Nefes Metinleri Örnekleri

3. ÜNİTE

5. METİN

Hazırlık

1. "Düğmanın attığı taş değil dostun attığı gül yaralar beni." sözünden anladıklarınızı sınıfta sözlü olarak paylaşınız.
2. Türk kültüründe "ney" tasarruf anlayışıyla özdeşleşmiştir. Buna benzer başka örnekler verebilir misiniz?

NEFES

Dost senin yüzünden daga
Ben kable-i cân bilmesem
Firin hüsnüni severim
Bir gayr-i insân bilmesem

Bana desler ki gayetün
Senin yolunu sadırur
Ben şu sarrak esfulardan
Gayn bir gaytan bilmesem

Sedî-i ahlâk nederdür
Hilâse mülkür geçindüğü
Ne semp belâ gâhüpdür
Şu ki ben Hak'tan bilmesem

İnsân-ı kâmil ki diler
Müstefâ'dur Murtazâ'dur
Dahi kîm vardır cihanda
Ben gayn insân bilmesem

O şâh-ı hüsnün içkuna
Ötümü vîrân kalıyoğam
Kaygusuz Abdal'dur odum
Cübbe vü kaftan bilmesem

Kaygusuz Abdal
(Büyük Türk Klasikler)

Şekil 49: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Nefes Örneği,

3. ÜNİTE

Şairin Biyografisi

KAYGUSUZ ABDAL (1341?-1444): Dini-tasavvufi halk edebiyatının önemli temsilcilerinden olup mutasavvıf bir şairdir. Asıl adı Alasüddin Gaybî'dir. Varlığı bir silmeye mensup olan Gaybî, iyi bir eğitim görmüştür. Zamanının bütün ilimlerini, tasavvufa, dini konuları ve Farsçayı bilen birisidir. Tekkede yettiği için didaktik içerikli eserlerinde açık ve sade bir dil kullanmıştır. Bazı şiirlerinde Yunus Emre'nin etkisi açıkça görülen Kaygusuz'un hece ile yazdığı şiirlerinin yanı sıra gazel tarzında yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal, son zamanlarına kadar Anadolu'daki Bektaşîliğin ileri gelenlerinden birisi olmuştur. Divan, Gülistan, Gechername, Sudalenâme, Vücudnâme, Saraynâme sanatçının tarumarş eserlerinden bazılarıdır.

Okuma Görevi

- Okuduğunuz dizelerde geçen "labio-i cân, gayr-i imzan, yeyâtür, safi-i sâdûr" gibi kelimeleri telaffuz ederken nelere dikkat edersiniz?
- Okuduğunuz metindeki "Fârin hüsnüni sevdim" dizisinde geçen altı cinsli bölüm, belirtili isim tamlamasıdır. Belirtili isim tamlamalarında örnekte görüldüğü gibi tamlayan -ın (-in, -un, -ün), tamlanan ise -ı (-i, -u, -ü) eklerini alır.
- Buna göre aşağıdaki dizelerde yer alan belirtili isim tamlamalarını bularak tamlamaların altına çıktırınız.

ORMAN

"Bu değil, mevsimin havvâsı akarı,
Duyduğum yaprağın, dalın asadîr;
Suda yıldızların parlıtasıdır
Bu karanlıkta bîlâsı bîlâsı çıkar..."

Abdül Nefes

SİMA SİZDE

Aşağıda verilen dördükleme temalarıyla karşılaştırınız.

(1)

"Bâd-ı asbî selâm ahyâ e yâde
Mâhârek kâfîrî hay mîdur nadîr
Nîdâyîr yitirdim bulmamı çâre
Mîstâle old gözler yaz mîdur nadîr"

Ercişli Evrak

(2)

"Bu derriylük bir dîlektir
Bîlece büyük devlettir
Yâsâs yâsâs gâvîlettir
Gıyâsâsın devâsâsın mî"

Pîr Sultan Abdal

Şekil 50: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Nefes Örneği, s.100

3.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Nefes Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 98’de Kaygusuz Abdal’a ve sayfa 100’de Pir Sultan Abdal’a ait nefes örnekleri bulunmaktadır.

Sayfa 98’de “Hazırlık” bölümünde yer alan sorulardan birinde öğrencilerin, “Düşmanın attığı taş değil dostun attığı gül yaralar beni” sözünden anladıklarını sınıfta sözlü olarak paylaşımları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 98). Kaygusuz Abdal’a ait beş dörtlükten oluşan nefes örneğinde geçen bazı kelime ve kelime gruplarının anlamları metnin sonunda verilerek muhtevanın anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde “nefes”in Bektaşî şairlerince yazılan, Bektaşî törenlerinde saz eşliğinde ve makamla okunması gelenek hâlini almış olan tasavvufî içerikli şiirler olduğu ve şekil özellikleri hakkında bilgiler ve dinî-tasavvufî halk edebiyatının diğer türlerinden devriye, nutuk ve şathiye’nin birer cümlelik tanımları verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 99).

Kaygusuz Abdal’ın kısa bir biyografisinin de verildiği ders kitabında, “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda verilen “nefes” örneğinin muhtevasına dair sorularla birlikte şiirde ahengi sağlayan unsurlar, metnin dil ve anlatım özellikleri de sorulmuştur. Bununla birlikte bu bölümde yer alan sorularda öğrencilerin metinden hareketle dönemin sosyal ve kültürel unsurlarıyla ilgili özellikleri de bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 99). Metni anlama ve çözümleme soruları konunun bütünüyle anlaşılması için yeterlidir. Kaygusuz Abdal’a ait “nefes” örneği, dörtlüklerle 8’li hece ölçüsüyle ve sade bir dille söylenmiş olması ve Allah aşkını konu edinmesi bakımından türünün özelliklerini yansıtmaları bakımından uygundur.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 100’de “Sıra Sizde” etkinliğinde Ercişli Emrah’a ait bir koşmadan alınan bir dörtlülle Pir Sultan Abdal’a ait bir nefesin bir dörtlüğüne yer verilerek bu iki dörtlünün temaları yönüyle karşılaştırılması istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 100). Bu etkinlik,

öğrencilerin hem şiirde tema konusunda öğrendiklerini uygulamaya hem de âşık edebiyatıyla dinî-tasavvufî edebiyat geleneğinde eser veren sanatçıların şiirlerinde işledikleri konuların karşılaştırılarak öğrenilmesine yöneliktir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ÂŞIK EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ

4.1.Âşık Tarzı Şiir Geleneği

Köprülü'ye göre âşık edebiyatı denildiği zaman sadece 16.-20., hatta 17.-20. yüzyıllar esnasında Anadolu'da yetişen, pek çok eserleri ve edebi gelenekleri zamanımıza kadar devam edip gelen saz şairlerine mahsus şiir tarzı anlaşılmalıdır. Halk arasında dolaşan birçok menkıbeler, âşıkların maddi ve cismanî aşktan manevî ve ruhanî aşk derecesine yükseldiklerini, saz çalıp şiir söyleyebilmeyi de bir mürşidin, pirin veya Hızır peygamberin rüyada ve gerçekte görünmesi ile öğrendiklerini anlatır ve bunlar halkın görüşüne göre Hak âşıklarıdır. Âşıklara karşı halkın beslediği bu takdir hislerine karşılık halktan tamamen ayrılmış olan yüksek sınıf tarafından âşıklar hakir görülmüştür. Saz şairleri ise herhangi bir konu üzerine bir kafiyeyle hemen şiir söyleyebilme bakımından kendilerini kalem şairlerinden üstün tutmuşlardır. Saz şairleri arasında irtical bir istisna değil kaidedir ve saz şairlerinin kendilerini kalem şairlerinden üstün tutmalarının bir diğer sebebi şiirlerini sazla çalıp söyleyebilmeleridir (Köprülü, 2004: 26-30).

Özkul Çobanoğlu'na göre âşık edebiyatı 16. yüzyılda teşekkül etmeye başlamış ve 17. yüzyılda oluşumunu tamamlamış bir gelenektir. 16. yüzyıldan önce yaratılmış olan ürünler, âşık edebiyatına ne ölçüde benzerse benzesin ancak âşık tarzının öncüsü kabul edilebilecek ozan-baksı geleneğine ait olacaktır ve âşık tarzı kültür geleneğinin ortaya çıkışındaki en önemli neden kahvehanelerdir (Çobanoğlu, 2000: 129-130).

Umay Günay, âşık-şair tipinin; ozan-baksı geleneğinin, İslamiyet'ten sonra tasavvufî düşünce ve yaşayış tarzı ile birleşmesinden doğduğunu ve maddi veya manevi bir sıkıntı sonucunda çoğunlukla kutsal sayılan bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen rüyada pir elinden içilen bade ile sade kişilikten sanatçı kişiliğe ve kâmil insan mertebesine ulaştığını belirtmektedir (Günay, 2008: 222).

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı'na göre hazırlanan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında âşık edebiyatı ile ilgili genel bilgiler, 10. sınıf ders

kitabında “Şiir” ünitesinde verilen koşma örneğinin ardından sayfa 108’de “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde, âşık edebiyatının İslamiyet’in kabulünden önceki sözlü edebiyatın devamı niteliğinde olduğu ancak tam anlamıyla 16.yüzyılda şekillendiği ve âşık adı verilen saz şairlerince oluşturulan bir edebiyat olduğu bilgisiyle birlikte; âşıkların eserlerini sade bir dille, hece ölçüsüyle, saz eşliğinde, doğaçlama olarak söyledikleri; 16. yüzyıldan sonra divan edebiyatı nazım biçimlerini ve aruz ölçüsünü de kullanan âşıkların olduğu ve günümüzde daha genel bir ifadeyle âşık edebiyatı terimi yerine halk edebiyatı teriminin kullanılmaya başlandığı; âşık edebiyatında usta-çırak ilişkisi, mahlas alma aşamalarından bahsedilmekte ve âşık olabilmek için kişinin saz çalması gerektiği aktarılmıştır. Bade içme ve rüya motifiyle ilgili kısa açıklamaların ardından koşma hakkında bilgiler ve konularına göre koşma türleri (güzelleme, koçaklama, ağıt, taşlama) ve âşık edebiyatının diğer nazım biçimleri olarak varsağı, semai ve destan hakkında kısa bilgiler verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 108). Ders kitabında, âşık edebiyatı temsilcilerinden Karacaoğlu’nın biyografisine de yer verilmiştir.

Sayfa 109’da “Okuyunuz” etkinliğinde öğrencilerin Pertev Naili Boratav’ın **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** kitabından âşık edebiyatı ile ilgili bilgiler içeren bölümleri okumaları ve çıkarımlarını sınıfta sözlü olarak paylaşmaları istenmiş ve âşıkların düz konuşma biçiminde söyleme ile şiir söylemeyi dilden söylemek ve telden söylemek deyimleriyle ayırdığı; bununla âşığın şiirini söylerken sözlere eşlik eden sazın, âşığın şiirinden ayrılmaz bir parçası olduğu bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 109).

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında âşık edebiyatıyla ilgili verilen bilgiler bu şiir geleneğinin ortaöğretim seviyesinde öğretilmesi için yeterli olsa da âşıklık geleneğinin günümüzdeki durumuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde Âşık Veysel’in bir şiirinin ardından sayfa 134’te “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde; halk şiirinin genel özellikleri, Cumhuriyet Dönemi’nde halk şiiri

hakkında kısa açıklamalar ve bu dönemde yetişen güçlü halk şairlerinin isimleri –

Âşık Veysel, Abdurrahim Karakoç, Âşık Mahzuni Şerif, Âşık Feymani, Şeref Taşhova, Murat Çobanoğlu, Neşet Ertaş, Ali izzet Özkan, Davut Sulari, Âşık Daimi, Sefil Selimi- isimleri verilmiştir (Babadağ, 2018: 134). 12.sınıf Türk Dili ve

Edebiyatı ders kitabında Âşık Veysel Şatıroğlu'nun kısa bir biyografisine de yer verilmiştir. MEB yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında Âşık Veysel ve Âşık Feymani'nin biyografisi verilmiştir.

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Ortaöğretim Programı'nda Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin öğretimi, edebiyat tarihi merkezli olmaktan çıkartılmış, metin türleri başlıkları altında ünitelere ayrılarak öğretilmeye başlanmıştır. Bu amaca uygun olarak hazırlanan ders kitaplarında âşık edebiyatı ile ilgili bilgiler ayrı bir konu başlığı altında müstakil olarak anlatılmak yerine 10. ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında “Şiir” ünitesinde yer alan metinlerden sonra verilen açıklamalar içinde yer almaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında “Âşıklık Geleneği”nin UNESCO'nun SOKÜM listesine alındığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bu bölümde, ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında çeşitli konu başlıklarında, etkinliklerde ve sorularda yer alan âşık tarzı şiir geleneği ürünleri incelenmiştir.

4.1.1. Semai

Ahmet Talat Onay, semainin gazel tarzında yazılan bir şekil olduğunu, İstanbul'da “efendim” mukaddimesiyle başlayan tekerlemelere semai denildiğini ve “semai, musammat semai, yedekli semai” şeklinde çeşitlendiğini belirtir (Onay, 2012: 196). Hikmet Dizdaroğlu'na göre, semai sözcüğü Arapçadır ve “bir kurala bağlı kalmadan, işitilerek öğrenilen” anlamına gelmektedir. Saz şairlerinin eserlerinde semailerin hece ölçüsüyle ya da aruzun özel bir kalıbı ile yazılan her iki şekline de rastlanmakla birlikte bu şairlerin en çok başarı gösterdikleri semailer hece ölçüsüyle olanlardır. Semailer biçimce koşmanın aynıdır, sadece dizelerindeki hece sayısı ile koşmadan ayrılmaktadır. Dörtlük sayısı 3-5 arasında değişir, dörtlük sayısı beşi geçen semailer azdır. Koşmaya göre daha hafif daha uçarı bir havası olan semailerde sevgi, doğa, ayrılık temaları işlenir (Dizdaroğlu, 1968:247).Metin Karadağ, semailerin varsağılardan ayrılan başlıca yönünün daha çok tabiat, ayrılık ve sevgi konularını işlemesi olduğunu ifade etmektedir (Karadağ, 1993: 43).

4.1.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Semai Metinleri Örnekleri

Şekil 51: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Semai Örneği, s.83

2) "Asya-Afrika Yazarlarına" adlı şiirde, insana özgü gerçekliklerden yola çıkarak hangi duygu ve düşünceler anlatılmıştır? Bu gerçeklikten hareketle şiirin temasını belirleyiniz.

3) Şiirde söyleyici kime seslenmektedir? Şiirde söyleyici ile hitap edilen kişi arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.

4) Toplumcu şiirin, halkın sorunlarını ele aldığı görülür. Okuduğunuz şiirde, şair hangi problemleri öne çıkarmaktadır? Bu problemleri şiirden örnekleyiniz.

5) Okuduğunuz şiirde, Asya ve Afrika toplumları arasındaki bazı benzerliklere yer verilmiştir. Bu benzerlikler nelerdir? Belirtiliniz.

6) Aşağıdaki dizelelerde yer alan edebî sanatları bularak bu sanatların şiirdeki işlevini açıklayınız.

- gökyüzünde atomlu tek bulut kalmayınca kadar
- kilometre taşları gibi şiirlerimiz
- ejderler yatar başında çeşmelerin
- malı mülkü aklı fikri canı neyi varsa verebilmeli
büyük hüryete girerlermiş

7) Şiirdeki açık ve örtük ilişkileri belirleyiniz.

8) Okuduğunuz şiirde belirli bir ölçü düzeni olmamasına ve şiirin bütününde kafiye kullanılmamasına rağmen bir ritim vardır. Şair, şiirinde ritmi hangi unsurlarla sağlamıştır? Açıklayınız.

9) Şair bu şiirde hangi imgeleri kullanmıştır? Bu imgelerin şiirin anlamına katkısını değerlendiriniz.

1. Etkinlik

"Asya-Afrika Yazarlarına" adlı şiirin içerik, biçim ve üslup özellikleriyle ilgili beş soru hazırlayarak arkadaşlarınızdan cevaplamalarını isteyiniz. Soru cevap sonunda tutarlılık akımının, toplumcu gerçekliğin ve serbest şiir anlayışının okuduğunuz şiire yansımalarını ayrıca değerlendiriniz.

2. Etkinlik

Semai

Bir yığı garbize varsa
Gör başına neler gelir
Sılan haura düpe
Yığı görüne dolar gelir.

Erciqli Emrah, Türk Halk Şiiri
İbn.: Anon. Resmî

"Asya-Afrika Yazarlarına" adlı şiirin Türk şiir geleneği içindeki yerini yukarıdaki semai ile ahenk bakımından karşılaştırarak değerlendiriniz. Nazım Hikmet'in şiirde geleneksel ahenk anlayışının dışına çıkması Türk şiirine ne kazandırmıştır? Açıklayınız.

3. Etkinlik

Şiirin bütününden hareket ederek Nazım Hikmet'in öncülüğünü yaptığı toplumcu gerçekçi şiir anlayışının genel özelliklerini defterinize yazınız.

Şekil 52: 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Dersdestek yay.) Ders Kitabında Yer Alan Semai Örneği, s.86

4.1.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Semai Metnlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 83'te “Şiir” ünitesinde söz sanatları konusunda “irsalimesel” başlığı altında Karacoğlan'dan bir semainin¹⁹ bir dörtlüğüne yer verilmiştir. Burada amaç, semainin öğretilmesi değil dörtlüğün içinde irsalimesel örneği kabul edilen “taş düştüğü yerde ağır” atasözünün bulunmasıdır.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 110'da “Şiir” ünitesinde “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan bir soruda Âşık Usûlî'den bir semainin²⁰ bir dörtlüğüne yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan sorunun seçeneklerinin dördünde, halk şiiri geleneğine ait dört adet dörtlük, birinde ise divan şiiri geleneğinden bir dörtlük verilerek öğrencilerin hangi seçeneğin, halkın zevk ve anlayışını sade bir dille hece ölçüsüyle yansıtan şiirlere örnek olmadığını bulmaları istenmiştir (Yücel, vd., 2018a: 110). MEB yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde Türk edebiyatının dönemleri tablosu bulunmaktadır. “Şiir” ünitesinde ise Türk şiirinde kullanılan ölçüler hakkında bilgiler yer almaktadır. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarında yer alan soru, ortaöğretim 9.sınıfta verilen bilgilere ve amaçlanan kazanımlara uygundur. Ancak bu kademedeki semai örneğine yer verilme sebebi bu şiir türüne dair bilgi vermek değildir.

Dersdestek yayınları 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 86'da “Şiir” ünitesinde “Toplumcu Gerçekçi Şiir” konu başlığında Nazım Hikmet'e ait “Asya-Afrika Yazarlarına” adlı şiirin ardından Ercişli Emrah'a ait bir dörtlük semai başlığı altında verilerek öğrencilerin iki şiiri ahenk bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Babadağ, 2018: 86). Bu etkinlikte amaç semai hakkında

¹⁹Karacoğlan'a ait olan bu dörtlük, Saim Sakaoğlu ve Cem Dilçin tarafından semai, M.Fuad Köprülü tarafından semailer ve varsağılar başlığı altında gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saim Sakaoğlu, **Karacoğlan**, Ankara, Akçağ yay., 2004, s.379; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK yay., Ankara, 2013, s.334-335; M. Fuad Köprülü, **Saz Şairleri** 3.bs., Ankara, Akçağ yay., 2004, s.327.

²⁰ Âşık Usûlî'ye ait olan bu dörtlük Tahir Kutsi Makal tarafından semai olarak gösterilmiştir. Ayrıntılı ilgi ve şiirin tamamı için bkz. Tahir Kutsi Makal, **Türk Halk Şiiri**, İstanbul, Toker yay., 1978, s.184.

bilgi vermek değil öğrencilerin, Nazım Hikmet’in geleneksel şiir anlayışının dışına çıkmasının Türk şiirine ne kazandırdığını düşünmeleridir.

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Koşma” konu başlığından sonra âşık edebiyatıyla ilgili açıklamalarda, semailerin sekizli hece ölçüsü ve dörtlükler halinde söylenen veya aruzla yazılan; daha çok sevgi, doğa, güzellik konularını işleyen ve özel bir ezgisi olan nazım biçimi olduğu bilgisi yer almakta ancak semai örneği bulunmamaktadır (Karaca, vd., 2018a: 108).

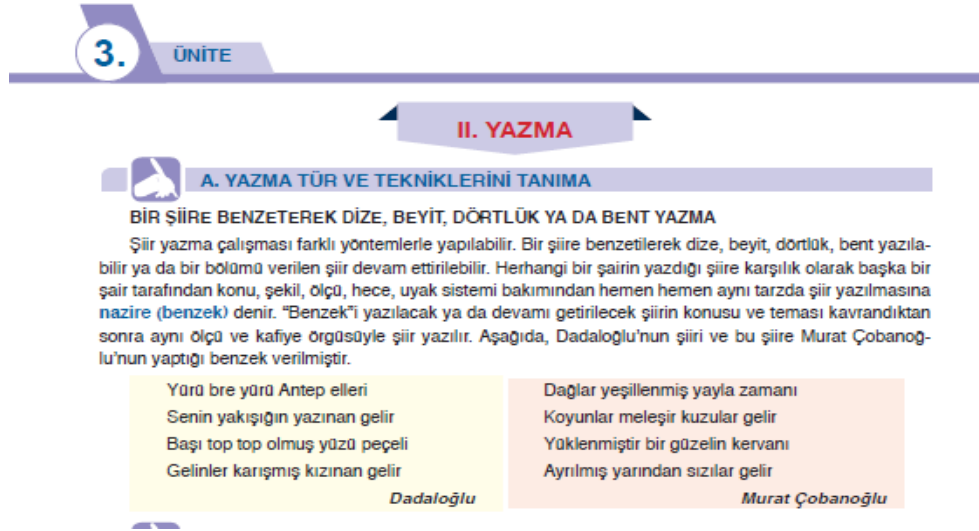
Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan semai örneklerinin geçtiği konu başlıklarına bakıldığında, bu örneklerle yer verilmesinin semai hakkında bilgi verme amaçlı olmadığı görülmektedir.

4.1.2. Varsağı

“Varsağı, Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Varsak Türklerinin özel bir ezgiyle söyledikleri türkülerden gelişmiş bir biçimdir. Semaiye benzer. Uyak düzeni aynıdır. Dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Kimi zaman daha artı da olabilir. Hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılır. On bir heceli varsağılar da vardır. Semaiden daha değişik bir ezgiyle okunur. Varsağılar, yiğitçe, mertçe bir üslupla söylenir. Bu da varsağı içinde ‘behey’, ‘bre’, ‘hey’, ‘hey gidi’ gibi ünlemlerle sağlanır. İçinde bu ünlemler bulunmayan varsağılar ezgilerden anlaşılır. Halk edebiyatında en çok varsağı söylemiş şair Karacaoğlan’dır” (Dilçin, 2013: 335-336).

Köprülü, varsağının “Şark ve Garp Türklerinde yetişen halk şairleri arasında pek meşhur ve umumileşmiş bir nazım şekli” (Köprülü, 1986: 213) olduğunu belirtirken Oğuz’a göre, varsağıların koşmadan farklı olarak değerlendirilebilecek bir dış yapı özelliği bulunmamaktadır ve ölçü ve kafiye bakımından değerlendirildiğinde bir nazım şeklinin gerektirdiği özelliklere sahip değildir. Varsağı, ozanlık geleneğinden günümüze kadar gelen bir dönemin halk şairleri olan “varsaklar” tarafından yaratılan şiirlerin tamamının genel adı olarak kabul edilebilir (Oğuz, 1995: 53).

4.1.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Varsağı Metinleri Örnekleri

Şekil 53: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Varsağı Örneği, s.96

4.1.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Varsağı Metinlerinin Değerlendirilmesi

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Koşma” konu başlığından sonra âşık edebiyatıyla ilgili açıklamalarda, varsağların sekizli hece ölçüsüyle dörtlükler halinde (3-5 dörtlük) ve kendine özgü ezgilerle söylendiği ve “bre, hey, behey” gibi mertçe söyleyişlerinin olduğu bilgisi yer almakta ancak varsağı örneği bulunmamaktadır (Karaca, vd., 2018a: 108).

Sonuç yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 96’da “Şiir” ünitesinde “Yazma” etkinliğinde Dadaloğlu’ndan bir varsağıya²¹ ait dörtlük bulunmaktadır. 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında yer alan “Farklı

²¹Dadaloğlu’na ait bu şiir İsmail Görkem tarafından “Ak Kuğum Karışmış Bazınan Gelir” başlığı altında verilmiş ancak şiirlerin türü ya da şekli belirtilmemiştir. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında varsağı ile ilgili genel bilgilere göre bu dörtlük varsağı özellikleri taşıdığı için bu çalışmada varsağı başlığı altında incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Prof. Dr. İsmail Görkem, **Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri**, İstanbul, E-yayınları, 2006, s. 286.

türde metin yazar.” kazanımına uygun olarak öğrencilerin bir şiire benzeterek dize, beyit, dörtlük, bent yazma veya şiiri devam ettirme çalışmalarını yapabilmeleri için nazirenin tanımının ardından Dadaloğlu’nun dörtlüğü ve bu şiire Murat Çobanoğlu’nun yazdığı nazire örnek olarak verilmiş ve verilen açıklamalara göre farklı şiirlere nazire yazmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 96). Bu bölümde verilen varsağı örneği şiir yazma çalışması için araç olarak kullanılmıştır, varsağı hakkında bilgi verilmemiştir.

4.1.3. Destan

Özkul Çobanoğlu, âşık tarzı şiir geleneğinde destanları şu şekilde tanımlamaktadır: “Büyük bir çoğunluğu 11 ve 8 heceli koşma, çok az bir kısmı mani ve pek nadir olarak da divani şeklinde örneklerine rastlanılan, 5 veya 7 dörtlükten aşağı olmamak şartıyla 130 hatta 150 kıta hacmindeki örnekleri mevcut olan, konu sınırlaması olmaksızın âşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir vakayı, bir cismi veya kavramı hikâye ederek anlatan ve sözlü kültür ortamında âşığın ele aldığı konuyu anlatım tutumuna bağlı olarak geleneksel âşık havaları eşliğinde icra ettiği nazım türü” (Çobanoğlu, 2000: 3). Cem Dilçin, halk şiirinin en uzun nazım biçimi olarak tanımladığı destanları konularına göre;

1. Savaş destanları,
2. Deprem, yangın, salgın hastalık gibi olaylarla ilgili destanlar,
3. Eşkîya ve ünlü kişilerin serüvenlerini anlatan destanlar,
4. Mizahi destanlar,
5. Toplumsal taşlama ya da eleştiri niteliğinde destanlar,
6. Atasözleri destanları,
7. Hayvan destanları,
8. Yaş destanları (Dilçin, 2013: 315-333) şeklinde sınıflandırmaktadır.²²

Çobanoğlu’na göre destanların koşmalar gibi kendilerine özgü tek bir ezgileri yoktur. Ezgilerini, destanlarda ele alınan konu belirlemektedir. Sözgelimi, destanda

²² Destanların konularına göre detaylı bir sınıflandırması için bkz. Özkul Çobanoğlu, **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara, Akçağ yay., 2000.

işlenen konu ölümse ve yas tutmaya yönelik bir eda taşıyorsa destan, ağıt havasıyla; eğer ele alınan konu bir yiğidin başarılarıysa koçaklama havasıyla; bir kişi, bir iş güzelliği açısından övülecekse güzelleme havasıyla çalınır. Çobanoğlu, destanları biçim özellikleri bakımından şu başlıklar altında incelemiştir: a) Koşma şeklinde destanlar: 1.Düz koşma şeklinde destanlar, 2.Zincirleme/koşma şeklinde destanlar, 3. Yedekli beşli koşma şeklinde destanlar, 4. Koşma-şarkı şeklinde destanlar. b) Mani biçiminde destanlar, c) Divan biçiminde destanlar (Çobanoğlu, 2000: 18-27, 34)

4.1.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metinleri Örnekleri

3. ÜNİTE

METİNDE GEÇEN BAZI KELİME VE KELİME GRUPLARI

afet: Güzeliği ile insanı başına çeviren.

püse(buse): Öpücük, öpme.

ebedî: Sonsuz, bürmeüz.

vısal: Kavuşma.

Yukarıdaki anlamları veren kelimelerin doğru telaffuzuna yönelik çalışmalar yapınız.

METİN VE TÜR İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

ŞİİRLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Şiirin bütününe oluşturan dizelerin kümeleneş biçimine nazım birimi denir. Nazım birimi, dize gruplarını oluşturan dize sayısına göre adlandırılır. Şiirde en küçük nazım birimine **mısra (dize)** adı verilir. Dize; bir şiirin parçası olabileceği gibi, kendi içinde bağımsız bir bütün de olabilir. İki dizeden oluşana **beyit**, üç ve daha fazla dizeden oluşana da **bent** denir. Dört dizeden oluşan nazım birimine **dörtlük** da denir. Okuduğunuz şiirin nazım birimi beyittir.

Epik Şiir

Yüksek, kahramanlık, vatan sevgisi temalarının işlendiği şiirlerdir. Epik, Yunancada destan anlamına gelen epope kelimesinden gelmektedir. Milletlerin hayatında derin izler bırakan tarih olayları dize getiren destanlar da epik şiirlerdir. Okuyucuyu coşturan bu şiirler aynı zamanda lirik özellikler de taşır.

Yanya Kemal, Türk akıncılarının vatan sevgilerine karşı duyduğu hayranlık ve hasret duygularını işlediği "Mohaç Türküsü"nde Osmanlı tarihini yüceltmıştır.

Mohaç Meydan Savaşı, 29 Ağustos 1526 tarihinde ve 2 saat gibi kısa bir sürede Osmanlı lehine sonuçlanmıştır. Bu özelliği ile tarihin en kısa süren meydan savaşı olarak nitelendirilmiştir. Kanuni ve Sadrazam Camat İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, düşmanı dize getirmiş ve safere zafere taçlandırmıştır.

EDEBİ SANATLAR

Tarz

Söylenen bir sözün, kavramın gerçek veya mecaz anlamı dışında tamamen tersini anlatma sanatıdır.

Örnek

Her narsya gidersen ayle talanı / Öyle yap ki ağıletasın göleni
Bir saatte söyle yüz bin yalanı / El bir doğru söylese inanma

Huzur

Bu dörtlükte şair, okuyucuya öğüt veriyor. Yalın hakkı yemeyi, hafif işini bozmayı, çevresini kinle geçirmeyi, kimsese yardım etmemeyi öğütüyor. Ancak, dikkat edilirse şairin asıl amacı bunların tam tersinin doğru olacağını anlatmaktır. Şair, bu dörtlükte söylenenlerin tersini anlatmak istiyor.

Şekil 54: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.82

WAZNAMIN AHVOCARISI

BİLAL KEMİKLİ (1965-...) Sivas'ta doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 1998'de doktor, 2002'de doçent oldu ve 2008'de profesörlüğe yükseldi. Ankara, Yücedere Yıl ve Süleyman Demirel üniversitelerinde görev yaptı. Hâlen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalında görevli olan Prof. Dr. Kemikli'nin Türk İslam Edebiyatı, tasavvuf gibi alanlarda birçok çalışması oldu. *Sırfı Aşk ve Ölüm*, *Türk İslam Edebiyatına Giriş*, *Ramazan Güzelleri* eserlerinden bazılarıdır.

DİL AKOLİSİ

1. Metinden alınan "Böylece dindar kişi, kutsal kelime okurken gülsel bir haline ve dil servisine de ulaşır." cümlesinde altı cinsli kelimeler ünlüyle başlayan ek aldıkları anda kelimelerin sonundaki ses ünlüleri yazmamızdır. Siz de okuduğunuz metinden buna benzer örnekler bulunuz. Bulduğunuz örneklerin altını çiziniz.
2. Okuduğunuz metinden alınan "Nüskün Türkler, İslamlaşma sürecinde tekli bir kültür değişimi yaşamaz, yarı bir estetik anlayış içerisinde kendilerini bulmuşlardır." cümlesinde virgüllerin aynı amaçla kullanılıp kullanılmadığını açıklayınız.

SINA SİZDE

Aşağıdaki parçalardan hareketle edebiyatın tarih ve dinle olan ilişkisiyle ilgili çıkarımlarda bulununuz.

Bağdat'ın kapının Genç Ceman açtı,
Dümanın zümlesi önünden haçtı,
Kelle kılıfında üç gün sığıntı,
Allah Allah dayıp geçer Genç Ceman..
Kayıçı Kıl İstekte

Bu yıl bağa daha erken çıkarmışlıktır. Geç kalmayan, yarıda bırakmaz yarı biraz daha ayı-larmazın hiçbir yaranın yoktu. Evet, en iyisi erken gidip geç dırmaklı. Detaylı bağlan yarı yokun olanlar için, geç kalmak iyice anlamazdı. Zaten buna da oldukça geç kalmıyştı. Oğlan askerliğini bitirmişti. İyi kılıcı bir işi, bir sanatı vardı elinde. Sonra bu yıl biraz çeltik de düğümlenmişti. Bu duruma bideki gibi değildi. Kız karı geçmişti. Allah dilerse iyi olurdu. Mahmut Efendi bile bu yılki ürüne ilk kez "kulak sarma" dememiş, "Allaha şükür" demiydi. Derinmeye geçmişti.

Rasim Özdenmez, Göl Yığılman Adam

Şekil 55: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Destan Örneği, s.19

4.1.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Destan Metnlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Koşma” konu başlığından sonra âşık edebiyatıyla ilgili açıklamalarda, destanların genellikle 11’li hece ölçüsüyle dörtlükler halinde ve dörtlük sayısında sınırlama olmadan oluşturulduğu ve destanlarda savaş, yangın, sel, deprem gibi toplumu etkileyen olayların yanı sıra ünlü kişilerin maceralarının ele alındığı bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a:108).

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 82’de “Şiir” ünitesinde Âşık Huzuri’ye ait “Ters Öğüt Destanı”ndan ²³ bir dörtlük bulunmaktadır. “Edebî Sanatlar” konu başlığında tariz sanatına örnek olması açısından ders kitabına alınan bu dörtlüğün amacı âşık tarzı şiir geleneğindeki destanları öğretmek değildir.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 101’de “Şiir” ünitesinde de Âşık Huzuri’ye ait “Ters Öğüt Destanı”ndan iki dörtlük bulunmaktadır. “Edebî Sanatlar” konu başlığında tariz sanatına örnek olması açısından ders kitabına alınan bu dörtlüğün amacı âşık tarzı şiir geleneğindeki destanları öğretmek değildir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 19’da “Giriş” ünitesinde Kayıkçı Kul Mustafa’nın “Genç Osman Destanı”ndan bir dörtlük bulunmaktadır. “Sıra Sizde” etkinliğinde Genç Osman Destanı’ndan²⁴ bir dörtlükle birlikte Rasim Özdenören’in **Gül Yetiştiren Adam** adlı eserinden bir parça verilerek öğrencilerin bu iki metin parçasından hareketle edebiyat-din ilişkisi ile ilgili çıkarımlarda bulunmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 19).

²³Âşık Huzuri’ye ait bu dörtlük Mehmet Gökalp tarafından destan başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. **Şair Keşfi ve Âşık Huzuri**, Haz. Mehmet Gökalp, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2001, s. 66.

²⁴ Kayıkçı Kul Mustafa’ya ait bu destan ve bilgi için bkz. Tahir Kutsi Makal, **a.g.e.**, s.128.

4.1.4.1. Koşma

Halk edebiyatının nazım biçimleri içinde en çok sevilen ve kullanılan koşmalar, hece ölçüsünün 6+5 ya da 4+4+3 duraklı kalıplarıyla ve dört dizeli bentlerle oluşturulur. Dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişen koşmaların kafiye düzeni “baba-ccca-ddda...” şeklinde olmakla birlikte ilk dörtlüğün kafiye düzeni “xaxa” ya da “bbba” biçiminde de olabilir (Dilçin, 2013: 305-306).

Birçok şiir türü koşma nazım şekliyle oluşturulmuştur ve bu zenginlik koşmaların farklı adlar almasını sağlamıştır. Bu adlandırmalar şöyle sınıflandırılabilir:

A) Asıl Koşma: Dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında olan, 8 ve 11 heceli olan asıl koşmalar Türk halk şiirinin en çok kullanılan biçimidir.

B) Kelime Oyunu ile Kurulan Koşmalar:

1)Dedim-Dedi’li koşma

2) Tecnis

3) Koşma şarkı

4) Musammat koşma

C) Ek Getirilerek Kurulan Koşmalar:

1) Ayaklı koşma

2) Yedekli koşma

Ç) Kelime Taşırması ile Kurulan Koşmalar:

1) Zincirbend koşma

2) Zincirleme koşma

D) Karışık Kurulan Koşmalar:

1) Zincirbend ayaklı koşma

2) Musammat ayaklı koşma

3) Musammatzincirbend koşma

4) Musammat zincirleme ayaklı koşma (Aça, 2010: 256- 261).

4.1.4.1.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşma Metinleri Örnekleri

3. ÜNİTE

Şairin şivogansı

KAYGUSUZ ABDAL (1341?-1440) Dind-tasavvufî halk edebiyatının önemli temsilcilerinden olup mutasavvıf bir şairdir. Asıl adı Alâeddin Gaybî'dir. Varlığı bir süreye mensup olan Gaybî, iyi bir eğitim görmüştür. Zamanın bütün ilimlerini, tasavvufu, dind konuları ve Farsçayı bilen biridir. Tezkereye yettiği için didaktik içerikli eserlerinde açık ve sade bir dil kullanmıştır. Bazı şiirlerinde Yunus Emre'nin etkilisi açıkça görülen Kaygusuz'un hece ile yazdığı şiirlerinin yanı sıra gazel tarzında yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal, son zamanlarına kadar Anadolu'daki Bektaşiliğin ileri gelenlerinden birisi olmuştur. *Diyar, Gülistan, Gurbetnâme, Budalennâme, Vâcudnâme, Seraynâme* sanatçıının tarumarîş eserlerinden bazılarıdır.

Öl şakası

- Okuduğunuz dizelerde geçen "labbe-i cân, gaye-i ısrar, peyâh, safî-i sâbâ" gibi kelimeleri telaffuz ederken nefese dikkat edersiniz?
- Okuduğunuz metindeki "Pâin hüsnâni severim" dizisinde geçen pâin çimli bölüm belirtili isim tamlamasıdır. Belirtili isim tamlamalarında devrile görüldüğü gibi tanılayan -ın (-in, -ün, -ün), tanılanan ise -ı (-i, -u, -ü) eklerini alın.
- Buna göre aşağıdaki dizelerde yer alan belirtili isim tamlamalarını bularak tamlamaların altını çizersiniz.

ORMAN

"Bu değil, mevsimin havda akan,
Duyduğum yağmağın, dâim azadır;
Suda yıldızların parladıkır
Bu karanlıkta bân bân çıkar..."

Akmet Nâgib

SİMA SİZDE

Aşağıda verilen dördükkleri temaları yönüyle karşılaştırınız.

(1)

"Bâle-i sâbâ sâbâ sâbâ o yâr
Mâhîrâk hâfîzî hay mîdâr nâdir
Mîdârîye yîrîrâk bulamam çâr
Mîdârîr âle göler yâr mîdâr nâdir"

Ercişli Evrak

(2)

"Bu zevceğîl bir dîlâle
Bîlâre büyük deslettir
Yîrâle yâkâre gövlele
Gîyâzâle sîmâle nâle"

Pîr Sultan Abdal

Şekil 56: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşma Örneği, s.100

8. METİN

Hazırlık

1. Sevdığınızla biriki gurbete gidecek olan ayrılışın duyduğunuz üzüntüyü nasıl ifade edersiniz?
2. Şiirin saği ile söyleyeneceğiniz o şiire nasıl bir katkı sağlayacağınızı düşünüyorsunuz?

■ KOŞMA

Ala gülüm, ben bu elden gidersam
Zülfü peniştrüm kal melil melil
Kasem et alımdan çıkarma beni
Ağla gös yağırı al melil melil

Yeğin ey sevdiğim sen seni gös
Kasrı bağla da beyan çös at
Caldus ve büdeyi bir dala uat
Aynak yarbetin var melil melil

Elven çiçöklenden sakana başına
Kudret kalemiri çöms kışına
Beni unutursan doyma yağırı
Gez benim aşkına ydr melil melil

Kasr'öğlen der ki ölüp ölünce
Ben de gösü sevdim kerdi halıms
Vang gurbet ile vikal oluns
Costlardan haberim al melil melil

Kavranşın (kav. Sahn SAKAĞÖLLÜ)

Şekil 57: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koşma Örneği,
s.107

4.1.4.1.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koşma Metnlerinin Değerlendirilmesi

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde sayfa 21’de Karacoğlan’dan bir dörtlük koşma başlığı altında verilmiştir. Ders kitabında, Türk edebiyatının dönemleri hakkında genel bilgilerin olduğu “Giriş” ünitesinde her döneme ait ürünlerden parçalara genel olarak yer verilerek öğrencilerin sonraki ünitelerde görecekleleri şiir örnekleri için ön bilgilerinin olması ve Türk edebiyatının farklı dönemlerinde ortaya konan ürünleri genel olarak görmeleri amaçlanmaktadır. Burada amaç koşma nazım biçiminin öğretilmesi değildir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 100’de “Sıra Sizde” etkinliğinde iki dörtlük verilerek öğrencilerin verilen dörtlükleri temaları bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 100). Dörtlüklerden birinin altında Ercişli Emrah, diğerinin altında Pir Sultan Abdal’ın adı verilmiştir. Etkinliğin amacı öğrencilerin dinî-tasavvufî halk edebiyatı ile âşık edebiyatında işlenen konuların farklı olduğunu görmeleridir. Seçilen metinler bu amaç için uygundur. Ancak ders kitabında Ercişli Emrah’a ait olduğu bilgisi verilen şiirin kime ait olduğu konusunda araştırmacılar arasında kesin bir görüş birliği yoktur. Köprülü²⁵, Alptekin²⁶ ve Güneyler²⁷ söz konusu dörtlüğü Erzurumlu Emrah’a ait gösterirken Cem Dilçin²⁸ Ercişli Emrah’a ait olarak göstermiştir. Ders kitabında Ercişli Emrah’a ait olarak verilen dörtlüğün hangi Emrah’a ait olduğu konusunda araştırmacıların kesin bir görüş birliğinin olmadığı ve iki Emrah’ın şiirleri ve bunları birbirinden ayırma konusundaki karışıklık düşünüldüğünde kitaplara alınan metinlerin seçiminde daha titiz bir çalışma gerektiği görülmektedir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 107’de koşma başlığı altında Karacoğlan’dan bir metin bulunmaktadır. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde önce âşık edebiyatı ile ilgili genel bilgilere yer verildikten

²⁵ Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. M.Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 640-641.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Berat Alptekin, *Palandöken’in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah*, Ankara, Akçağ yay., 2004, s. 66.

²⁷ Eflatun Cem Güney-Çetin Eflatun Güney, *Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, MCMLVIII, s. 107-108.

²⁸ Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 307.

sonra koşmaların 11’li hece ölçüsüyle ve dörtlüklerle oluşturulduğu, kafiye düzeni, halk edebiyatının bir özelliği olarak sade bir dille oluşturulduğu gibi şekil ve dil özellikleri kısaca anlatıldıktan sonra koşma nazım biçiminin lirik konularda oluşturulması bakımından İslamiyet’ten önceki dönemdeki koşuklara ve divan edebiyatındaki gazellere benzediği bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte koşmaların işledikleri konulara göre çeşitli türlere ayrıldığı; sevgili, güzellik, doğa gibi bireysel temaları işleyenlere güzelleme; yiğitlik, kahramanlık konularını işleyenlere koçaklama; ölen bir kişinin ardından duyulan üzüntüyü, acıyı dile getirenlere ağıt; insanların ya da toplumların aksayan yönlerini konu edinenlere taşlama denildiği aktarılmıştır (Karaca, vd., 2018a: 108).

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda, örnek olarak verilen koşma metninin dil ve anlatım özellikleri, metinde ahengi sağlayan unsurlar, örtük ve açık iletiler, tema ve metinde bahsedilen sevgilinin özellikleri, karayı bağlamak kelime grubunun anlamı ve metinde dönemin sosyal ve kültürel yaşamına ait hangi unsurlar olduğu sorulmuştur (Karaca, vd., 2018a: 109). Bu bölümde yer alan sorulara verilen koşma örneğinin, konusuna göre hangi ismi aldığı sorusu eklenirse konuyla ilgili verilen açıklamalarda verilen bilgilerin uygulanması ve konunun bütünüyle kavranması sağlanacaktır.

Sayfa 109’da “Dil Bilgisi” etkinliğinde, aynı koşma metninin son dörtlüğü verilerek burada kesme işaretinin kullanım amacı sorulmuştur (Karaca, vd., 2018a: 109). Bu soruyla kesme işaretinin, bazı seslerin ölçü ve söyleyiş gereği düştüğünü göstermek amacıyla kullanıldığına dair bilgi vermek amaçlanmaktadır.

Sayfa 125’te “Sıra Sizde” etkinliğinde Gevheri’den bir koşmanın²⁹ dörtlüğü, Fuzuli’nin gazelinden üç beyit, bir mani ve Süleyman Çelebi’den üç beyit verilerek öğrencilerin verilen metin parçalarının hangi nazım biçimine ait olabileceğini bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 125). Verilen dörtlük 6+5 duraklı 11’li heceyle söylenmiş ve kafiye düzeni “abab” şeklindedir. Soru, şiir ünitesinde öğrenilen nazım biçimlerine yönelik bilgileri ölçmeyi amaçlaması bakımından uygundur. Ancak dörtlüğün yer aldığı şiirin tamamının verilmesi metnin koşma

²⁹Gevheri’ye ait olan bu dörtlük Şükrü Elçin tarafından koşma başlığı altında gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Şükrü Elçin, **Gevheri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1987, s. 18.

örneği olduğunun dörtlük sayısından ve şiirin kafiye düzeninin tamamından hareketle anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Sayfa 129’da “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan soruların birinde Karacoğlan’dan bir koşma ³⁰ ve Fuzuli’nin bir gazeli verilerek öğrencilerin bu iki metni nazım birimi, nazım biçimi, ölçüsü, dil ve anlatım özellikleri ve ait oldukları şiir anlayışı bakımından karşılaştırmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 129). Soru öğrencilerin, hem âşık şiiri ve divan şiiri geleneğine, bu şiir geleneklerindeki nazım biçimlerine dair öğrendiklerini uygulamalarını hem de bilişsel alanın karşılaştırma basamağını kullanmalarını amaçlaması bakımından uygundur.

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 77’de Karacoğlan’a ait bir koşmanın³¹ dörtlüğüne yer verilmiştir. Bu kademedede şiir ünitesinde öğrencilerin metin türlerinden şiirle ilgili genel kavramlar hakkında bilgi edinmeleri amaçlandığı için ders kitabında; şiir ve şiirle ilgili genel kavramlar, manzume ve şiir ayrımı, söz sanatları ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Sayfa 77’de “Şiirle İlgili Kavramlar” ana başlığı altında “Tapşırma/Mahlas” alt başlığında tapşırma ve mahlasın kısaca tanımı yapılmış ve Karacoğlan’dan bir koşmanın tapşırma içeren dörtlüğüne ve Fuzuli’nin mahlas beytine örnek olarak yer verilmiştir (Özcan, 2018: 77). Seçilen metin amaçlanan kazanıma uygundur ancak burada amaç koşma nazım biçiminin özelliklerinin öğretilmesi değildir. Bu bölümde Karacoğlan’dan seçilen koşma metninin bir dörtlüğü amaç değil araç olarak kullanılmıştır. Sayfa 83’te Ruhsati’ye ait bir koşmanın³² dörtlüğü yer almaktadır. Söz sanatları başlığı altında tenasüp sanatına örnek olması açısından ders kitabında bu dörtlüğe yer verilmiştir.

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Mektup/E-Posta” ünitesinde sayfa 230’da yer alan “Hazırlık” etkinliğinde Âşık Veysel’in bir dörtlüğü verilmiştir. Söz konusu şiir Alptekin tarafından Âşık Veysel’in 11 heceli

³⁰Karacoğlan’a ait bu dörtlük M. Fuad Köprülü tarafından koşma başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. M.Fuad Köprülü, **a.g.e.**, s.304. Aynı şiir Cem Dilçin tarafından güzelleme başlığı altında incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Dilçin, **a.g.e.**, s.338.

³¹ Karacoğlan’a ait olan bu dörtlük M.Fuad Köprülü tarafından koşma başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Fuad Köprülü, **a.g.e.**, s.306.

³² Ruhsati’ye ait bu dörtlük M.Fuad Köprülü tarafından koşma başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. M.Fuad Köprülü, **a.g.e.**,s.517.

şiiirleri başlığı altında verilmiştir. Alptekin'e göre Âşık Veysel'in şiiirlerinin hemen hemen tamamı koşma şeklinin özelliklerini göstermektedir.

“Yeni Mektup Aldım Gül Yüzlü Yardan” şiiiri onun beşerî aşkını ifade etmektedir.³³ Mektup/e-Posta ünitesinde öğrencilerin, hikâye, roman ve şiiir gibi türlerde mektubun bir anlatım biçimi olarak nasıl kullanıldığını görmeleri amaçlanmaktadır. Bu amaca uygun olarak öğrencilerin, “Hazırlık” etkinliğinde verilen Âşık Veysel'in şiiirinin bir dörütlüğünde işlenen temayı bulmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 230). Şiiir, beşeri aşkı konu edinerek 11'li hece ölçüsüyle söylenmiş ve kafiye düzeni “abab” şeklindedir. Verilen metin amaçlanan kazanıma uygundur ancak amaç Âşık Veysel ve şiiirleri hakkında bilgi vermek değildir, Veysel'in şiiiri ders kitabında amaç değil araç olarak yer almaktadır.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiiir” ünitesinde sayfa 101'de “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan bir soruda Âşık Pervane'ye ait bir koşmanın³⁴ bir dörütlüğüne yer verilmiştir. İlgili soruda seçeneklerin dördünde, halk şiiiri geleneğine ait dörütlükler, birinde ise divan şiiirinden bir dörütlük verilerek öğrencilerin, hangi seçeneğin, halkın zevk ve anlayışını sade bir dille hece ölçüsüyle yansıtan şiiirlere örnek olmadığını bulmaları istenmiştir (Yücal, 2018a: 101). Soru, öğrencilerin divan şiiiri ve halk şiiiri geleneklerine ait şiiirleri genel olarak birbirinden ayırmalarını amaçlamaktadır. Seçeneklerde verilen şiiir örnekleri amaçlanan kazanıma uygundur ancak burada koşma metni amaç değil araç olarak kullanılmıştır.

Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Giriş” ünitesinde yer alan “Hazırlık” etkinliğinde sayfa 10'da Âşık Veysel'in bir dörütlüğü yer almaktadır. Alptekin söz konusu şiiiri Âşık Veysel'in 11 heceli şiiirleri başlığı altında vermiştir.³⁵ Dersdestek yayınları 12.sınıf ders kitabında “Giriş” ünitesinde işlenecek olan edebiyat ile düşünce akımları/felsefe arasındaki ilişki konusuna geçmeden önce “ Hazırlık” etkinliğinde Âşık Veysel, Necip Fazıl Kısakürek'e ait birer dörütlük verilerek bu dizelerde Türklere özgü felsefi bir düşüncenin işlenip

³³ Ayrıntılı bilgi ve şiiirin tamamı için bkz. Ali Berat Alptekin, **Âşık Veysel Türküz Türkü Çağırırız**, Ankara, Akçağ yay., 2007, s.51-56, 118, 257.

³⁴ Söz konusu dörütlüğün yer aldığı şiiir Baki Yaşa Altınok tarafından koşmalar ve peşrevler başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiiirin tamamı için bkz. Baki Yaşa Altınok, **Sıdkı Baba Divanı**, Ankara, Sistem Ofset, 2013, s. 242.

³⁵ Ayrıntılı bilgi ve şiiirin tamamı için bkz. Ali Berat Alptekin, **a.e.** s. 225.

işlenmediği sorulmuştur (Babadağ, 2018: 10). Âşık Veysel'in ölüm temalı şiirlerinden seçilen bu dörtlükte tasavvuf düşüncesi hakimdir, ölüm ve ölüm sonrası yaşam ile ilgili görüşler hissedilmektedir. Metin seçimi amaçlanan kazanıma uygundur. MEB yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 135'te Âşık Feymani'ye ait “Anadolu'm” adlı şiire yer verilmiş ve “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, şiirin muhtevası ve şekil özellikleri ile ilgili bilgilerin ardından, Cumhuriyet Dönemi halk şiirinin kitapta şiirlerine yer verilen; Âşık Veysel, Âşık Feymani'den başka Davut Sulari, Ali İzzet Özkan, Abdurrahim Karakoç, Âşık Daimi, Sefil Selimi, Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu gibi temsilcilerinin olduğu bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018b: 136). “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde, şiirin muhtevasına dair sorular, dil ve anlatım özellikleri, şiirde ahengi sağlayan unsurlar sorulmuş ve Âşık Feymani'nin biyografisine yer verilmiştir.

4.1.4.2. Güzelleme

Güzelleme, genellikle güzelliğin, özellikle de bir güzelin övgüsünün dillendirildiği koşmalara verilen addır. Bu tip koşmaların ana konusu güzellik, sevgi, aşk ve hicrandır. Elinde sazıyla diyar diyar dolaşan, pınar başlarında, oba çadırlarında ve düğünlerde gördüğü güzellere şiirler düzen âşıkların verdiği ürünlerin başında güzellemeler gelmektedir (Aça, 2010: 261,262). Dilçin'e göre güzelleme doğa güzelliklerini anlatmak ya da kadın, at gibi sevilen varlıkları övmek için yazılan şiirlerdir (Dilçin, 2013: 337).

Metin Karadağ, güzellemenin aşk, sevdâ şiirleri olduğunu ve saz şairlerinin de gerçek veya hayalî sevgili uğruna yıllar süren gezilerinde katlandıkları acıları, ıstırapları, vuslat ve ayrılığı, zevk ve yıkımı olduğu gibi dizelerine yansıttığını ifade eder ve halk şiirlerinde güzellemelerin kaynağı olan dilberlerin, olağanüstü motiflerle anlatıldığını ve klişeleşen bazı anlatım unsurlarıyla bunların “hüma gözlü, ok kirpikli, ispir balaban ve ceylan bakışlı, bal veya sultanî kiraz dudaklı, ay yüzlü, çifte benli, top perçemli, ak gerdanlı, kıl ördek boyunlu, selvi boylu, keklik sekişli, tülü maya yürüyüşlü, güvercin duruşlu, kumru sesli, yayla çiçeği kokuşlu” olarak tasvir

edildiğini belirtir. Karadağ'a göre halk şairleri sevgili tasvirlerinde divan edebiyatı mensuplarından etkilenir ancak bu etkilenme ince anlatımlarla gerçekleşmemiş, daha yüzeysel kalmıştır (Karadağ, 1993: 66-67).

4.1.4.2.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Güzelleme Metinleri Örnekleri

ŞİİR

2. ETKİNLİK

Şiirin "Şiirin uçuştusundan usanmış ruhumuzun" dizisinde şiirin uçuştusundan usanan varlık ruh değil, köpinin kendisidir. Benzetme amacı gödölmeksizin bir kılmanin başka bir kelime yarına kullanımasına mecazımürsel (ad aktarması) denir. Ad aktarmaları; iç-diş, neden-sonuç, sanatçı-yapıt, yer-insan, yer-oray gibi liglerle verir. Bir şiirde şiirin mecazımürsel, istiare, teğbith gibi söz sanatlarına bağvurmasında nasıl bir amaç olabilir? Tartışınız.

7. Şiirden istediğiniz bir bölümün duraklarını gösteriniz.

8. Göñ biter, söñ yeter ve sararan bir ayla
Çoban hicranlarını basar bağına yayla.
Yukarıdaki dizelere hâkim olan duyguyu bulunuz. Bu dizelerden anladıklarınızı sözlü olarak ifade ediniz.

9. "Bingöl Çobanları" şiirinin son bölümünde "alçak gönüllü olma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, toplumu önemseme" tutum ve davranışlarından hangisine vurgu yapılmıştır?

3. ETKİNLİK

Edebi türler, varlıklarını toplumsal koşulların gereksinimlerini kuşattıkları ölçüde korur. Koşulların değişmesi türlerin de değişip gelişmesi demektir. Toplumsal yaşamın karmaşık bir ritmik kazanması, sanayileşme, teknolojinin hızla gelişmesi... gibi etkenler pastoral şiir türünün de gelişmesine neden olmuştur. Aşağıda Karacaoğlan ve Bahaettin Karakoç'tan iki şiir örneği verilmiştir. 17 ve 20. yüzyıl şiir örneklerinden hareketle pastoral şiirin yapısında, içeriğinde dil ve anlatımında nasıl bir değişiklik meydana geldiğini sözlü olarak ifade ediniz.

Ağacımız yapraklarla donanır,
Taşlarımız bir birliğe inanır,
Her çiçekler bağınızda göneler,
Pınarınız çağlar, akıpır dağlar.

Karacaoğlan (17. yüzyıl)

Sere serpe yayılmışlar meraya
İtili utaklı bir söñ davar
Her kaval sesinin kuşatmasında
Hangi yöne döñsem sesten bir duvar
Kuyunun yanında üç yapıt kaviak
Deli dala girmişler, sanki döğön var

Bahaettin Karakoç (20. yüzyıl)

Şekil 58: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Sonuç yay.) Ders Kitabında Yer Alan Güzelleme Örneği, s.79

4.1.4.2.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Güzelleme Metnlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde, koşma ile ilgili verilen açıklamalarda, sevgili, güzellik, doğa gibi bireysel temaları işleyen koşmalara güzelleme denildiği ve bu türün halk edebiyatındaki temsilcisinin Karacoğlan olduğu bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 108).

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 79’da Karacoğlan’a ait bir dörtlük bulunmaktadır. Ergun, Karacoğlan’a ait bu dörtlüğün yer aldığı şiiri koşma³⁶ başlığı altında vermektedir. Ancak 9.sınıfta şiir ünitesinde bulunan konu başlıkları ve bu dörtlüğün yer aldığı etkinliğin bağlamı gereği ilgili dörtlük bu çalışmada güzelleme başlığı altında incelenmiştir. 9.sınıf ders kitabında, şiirle ilgili kavramlar ana başlığının altında konularına göre şiir türlerine dair açıklamalar yer almaktadır. Bu bölümde pastoral şiirin, dağ, orman, kır, yayla, köy ve çoban hayatını, doğal güzellikleri ve bunlara duyulan özlemleri anlatan şiirler olduğu bilgisi verilerek (Özcan, 2018: 77) sayfa 79’da yer alan etkinlikte Karacoğlan’dan bir dörtlük ve Bahaettin Karakoç’tan (1930-2018) bir şiir verilmiş ve öğrencilerin iki şiir örneğinden hareketle pastoral şiirin yapısında, içeriğinde, dil ve anlatımında nasıl bir değişiklik meydana geldiğini ifade etmeleri istenmiştir (Özcan, 2018: 79). Etkinlikte, öğrencilerin Türk edebiyatının farklı dönemlerinde aynı temayla yazılmış iki şiiri karşılaştırarak toplumsal yapıdaki değişiklikleri; sanayileşme, teknolojinin hızla gelişmesi gibi etkenlerin pastoral şiir türünde yaptığı değişiklikleri görmeleri amaçlanmaktadır. Söz konusu etkinliğe pastoral şiirde işlenen temalarda yazılan şiirlere halk edebiyatında güzelleme adı verildiği bilgisinin eklenmesi konunun bütün olarak kavranmasına katkıda bulunacaktır.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 91’de yer alan “Hazırlık” çalışmasında Karacoğlan’a ait bir dörtlük bulunmaktadır. Söz konusu dörtlüğün yer aldığı şiiri Ergun, koşma³⁷ başlığı altında

³⁶Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Saadettin Nüzhet Ergun, **Karacoğlan Hayatı ve Şiirleri Yeni İlavelerle**, İstanbul, İstanbul Maarif Kütüphanesi, 1933, s. 160.

³⁷Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Saadettin Nüzhet Ergun, **a.g.e.**, s. 159.

vermektedir. Ancak 9.sınıfta, şiir ünitesinde bulunan konu başlıkları ve bu dörtlüğün yer aldığı etkinliğin bağlamı gereği ilgili dörtlük bu çalışmada güzelleme başlığı altında incelenmiştir.

İlgili ders kitabında konularına göre şiir türleri - lirik şiir, epik şiir, satirik şiir, didaktik şiir, pastoral şiir- hakkında bilgi verilmeden önce yer alan hazırlık çalışmasında beş tane şiir verilerek öğrencilerin bu şiirlerin konularını belirlemeleri istenmiştir (Yücel, vd., 2018a: 91). Verilen örnekler amaçlanan kazanımlara uygundur. Ancak burada Karacaoğlu'dan alınan dörtlük, öğrencilerin pastoral şiirin hangi konularda söylendiğini/yazıldığını görmeleri amacıyla araç olarak kullanılmıştır.

4.1.4.3. Taşlama

Ahmet Talat Onay, taşlama için, divan şairleri gibi halk ve saz şairlerinin de umdukları hürmet ve saadeti bulamadıkları için felekten, zamanlarından ve içinde yaşadıkları cemiyetten şikâyet ettiklerini ve bu şikâyetin kadere karşı hoşnutsuzluk ve Allah'a itiraz mahiyetinde olduğunu ve şairlerin en mesut en talihli sayılanlarının bile zamanın kayıtsızlığından şikâyet ettiklerini belirtir (Onay, 2012:304).

Özlem Şahin, eleştirinin bütün toplumlarda olduğunu ve edebiyata yansıdığını, dolayısıyla divan şairi ve halk şairinin kendi anlayış ve üslubuna uygun, yaşadığı toplumun değerlerine paralel olarak farklı isimler altında yergi şiirleri meydana getirdiklerini, bununla birlikte hicivlerin genellikle gerçek kişilere yönelik olup şairin kindar bir tutum sergilediğini, taşlamaların ise daha çok ortaya çıkan aksaklıkları, düzensizlikleri gözler önüne serme, halkı bilgilendirme fonksiyonunu üstlendiklerini ve mahiyet açısından sosyal meselelere ağırlık verildiği için taşmalarda çoğunlukla şahsiyete dokunulmaktan kaçınıldığını belirtmekte, hiciv ve taşlama şiirlerini şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Bireysel hicivler/taşlamalar
2. Siyasî hicivler/taşlamalar
3. Toplumsal hicivler/taşlamalar

4. Dinî hicivler/taşlamalar

5. Mekân ve hayvanlarla ilgili hicivler/taşlamalar (Şahin, 2017: 993-1011).

Nilgün Çıblak, 66 âşığa ait 153 taşlama metnini içerik bakımından incelediği çalışmasında âşıkların “sosyal hayatla”, “siyasî hayatla”, “ekonomik hayatla”, “askerî hayatla”, “bürokrasiyle”, “dinî ve ahlakî hayatla” “felekle”, “sevgiliyle”, “bireylerle”, “hayvanlarla” ve “doğa olaylarıyla” ilgili olmak üzere on bir ana başlıkta toplanabilecek çeşitli konularda taşlama söylediklerini belirtmekte ve âşık tarzı şiir geleneğindeki taşlamaların sosyo- kültürel yapıdaki işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Toplumsal Yapıyı Yansıtma
2. Toplum Değerlerinin Korunup Yaşatılmasını Sağlama
3. Bilgilendirme ve Eğitim
4. İktidarı Yıpratma
5. Psikolojik Rahatlama Sağlama
6. Eğlendirme, Hoşça Vakit Geçirtme
7. Âşıkların Birbirlerine Karşı Tutumlarını ve Ustalıklarını Belirleme
(Çıblak, 2008: 131-134).

Âşık tarzı şiir geleneğinde taşlamalar genellikle halk şiiri geleneğine uygun olarak hece ölçüsüyle, koşma şeklinde söylenmektedir.

4.1.4.3.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Taşlama Metinleri Örnekleri

16. Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Sayfa 254'teki tabloda verilen soruları cevaplayınız.

1. Metin

"Aşun şâirler salâtnı olgunluk ve maarif göğsü'nün uğurlu hümleri, belâget ülkesinin hâkemi, fasîh kalemlî bir şâir ve herkeşçe sevilen bir âde olup Dürdâne-i Mehmet Han zamanında Devlet-i Âliyye'nin uğurlu yıldızına gelip Mühür-i Mustafa Paşa adındaki eşsiz vuzirin tesli ilâfennâ meşhûr ve ona kâtip ve müstâhik olmuştur.

Ebülhayr adındaki oğluna türlü nasihat ve öğütler ihtiva eden iki bin beyit tutarında manzum olarak yazdığı, Hayriyye isimli benzersiz kitabın o kadar tanınmışlığı vardır ki şârif edilemez. Fîlhakika ada geçen meşhûr, parî-i Rûm'un önde gideni olup her türlü ilminden nasihi ve ona kâtip "îâ" (hayır) demeye kimsenin cesareti olmayıp halkın ve seçkinlerin bağandığı, kimsenin dil ustatmadığı kutsal üstadî bir adamdır. Yeni şeyler söylemekce dilkâstî çekenler onu denek tutmuştur. Yenilik yapanların babası sayılır.

... Aşun ulularından Mânîa müftüsü Neyî Mahmut Efendi bazı dostları ile evinde sohbet ederken Nâilî Efendinin vefatını iştiklâkleri zaman mecliste olanların her biri bir söz söyledi. Hânc sahibi, mecliste hazır olanlara hitapla :

— Ey azîz dostlar, dedi. Merhumun kendi divânını açıp bakalım, görelim neâl keşfeder ve hangi pederden konuşuyor.

Düşünceli bir şekilde Divân'ı açtı ve açtığı sağ sahifinin ilk satırından şu parlak beyiti okudu:

Kimdir bîni menecileycek dâr-ı cihandan

Mevdâ-ı pederdir, gıoris hânc bizimdir." (Ahmet Kabaklı, *Şa'atî Tenzîrât'ından Şâir Nâilî*)

2. Metin

Buna kim oldu sebâ yok mu şâhî hiç haberin
Kara toprağa ki düdü yine çöl verd-i serin
Bu fîrak edime dâyer nice yanmaz cigerin
Bu ağır erlik ler anrak ola bu hünlerin
Padişehin tualim yok mu Hüdâdan haserin
Mustafa n'oldı kanı seyledün a padişektim (Sâmi)

3. Metin

Herkes endamuna verir âynesi
Baptan çıkardılar bütün mîllîti
Benediler gitti din ü devleti
Boraldı Resul'un yolu erkîni

Kuş tüyü dâpelete yattın uzandın
Haftada bir çöptü giydin saçandın
Aferin aklına sen mi kuzandın
Şu tompa tarlayı sana kim verdi (Ruhsat)

Şekil 59: 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Ekoyay yay.) Ders Kitabında Yer Alan Taşlama Örneği, s.253

Hazırlık

Aşağıdaki metinlerin konularını belirleyiniz.

Cahennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürütürüz!
Düşer mi tek taş, sandır, harim-i nâmişan?
Meğerki harbe giren son nefer şehid olsun.

Mehmet Akif Ersoy, *Berlin Hatıraları*

Çarh bozulmuş dünya islah olmuyor
Ehli fukaranın yüzü gülmüyor
Ruhsati de dediğini bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil
Ruhsattı

Yağmur yağar mor sümbüller bitirir
Yol estikçe kokuların yetirir
Sen çiçek sarvan kurmuş oturur
Karıymış güllere çimenin dağlar

Karacaoğlu

Bir gün gelir de unutmuş insan
En sevdiği hatıraları bile
Bari sen her gece yorgun sesiyle
Saat on ikiyi vurduğu zaman
Beni unutma

Ümit Yaşar Oğuzcan, *Beni Unutma*

Güzel dil, Türkçe bize,
Başka dil, geco bize.
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize.

Ziya Gökalp, *Lisân*

Şekil 60: 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (MEB yay.) Ders Kitabında Yer Alan Taşlama Örneği, s.91

4.1.4.3.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Taşlama Metnlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 108’de koşma ile ilgili verilen açıklamalarda, insanların ya da toplumların aksayan yönlerini konu edinen koşmalara, taşlama denildiği ve bu türün halk edebiyatındaki temsilcisinin Seyrani olduğu bilgisi yer almaktadır (Karaca, vd., 2018a: 108). Ancak ders kitabında taşlama örneğine yer verilmemiştir.

Ekoyay yayınları 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sayfa 253’te “Eleştiri” ünitesinde Âşık Ruhsatî’ye ait bir taşlamanın iki dördlüğü yer almaktadır. Eleştiri ünitesinde Cumhuriyet Dönemi’nde edebî eleştiri ve eleştiri türlerine ait bilgi verildikten sonra Cumhuriyet öncesi dönemde de divan edebiyatındaki hiciv ve halk edebiyatındaki taşlamaların siyasi ve sosyal içeriğe sahip olduğundan eleştiri türünün birçok özelliğini yansıttığı bilgisi verilmiştir (Yerlikaya, 2018: 257). Cumhuriyet Dönemi’ne ait bir eleştiri metninden sonra yer alan “Metni Anlama ve Çözümleme” sorularının birinde, bir tezkireden, bir hicviyeden bir de taşlamadan küçük parçalar verilmiş ve öğrencilerin bu üç metnin konusunu, ana düşüncesini, türünü, dil ve üslup özelliklerini, ortak ve farklı yönlerini verilen tablodaki boşluklara yazmaları istenmiştir (Yerlikaya, 2018: 253). Öğretim programında öğrencilerin genel olarak Türk edebiyatının farklı dönemlerinde eleştiri türünün gelişimini bütün olarak görmeleri amacıyla 11.sınıfta “Eleştiri”ye bir ünite ayrılmış olmasına rağmen müstakil olarak “taşlama” konu başlığı bulunmamakta, sadece Cumhuriyet öncesi dönemde halk edebiyatında bu ürünlerin eleştiri özelliği gösterdiği bilgisi verilmiştir. Âşık Ruhsatî’ye ait taşlama metni dördlüklerle, on birli hece ölçüsüyle ve sade bir dille söylenmiş ve taşlamaların toplumsal yapıyı yansıtma işlevini barındırmaktadır. Ancak metnin iki dördlüğü yerine tamamının verilmesi taşlamanın muhtevasının ve işlevinin öğrenciler tarafından bütün olarak daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

MEB yayınları 11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Eleştiri” ünitesinde, halk edebiyatındaki taşmaların siyasi ve sosyal içerikli eleştiri olduğu

bilgisi verilmiştir (Yücel, vd., 2018b: 236). Ancak ders kitabında taşlama örneğine yer verilmemiştir.

MEB yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan taşlama metni “Şiir” ünitesinde sayfa 91’de, konularına göre şiir türlerine dair bilgi verilmeden önce yer alan “Hazırlık” çalışması kısmında yer almaktadır. Âşık Ruhsatî’ye ait taşlamanın³⁸ bir dörtlüğünün yer aldığı bu bölümde, taşlama hakkında bilgi vermek değil, öğrencilerin satirik şiir türünün hangi konularda yazıldığı/söylendiğini öğrenmesi ve bu konuda hazır bulunuşluluğunu ölçmek amaçlanmaktadır. Bu kademedeki yer alan taşlama örneği genel olarak satirik şiir türünün hangi konularda yazıldığı/söylendiğinin öğrenilmesini amaçlamak için verilmiş olsa da bu amaca tam olarak uygun olması için söz konusu şiirin bir dörtlüğü yerine tamamının verilmesi öğrencilerin konuyu bütünüyle kavraması için daha uygun olacaktır. Âşık Ruhsatî’ye ait bir taşlamadan alınan dörtlük hece ölçüsüyle söylenmiş ve bozulan toplum düzenini konu edinmiştir.

4.1.4.4. Koçaklama

“Yiğitleme” de denilen ve yiğitliğin, kahramanlığın terennüm edildiği koşmalardır ve destanlara nazaran daha kısadır. Âşık tarzı şiir geleneğinde koçaklama ya da yiğitleme deyince akla önce Köroğlu, Dadaloğlu gibi isimler gelir (Aça, 2010: 262). Dilçin, koçaklamaların coşku ve yiğitçe bir üslupla savaş ve dövüşleri anlatan şiirler olduğunu belirtmektedir (Dilçin, 2013: 341). Artun’a göre destan öğeleri en çok yiğitlemelerde yaşamaktadır (Artun, 2011: 134).

³⁸Âşık Ruhsatî’ye ait olan bu şiir Cem Dilçin tarafından taşlama başlığı altında gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Dilçin, **a.g.e.**, s.339.

4.1.4.4.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Koçaklama Metinleri Örnekleri

Şekil 61: 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Koçaklama Örneği, s.115

4.1.4.4.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Koçaklama Metinlerinin Değerlendirilmesi

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 108’de koşma ile ilgili verilen açıklamalarda, yiğitlik, kahramanlık konularını işleyen koşmalara, koçaklama denildiği ve bu türün halk edebiyatındaki temsilcisinin Köroğlu olduğu bilgisi verilmiştir (Karaca, vd., 2018a: 108).

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde iki tane koçaklama örneği bulunmaktadır. Sayfa 115’te yer alan “Sıra Sizde” etkinliğinde Köroğlu’ndan bir koçaklamaya ³⁹ ve Nabi’ye ait bir gazele yer verilmiş ve öğrencilerin bu iki metni şekil, dil ve anlatım özellikleri yönünden karşılaştırarak benzerliklerini ve farklılıklarını bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 115). Soru, şiir ünitesinde öğrenilen halk şiiri ve divan şiiri geleneklerinin genel

³⁹Söz konusu şiir Cem Dilçin tarafından koçaklama başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Dilçin, **a.g.e.**, s. 341-342.

özelliklerinin, nazım biçimlerinin özelliklerine dair verilen bilgilerin öğrenciler tarafından uygulanmasını amaçlamaktadır. Seçilen metinler ünite de öğrenilenlerin kontrol edilmesi amacıyla uygundur ancak burada koçaklama metni araç olarak kullanılmıştır. Etkinlikte yer alan soruda, öğrencilerin verilen metnin şekil özelliğinin yanı sıra nazım türünü de belirlemelerinin istenmesi halinde konularına göre koşma türlerine dair verilen bilgilerin de uygulanması sağlanacaktır.

Sayfa 132’de “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları”nda yer alan bir soru kökünde Köroğlu’ndan bir koçaklama ⁴⁰ nın dördlüğü verilerek öğrencilerin, seçeneklerden hangisinin bu dördlük için söylenemeyeceğini bulmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018a: 132). Koçaklamanın, tapşırma içeren son dördlüğüne verildiği soruda seçenekler; “şiiir son dördlüğünden alınmıştır, halk şiiiri geleneği doğrultusunda yazılmıştır, ses benzerlikleri vardır, 11’li hece ölçüsüyle söylenmiştir, anonim halk edebiyatı ürünlerinden bir örnektir” şeklindedir. Soru genel olarak şiiir ünitesinde öğrenilenleri ölçmeye yöneliktir. Burada koçaklamadan alınan bölüm, ünitenin kazanımlarını ölçmek için araç olarak kullanılmıştır.

4.1.5. Türkü

Çeşitli nazım şekilleri ve ezgiler kullanılarak oluşturulan türküler anonim ürünlerdir. Bunun yanında sonlarında metnin kime ait olduğunu gösteren ifadelerin (mahlas) yer aldığı bazı ezgili manzum metinler de pek çok araştırmacı tarafından “türkü”ler içerisine dâhil edilmiştir (Aça, 2010: 243). Bu bölümde Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan âşıklara ait türküler incelenmektedir.

⁴⁰Söz konusu şiiir Cem Dilçin tarafından koçaklama başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiiirin tamamı için bkz. Cem Dilçin, **a.g.e.**, s.341.

4.1.5.1. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metinleri Örnekleri

Hazırlık 17. Metin

- 1) Halk şairlerinin beslendiği kaynaklar nelerdir?
- 2) Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan sosyokültürel değişimler, "aşıklık" geleneğini nasıl etkilemiş olabilir?
- 3) Aşık Veysel'in hayatıyla ilgili hazırlanmış belgeseli izleyiniz (1. etkinliğe yöneliktir.).
- 4) Aşık Veysel'in aşağıda yer alan şiirinin bestelenmiş halini sınıfınıza getiriniz (2. etkinliğe yöneliktir.).

BENİ HOR GÖRME GARDAŞIM

Beni hor görme gardaşım Sen altınım ben tunç muyum Aynı vardan var olmuşuz Sen gümüşsün ben sac mıyım Ne var ise sende bende Aynı varlık her bedende Yarın mezara günde Sen toksun da ben aç mıyım Kimi molla kimi derviş Allah bize neler vermiş Kimi an çiçek dermiş Sen balın da ben ec mıyım	Topraktandı cümle beden Nefsini biddür ömeden Böyle emretmiş yaradan Sen kalemin ben uç muyum Tablata Veysel aşık Toprakdan olduk gardaşık Aynı yolcuysuz yoldaşık Sen yolcusun ben bac mıyım Aşık Veysel ŞATIROĞLU, Aşık Veysel Haz.: Yavuz Bülent BAKKER
---	--

Metinde Geçen Bazı Kelime ve Kelime Grupları

bac (bağ) : Zorla alınan para veya hıraç.
ec (çeç) : Balıoz petek.
"Gardaş" kelimesindeki standart dışı kullanışın parin seçilişi ve metnin yazıldığı döneme özgüdür.

Şekil 62: 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (Dersdestek yay.) Ders Kitabında Yer Alan Türkü Örneği, s.133

4.1.5.2. Ders Kitaplarında Yer Alan Türkü Metnlerinin Değerlendirilmesi

Sonuç yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 96’da Âşık Murat Çobanoğlu’nun bir dörtlüğü⁴¹ yer almaktadır. 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı’nda yer alan “Farklı türde metin yazar.” kazanımına uygun olarak öğrencilerin bir şiire benzeterek dize, beyit, dörtlük, bent yazma veya şiiri devam ettirme çalışmalarını yapabilmeleri için nazirenin tanımının ardından Dadaloğlu’nun dörtlüğü ve bu şiire Murat Çobanoğlu’nun yazdığı nazire örnek olarak verilmiş ve verilen açıklamalara göre farklı şiirlere nazire yazmaları istenmiştir (Özcan, 2018: 96). Verilen metinler amaçlanan kazanıma uygundur.

MEB yayınları 9.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 70’te yer alan “Hazırlık” etkinliğinde Âşık Veysel’in bir şiiri yer almaktadır. Söz konusu şiir Alptekin tarafından türkü ve 8 heceli şiir başlıkları altında verilmiştir⁴². Söz konusu etkinlikte öğrencilerin, Âşık Veysel’e ve İlhan Berk’e ait şiirleri biçim yönünden karşılaştırarak bu şiirlerin farklı yönlerini bulmaları istenmiştir (Yücel, vd., 2018a: 70). 9.sınıfta öğrencilerin, metin türlerinden şiirle ilgili genel kavramlar, nazım birimi, nazım biçimi, şiirde ölçü, kafiye hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Verilen iki şiir metni; ölçüsü, kafiyesi, nazım birimi bakımından farklıdır ve bu haliyle seçilen metinler amaçlanan kazanımlara uygundur. Ancak burada amaç âşık şiiri hakkında bilgi vermek değildir.

Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 133’te yer alan “Hazırlık” etkinliğinde Âşık Veysel’in bir şiiri yer almaktadır. Söz konusu şiir Alptekin tarafından Âşık Veysel’in 8 heceli şiirleri başlığı altında verilmiştir. Alptekin’e göre, Âşık Veysel’in 8’li koşma şeklindeki şiirlerine koşma denilmesi uygundur ve ister koşma ister destan ister semai tarzında olsun pek çoğu türküleşmiştir.⁴³

⁴¹Söz konusu dörtlüğün olduğu şiir Bayram Durbilmez tarafından türkü başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Bayram Durbilmez, **Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Kayseri, Kardeşler Ofset, 2014, s. 279-280.

⁴² Ayrıntılı bilgi ve şiirin tamamı için bkz. Ali Berat Alptekin, **a.e.**, s. 117,151.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Berat Alptekin, **a.e.** s.51-56, 172.

Söz konusu etkinlikte yer alan sorularda halk şairlerinin beslendiği kaynaklar, Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan sosyokültürel değişimlerin âşıklık geleneğini nasıl etkilediği sorularak öğrencilerin Âşık Veysel'in hayatıyla ilgili hazırlanmış belgeseli izlemeleri ve şiirin bestelenmiş halini sınıfta dinlemeleri istenmiştir (Babadağ, 2018: 133).

“Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde halk şiiri geleneğinin genel özellikleri –sözlü geleneğe dayanması, sade bir Türkçe kullanılması, şiirlerin dördlüklerle ve hece ölçüsüyle ve genellikle yarım kafiyeyle doğaçlama oluşturulması, şiirlerde işlenen konular ve şairlerin usta çırak ilişkisiyle yetişmesi- ile ilgili bilgiler ve Cumhuriyet Dönemi'nde yetişen güçlü halk şairlerinin (Âşık Veysel, Abdurrahim Karakoç, Âşık Mahzuni Şerif, Âşık Feymani, Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Neşet Ertaş, Ali İzzet Özkan, Davut Sulari, Âşık Daimi, Sefil Selimi gibi.) isimleri verilmiştir (Babadağ, 2018: 134).

“Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan sorularda öğrencilerin; şiirin temasını, her dördlükte ifade edilenleri, şiirde ahengi sağlayan unsurları, şiirin nazım birimi ve nazım biçimini, edebî sanatlarını, açık ve örtük iletileri belirlemeleri, şiirin halk şiiri geleneğine bağlı kalıp kalmadığını ve yazıldığı dönemle ilişkisini, edebiyat-felsefe ilişkisiyle ilgili öğrendiklerinden yola çıkarak şiirin geri planında hangi felsefî düşünce ve bakış açısının olduğunu belirlemeleri istenmiştir (Babadağ, 2018: 134-135). Metni anlama ve çözümleme soruları, şiirin hem şekil hem de muhteva bakımından anlaşılması için yeterli ve uygundur. Ayrıca şiirin bestelenmiş halinin sınıfta dinletilmesinin istenmesi, hem öğrencilerin ders kitaplarında yer alan şiirleri donmuş birer metin olarak görmemelerini hem de birden fazla duyu organlarına hitap ederek etkili ve kalıcı bir öğrenme sağlayacaktır.

MEB yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde sayfa 131'de Âşık Veysel'in “Uzun İnce Bir Yoldayım⁴⁴” şiiri verilmiş ve hazırlık sorusunda öğrencilerin âşıklık geleneği ile ilgili araştırma yapmaları istenmiştir. “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde, şiirin muhtevasına dair bilgilerin ardından, Cumhuriyet Dönemi halk şiiri hakkında bilgi verilmiştir (Karaca, vd., 2018b: 132). “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde yer alan

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Berat Alptekin, a.e., s.51-56, 152

sorularda, metnin muhtevasına dair sorularla birlikte, dil ve anlatım özellikleri, nazım şekli, şiirde ahengi sağlayan unsurlar, söz sanatları, şiir-şair ilişkisi, açık ve örtük iletileri ile halk şiiri geleneğinin hangi özelliklerini taşıdığı sorulmuş ve Âşık Veysel'in biyografisine yer verilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk millî eğitiminin temel ilkelerinden “eşitlik ve genellik” ilkesine göre eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimin eşitlik ve genellik ilkesi gereği ders kitapları, ülkedeki eğitim kurumları aracılığıyla bütün öğrencilere ulaştırılmaktadır. Teknolojik imkânların eğitime katkısı her ne kadar yadsınamaz olsa da ders kitaplarının eğitimdeki temel kaynaklar arasındaki yerini korumakta olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu kitapların içeriklerinin kültürün yeni nesillere aktararak korunması bakımından önemi ortaya çıkmaktadır. “1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu”nda, Türk millî eğitiminin amaçlarıyla ilgili madde 2’de; Türk milletinin bütün fertlerini, millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmek, ibaresi bulunmaktadır. Bu çalışmada ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında Türk halk edebiyatı metinlerine ne şekilde yer verildiği, bu metinlerin türünün özelliklerini yansıtmayı yansıtmadığı, metni anlama ve çözümleme bölümündeki soruların konunun öğrenilmesine katkısı değerlendirildi. Ders kitaplarının incelenmesi sonucunda elde edilen sonuç ve değerlendirmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında tespit edilen Türk halk edebiyatı metinleri şunlardır:
 - a) Anonim halk edebiyatı: koşuk, sagu, türkü, mâni, tekerleme, bilmece, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, Dede Korkut hikâyeleri, atasözü, deyim, alkış-kargış, Karagöz, orta oyunu. Anonim halk edebiyatı metinlerden; koşuk, sagu, türkü, mâni, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, Dede Korkut hikâyeleri, Karagöz ve orta oyununa müstakil olarak konu başlığı ayrılmış; tekerleme, bilmece, atasözü, deyim, alkış-kargışa ise müstakil konu başlığı ayrılmamıştır. Ders kitaplarında; 4 koşuk, 2 sagu, 3 türkü, 14 mâni, 5 bilmece, 4 masal, 4 efsane, 4 destan, 5 halk hikâyesi, 2 Dede Korkut hikâyesi, 14 atasözü, 3 kargış, 1 Karagöz, 2 orta oyunu metni tespit edilmiştir.

- b) Dinî-tasavvufî halk edebiyatı: hikmet, ilahi, nefes. Dinî- tasavvufî halk edebiyatı metnlerinin üçüne de müstakil konu başlığı ayrılmıştır. Ders kitaplarında; 1 hikmet, 2 ilahi, 2 nefes metni tespit edilmiştir.
 - c) Âşık edebiyatı: semai, varsağı, destan, koşma, güzelleme, taşlama, koçaklama, türkü. Âşık edebiyatı metnlerinden; semai, koşma, taşlama ve türküye müstakil olarak yer verilmiş; varsağı, destan, güzelleme ve koçaklamaya müstakil konu başlığı ayrılmamış, bunlara çeşitli konu başlıklarında araç olarak yer verilmiştir. Ders kitaplarında; 3 semai, 1 varsağı, 3 destan, 11 koşma, 2 güzelleme, 2 taşlama, 2 koçaklama ve 4 türkü metni tespit edilmiştir.
2. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer verilmeyen Türk halk edebiyatı metinleri şunlardır:
- a) Anonim halk edebiyatı: mit, meddah hikâyeleri, fıkra, ağıt, ninni.
 - b) Dinî-tasavvufî halk edebiyatı: devriye, nutuk, şathiye.
 - c) Âşık edebiyatı: divan, selis, kalenderî, satranç, vezn-i âher.

Anonim halk edebiyatı metnlerinden özellikle “mit”lere, ders kitaplarında yer verilmemesi önemli bir eksiklikler. Bugün mitoloji denince akla ilk olarak maalesef Yunan mitolojisinin geldiği göz önünde bulundurulduğunda, Türk mitolojisine ait metinlere yer verilmemiş olmaması kültürün aktarımında önemli bir araç olan ders kitaplarından yeterince faydalanılamadığını göstermektedir. 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında, İlyada destanından sonra yapılan açıklamalarda mit ve mitolojinin tanımına kısaca yer verilmiştir. Bu durum, öğrencilerin mit konusunu ve mitolojiyi sadece Yunan edebiyatıyla ilişkilendirmelerine sebep olabilir. Ayrıca, öğrencilerin mit metinlerini ve mitolojiyi bilmeden, öğretim programında yer alan; “Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.” kazanımına uygun olarak değerlendirmeler yapmaları mümkün görülmemektedir. Türk mitolojisine, sadece 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Roman” ünitesinde “Hazırlık” bölümünde yer alan bir soruda değinilmiştir. İlgili soruda, milletlerin kültürel

zenginliklerinin oluşumunda mitolojik öğelerin önemli bir yeri olduğu belirtilmiş ve öğrencilerin, Orta Asya Türk toplulukları tarafından kutsal kabul edilen mitolojik varlıklar hakkında araştırma yaparak elde ettikleri sonuçları sınıf panosunda paylaşmaları istenmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında, yaşayan halk edebiyatı ürünü olarak geçiş dönemleriyle birlikte varlığını devam ettiren, ninni ve ağıt örneklerine de yer verilmemiştir. Ninni ile ilgili olarak Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan bir tiyatro metninin içinde (Küçük bir çocuğa ninni söyler gibi) ibaresi geçmektedir. MEB yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ise; “Şiir” ünitesinde Attila İlhan’ın “Acı Ninni” adlı şiirinden önce yer alan hazırlık bölümündeki sorulardan birinde öğrencilerin, “Geleneğimizde ninninin nasıl bir yeri vardır?” sorusunu cevaplayarak düşüncelerini arkadaşlarıyla paylaşmaları istenmiştir (Karaca, vd., 2018b: 90). 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında, ağıtın İslamiyet öncesi Türk edebiyatındaki saguların, halk edebiyatındaki karşılığı olduğu bilgisi verilmiştir.

11.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan “Sohbet/Fıkra” ünitesinde köşe yazısı olan fıkralar yer almaktadır. Bu ünite MEB yay. 11.sınıf ders kitabında; köşe yazısı olan fıkraların, güldürücü ve nükteli hikâyecik olan fıkra ile karıştırılmaması (Yücel, vd., 2018b: 145) gerektiği bilgisi verilmiştir. Ekoyay yay. 11.sınıf ders kitabında ise; düşünce yazısı olan fıkra ile mizahi içeriğe sahip fıkra ile karıştırılmaması gerektiği, mizahi fıkralarda nükte, hiciv, güldürü unsurlarının olduğu ve Nasreddin Hoca, İncili Çavuş fıkralarının mizahi fıkraya örnek olduğu bilgisi verilmiştir (Yerlikaya, 2018: 160). Ancak her iki ders kitabında da anonim edebiyat ürünü olan fıkraya yer verilmemiştir.

10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında “Şiir” ünitesinde yer verilen sagu konusunda; saguların, yuğ adı verilen cenaze törenlerinde söylendiği bilgisine yer verilmesine karşın, koşukların söylendiği törenler hakkında bilgi verilmemiştir. Koşuk konusunda; kitapta verilen bilgilere, koşuğun eski Türk geleneğinde önemli yeri olan törenlerde söylendiği bilgisinin eklenmesi, şiirin ait olduğu gelenek ve söylendiği törenlerle ilişkisinin anlaşılmasına ve dolayısıyla konunun bütünüyle

kavranmasına katkıda bulunacaktır. Aynı ders kitabında “Şiir” ünitesinde yer alan hazırlık bölümündeki sorulardan birinde öğrencilerin, “Sizce insanlar neden mânî söyleme ihtiyacı duymuşlardır?” sorusunu cevaplamaları istenmiş (Karaca, vd., 2018a: 101) ancak mânîlerin de söylenmesine vesile olan yer ve şartlar hakkında da bilgi verilmemiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında, Türk halk edebiyatı metinlerinden dinî-tasavvufî halk edebiyatı ürünlerine çok az yer verildiği görülmüştür.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer verilen metinlerin seçiminde daha titiz bir çalışma gerektiği görülmüştür. Öğretim programına göre hazırlanan 9.sınıf ders kitabında (Sonuç yay.) örnek olarak verilen masal metni, masal türünün ayırt edici özelliği olan “olağanüstülük” unsurunu barındırmamaktadır. Öğretim programında ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri hususunda; “Metinler seçilirken veya oluşturulurken öğrencilere aktarılması hedeflenen değerlere göre metin belirlenmesi beklenmektedir.” ibaresi yer almaktadır. Ancak seçilen masal metninde kadını pasifleştiren eril bir bakış açısı söz konusu olduğu için; öğretim programları aracılığıyla öğrencilere verilmesi amaçlanan “değerler eğitimi” açısından, metinlerin seçiminde daha dikkatli davranılması gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte; masalların millî olmaktan çok evrensel unsurlar barındırdığı göz önünde bulundurularak, öğretimin bilinenden bilinmeyene ilkesi gereği, en bilinen yabancı masallardan biriyle benzer motif ve tipleri olan bir Türk masalının karşılaştırılarak verilmesi hem masallardaki evrensel özelliklerin görülmesi açısından hem de Türk masallarının, bugün ortaöğretim seviyesinde olan öğrencilerin yarın, çocuklarına masal anlatacak yetişkinler olduğu düşünüldüğünde, kültürün aktarımında süreklilik sağlayacak olması açısından faydalı olacaktır. MEB yayınları Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı için seçilen masal metni, türünün özelliklerini yansıtması bakımından daha uygundur. Bununla birlikte 9.sınıfta müstakil bir ünite ayrılan “masal” konusunda; Sonuç yayınları Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında bir tane anonim Türk masalına yer verilirken, MEB yayınları Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında üç tane anonim Türk masalına yer verilmiştir.

Metin seçiminde daha titiz davranılması gerektiğine bir diğer örnek, araştırmacıların Erzurumlu Emrah'a mı, Ercişli Emrah'a mı ait olduğu konusunda görüş birliğinde olmadıkları bir şiirin 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında Ercişli Emrah'a ait olarak gösterilmesidir.

Ders kitaplarındaki metinlerle ilgili tespit edilen bir diğer problem, metinlerin içeriğindeki bazı bölümlerin kitaba alınmayarak(...) ile gösterilmesidir. Bu durumun, 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında görüldüğü üç yer dikkat çekicidir. İkisi, Oğuz Kağan destanında, “şarap” kelimesine; diğeri Deli Dumrul hikâyesinde, Deli Dumrul'un Azrail'le söyleşirken, şarap içip sarhoş olduğu için ne söylediğini bilmediğini belirterek aman dilediği bölümlere (...) konulmasıyla görülmektedir. Bu durum öğretim programında ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri hususunda belirtilen; “Metnin tamamının alınamayacağı durumlarda, alınmayan kısımların özeti verilmelidir ve metinden cümle ya da paragraf düzeyinde yapılan çıkarmalar yay ayrıç içinde üç nokta işareti ile gösterilir.” yönergesi doğrultusunda yapılmış olmakla birlikte bahsi geçen metinlerden çıkarılarak üç nokta ile gösterilen bölümler Oğuz Kağan destanında bir kelime ve Deli Dumrul hikâyesinde ise birkaç cümleden ibarettir. Metinlere yapılan bu müdahale, konu sonunda öğrencilerin, metinlerin ortaya çıktıkları dönemin sosyal, kültürel ve dinî özelliklerini belirlemelerini isteyen sorulara verecekleri cevaplar ve metinlerin ait oldukları dönemin özellikleri hakkında yapacakları değerlendirmelerin eksik kalmasına yol açacaktır. Bununla birlikte İslamiyet öncesi Türk destanları hakkında yapılan açıklamalarda da “alp” tipi hakkında bilgi verilmemiş, İslamiyet sonrası Türk destanları hakkında yapılan açıklamalarda “veli” tipi hakkında bilgi verilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında, ilgili konu başlıklarında yer alan hazırlık sorularında ve etkinliklerde, öğrencilerin, anonim edebiyat ürünlerinden, mâni ile ilgili derleme yapmaları, yaşadıkları yer ile ilgili okudukları ya da büyüklerinden dinledikleri bir efsaneyi anlatmaları ve çocukken dinledikleri masallardan kendilerini en çok etkileyen masalı paylaşmaları istenmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında âşık edebiyatı temsilcilerinden; Karacaoğlu, Âşık Feymani ve Âşık Veysel Şatıroğlu'nun; dinî-tasavvufî halk

edebiyatı temsilcilerinden ise Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın biyografilerine ver verilmiştir. Dinî-tasavvufî halk edebiyatının kurucusu Hoca Ahmet Yesevi'nin biyografisine yer verilmemiştir.

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer alan “Meddahlık Geleneği”ne ait meddah hikâyesinin de ders kitaplarında yer almamış olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. “Âşıklık Geleneği, Karagöz ve Dede Korkut” da Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer almasına rağmen Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında ilgili konu başlıklarında bu konuda bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, SOKÜM listesinde yer alan “Nevruz ve Hıdırellez”le ilgili olarak, Dersdestek yayınları 12.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında, “Deneme” ünitesinde yer alan bir etkinlikte öğrencilerin, Nevruz ve Hıdırellez’le ilgili bir belgesel izleyerek bu törenlerin Türkler için önemini belirtmeleri istenmiştir. Aynı kitapta, “Hikâye” ünitesinde yer alan “Hazırlık” bölümündeki sorularında öğrencilerin, günümüzde bazı mesleklerin önemini yitirmesinin nedenleri ve sonuçları hakkında düşünceleri ve yaşadıkları çevrede kaybolmaya yüz tutan eski bir mesleğin temsilcisi ile röportaj yapmaları, yaptıkları röportajı kayıt altına alarak sınıfta paylaşmaları istenmiştir. MEB yayınları 12.sınıf ders kitabında, “Bilginiz Olsun” başlığı altında “ebru sanatı” hakkında bilgi verilmiştir.

Öğretimin güncellik ilkesi gereği, öğrencilerin kitaptaki bilgileri gerçek hayatla ilişkilendirmesi kalıcı öğrenmelere katkıda bulunmaktadır. Kitaplardaki metinlerin bu ilke doğrultusunda güncel örneklerle daha çok ilişkilendirilerek verilmesi, halk edebiyatı metinlerinin öğrenciler tarafından ders kitaplarında yer alan gerçek hayatla bağı olmayan kitap sayfaları olmaktan çıkarıp güncellenerek varlığını devam ettiren ürünler olarak görülmesini sağlayacağından faydalı olacaktır.

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı kapsamında Türk Dili ve Edebiyatı dersinin öğretimi, edebiyat tarihi merkezli olmaktan çıkarak metin türleri merkeze alınacak şekilde yapılmaya başlanmıştır. Öğretim programındaki okuma çalışmalarında metinleri anlamak ve değerlendirmek esastır. Bu değerlendirmelerin bir parçası olarak da metinlerin edebiyat geleneği içindeki yerini belirlemek üzere edebiyat tarihinden yararlanılmaktadır. Ancak bu yararlanma, Türk edebiyatı

tarihinde bütün türlerin gelişimini bir arada vermek yerine, her türün içinde edebiyat geleneğinin yansıtılması şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan ders kitaplarında üniteler, ortaöğretimin her kademesinde metin türleri esas alınarak belirlenmiş ve Türk edebiyatının dönemlerine ait bilgiler dağınık bir şekilde metin türleriyle ilgili yapılan açıklamalar içinde verilmiştir. Öğretim programı, öğrencilerin edebî metinler aracılığıyla Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi tanımlarını amaçlamakla birlikte dönemlerle ilgili bilgilerin derli toplu bir şekilde verilmemesi Türk edebiyatı tarihinin ve dönemlerin belli başlı özelliklerinin bütün olarak öğrenilmesini zorlaştırmaktadır.

Bilgiler derli toplu verilmediği için örneğin; Dede Korkut Hikâyeleri konusunda, “destan döneminden halk hikâyeciliğine geçiş dönemi eseri olduğu” bilgisi verilmiş ancak destan ünitesi hikâye ünitesinden sonra yer aldığı için öğrencilerin bu konu işlenirken destan dönemi ve destan hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve yine aynı şekilde 9.sınıf masal ünitesinde, masalların sözlü geleneğe ait anonim ürünler olduğu bilgisi verilirken, öğrencilerin sözlü gelenek ya da anonim edebiyat kavramlarına dair bilgi sahibi olmadıkları düşünüldüğünde, bu ifadelerle dair zihinlerinde somut bir şema oluşması zorlaşacaktır. Bu tür eksikliklerin, giderilmesinin öğretmenin inisiyatifine bırakılması doğru değildir.

2018 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan ders kitaplarında, Türk halk edebiyatı metinlerine en çok 10.sınıf ders kitabında en az ise 11.sınıf ders kitaplarında yer verildiği görülmüştür. Ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı metinlerinin bir kısmı, özellikle âşık edebiyatı metinlerinin çoğu, farklı konu başlıklarında araç olarak kullanılmıştır. Bu durum, metinlerin tespitini ve sınıflandırılmasını zorlaştırmıştır. Ders kitapları için seçilen metinler, kazanımların çoğuna uygun olup türünün özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak metinlerin seçiminde özellikle, içeriklerinde öğrencilere aktarılan değerler ve ders kitabına alınmayarak (...) şeklinde gösterilerek sansür uygulanan kısımlar bakımından daha titiz ve objektif olunması gerekmektedir. Türk edebiyatının dönemlerine ait bilgilerin, ilgili

metin türlerinin altında dađınık olarak verilmesi, dönemlerle ilgili bilgilerin bütüncül olarak öğrenilmesini zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet- vd. : Anonim Halk Edebiyatı”, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Ankara, Grafiker yay., 2010, s.129-234.
- Aça, Mehmet: “Halk Şiirinde Tür ve Şekil”, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Ankara, Grafiker yay., 2010, s.235-282.
- Aça, Mehmet: “Kaynaklar”, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Ankara, Grafiker yay., 2010, s. 93-128.
- Akalın, Şükrü Halûk: **Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK yay., 2009.
- Aksoy, Ömer Asım: **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp yay., 2015.
- Albayrak, Nurettin: **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**, İstanbul, Kapı yay., 2009.
- Alptekin, Ali Berat: **Âşık Veysel, Türküz Türkü Çağırırız**, Ankara, Akçağ yay., 2007.
- Alptekin, Ali Berat: **Palandöken’in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah**, Ankara, Akçağ yay., 2004.
- Altınok, Baki Yaşa: **Sıdkı Baba Divanı**, Ankara, Sistem Ofset, 2013.

- Artun, Erman: **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, 2.bs., İstanbul, Kitabevi yay., 2004.
- Arat, Reşit Arat: **Eski Türk Şiiri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu yay., 1986.
- Artun, Erman: **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, 4.bs., Adana, Karahan yay., 2011.
- Babadağ, Osman: **Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 12.Sınıf Ders Kitabı**, Ankara, Dersdestek yay., 2018.
- Banarlı, Nihad Sâmi: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C:I**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 2001.
- Bang, Willi:
Arat, Reşit Rahmeti: **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Burhaneddin Basımevi, 1936.
- Boratav, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, 6.bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1992.
- Çobanoğlu, Özkul: **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara, Akçağ yay., 2000.
- Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, 10.bs., Ankara, TDK yay., 2013.
- Dizdaroğlu, Hikmet: “Halk Şiirinde Türler”, **Türk Dili**, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 1968, s.186-293.

- Durbilmez, Bayram: **Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Kayseri, Kardeşler Ofset, 2014.
- Duymaz, Ali: **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara, Akçağ yay., 2002.
- Ekici, Metin: “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II”, **Milli Folklor Dergisi**, Sayı: 54, 2002, s.11-18.
- Elçin, Şükrü: **Gevheri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1987.
- Elçin, Şükrü: **Halk Edebiyatına Giriş**, 14.bs., Ankara, Akçağ yay., 2016.
- Emeksiz, Abdulkadir: **İstanbul Mânileri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., 2007.
- Ergin, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı I**, Ankara, Türk Dil Kurumu yay., 1958.
- Ergun, Saadettin Nüzhet: **Karacoğlan Hayatı ve Şiirleri Yeni İlavelerle**, İstanbul, İstanbul Maarif Kütüphanesi, 1933.
- Gökalp, Mehmet: **Şair Keşfi ve Âşık Huzuri**, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı yay., 2001.

- Gökyay, Orhan Şaik: **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbâki: **Alevî- Bektâşî Nefesleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Görkem, İsmail: **Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri**, İstanbul, E-yayınları, 2006.
- Gözaydın, Nevzat: “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, **Türk Dili: Türk Halk Şiiri Özel Sayısı III**, Sayı: 445-450, Haz. 1989, s.1-104.
- Günay, Umay: **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 5.bs., Ankara, Akçağ yay., 2008.
- Güney, Eflatun Cem: **Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri**, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, MCMLVIII.
- Güzel, Abdurrahman: “Tekke Şiiri”, **Türk Dili:Türk Halk Şiiri Özel Sayısı III**, Sayı: 445-450, Haz. 1989, s.251-454.
- Güzel, Abdurrahman: **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, 4.bs., Ankara, Akçağ yay., 2009.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine: **Masallar Eğitimsel İşlevleri ve Dil Öğretimine Katkıları**, Ankara, Ürün yay., 1997.

- Kaplan, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, İstanbul, Dergah yay., 1976.
- Karaca, Döndü-vd: **Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 10.Sınıf Ders Kitabı**, Ankara, MEB yay., 2018a.
- Karaca, Döndü-vd: **Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 12.Sınıf Ders Kitabı**, Ankara, MEB yay., 2018b.
- Karadağ, Metin: **Türk Halk Şiiri (Tarihçe-Temel Bilgiler-Örnekler)**, Balıkesir, Âlem Kitabevi, 1993.
- Köprülü, M.Fuad: **Edebiyat Araştırmaları I**, 3.bs., Ankara, Ötüken yay., 1986.
- Köprülü, M.Fuad: **Saz Şairleri**, 3.bs., Ankara, Akçağ Yay., 2004.
- Köprülü, M.Fuad: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 7.bs., Ankara, Akçağ yay., 2009a.
- Köprülü, M.Fuad: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 11.bs., Ankara, Akçağ yay., 2009b.
- Kudret, Cevdet: **Ortaoyunu**, C:I, İstanbul, YKY, 2007.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib: **Tahir'ul Mevlevi, Edebiyat Lügatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s. 62.

- Levend, Agâh Sırrı : **Türk Edebiyatı Tarihi**,C:I, 2.bs. İstanbul, Dergâh yay., 2015
- Makal, Tahir Kutsi: **Türk Halk Şiiri**, İstanbul, Toker yay., 1978.
- Oğuz, M.Öcal: “Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Kaynaklarından Hareketle Halk Şiirinde Varsağı ve Bir Tarif Denemesi”, **Milli Folklor Dergisi**, Sayı:26, 1995 Yaz, s. 51-54.
- Oğuz, M.Öcal-vd: **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Grafiker yay., Ankara, 2010.
- Onay, Ahmet Talay: **Türk Halk Edebiyatı**, Ankara, Kurgan Edebiyat yay., 2012.
- Önal, Mehmet Naci: “Türkçenin Eğitimi ve Öğretiminde Oyun Tekerlemelerinin Yeri ve Önemi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 9, Güz 2002, s.1-17.
- Özcan, Mustafa Sıddık: **Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 9.Sınıf Ders Kitabı**, Ankara, Sonuç yay., 2018.
- Sakaoğlu, Saim: **Efsane Araştırmaları**, 3.bs., Konya, Kömen Yayınevi, 2018.
- Sakaoğlu, Saim: **Karacoğlan**, Ankara, Akçağ yay., 2004

- Şahin, Özlem: “Divan ve Halk Şiirlerinde Eleştiri Sazları Olan Hiciv ve Taşlamanın Örnekler İle Mukayesesi”, **SOBİDER, Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı:11, Haziran 2017, s.993-1011.
- Tezcan, Semih;
Boeschoten, Hendrik: **Dede Korkut Oğuznameleri**, 5.bs., İstanbul, YKY,2018.
- Tezel, Naki: “Türk Halk Edebiyatında Masal”, **Türk Dili Dergisi:Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, Sayı: 207, 1968, s. 448.
- Türkmen, Nihal: “Orta Oyununda Ehemmiyet Derecelerine Göre Tipler”, **Orta Oyunu Kitabı**, Haz. Abdulkadir Emeksiz, İstanbul, Kitabevi, 2006, s.47-92.
- Uludağ, Süleyman: “Nefes”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: XXXII, İstanbul, 2006, s. 522-523.
- Uzun, Mustafa: “İlahi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: XXII, İstanbul, 2000, s.64-68.
- Yakıcı, Ali: **Halk Şiirinde Türkü**, Ankara, Akçağ yay., 2007.
- Yerlikaya, Ali: **Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 11.Sınıf Ders Kitabı**, Ankara, Ekoyay yay., 2018.

Yücel, İfakat-vd:

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 9.Sınıf

Ders Kitabı, Ankara, MEB yay., 2018a.

Yücel, İfakat-vd:

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 11.Sınıf

Ders Kitabı, Ankara, MEB yay., 2018b.

.

“TDK”(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1. 04 Mart 2019

“Müfredat” (Çevrimiçi) <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103715395-T%C3%9CRKD%C4%B0L%C4%B0EDEB%C4%B0YAT%20PROGRAM.pdf>. 03 Mart 2019

“UNESCO”(Çevrimiçi) <http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsili-Listesi> . 03 Mart 2019